

**Høgskolen
i Innlandet**

Masteroppgave
Miljøpsykologi høst 2021

Fra plan til praksis:
barrierer og muligheter for realisering av levende og attraktive
urbane, offentlige rom

Anja Sunniva Valseth
504

Sammendrag

Om man ser til nasjonale forventninger og Oslo kommunes visjoner for byutviklingen, finner man et uttalt fokus på god utforming av de fysiske omgivelsene for innbyggerne. Våren 2021 vokste det imidlertid fram en debatt («Arkitekturopprøret») som skapte bredt engasjement om preferanser og kvalitet i utformingen av bygg og offentlig rom, hvor tendensen virker å være at mange er misfornøyde med mye av det som bygges i dag. Ettersom det eksisterer visjoner for utformingen av de offentlige rommene, virker det ikke å være visjonene det skorter på. Da kan man spørre seg: hva er det som skjer i overgangen fra overordnede visjoner til ferdig realiserte prosjekter? Dette er utgangspunktet for forskningsspørsmålet i denne oppgaven som lyder: *Hva er barrierer og muligheter for realisering av levende og attraktive urbane, offentlige rom?* For å konkretisere prosessen tas det utgangspunkt i en konkret case; Ensjø torg i Oslo. Her er fokus på prosessen fra visjonen for hva torget skulle bli, til realiseringen av torget. Realiseringsprosessen og de valgene som ble tatt sees i lys av tidligere forskning fra miljøpsykologi på opplevelsen av omgivelsene, samt en ekspertevaluering av utformingen av Ensjø torg. Seks informanter ble intervjuet knyttet til plan- og realiseringsprosessen. Fire av disse var direkte tilknyttet realiseringen av Ensjø torg, og to bidro til et mer overordnet perspektiv på plan- og realiseringsprosesser i Oslo i dag. Et hovedfunn fra studien er at det mangler kunnskap / aktører med kunnskap om opplevelsen av de bygde miljøene for sluttbrukeren i plan- og realiseringsprosessen. Tendensen er at aktørene representert i prosessen har bakgrunn fra formgivende fag, tekniske fag og juss, og de valgene som tas for utforming tas av disse profesjonene. Som konsekvens blir utformingen av de offentlige rommene avhengig av de enkelte aktørens interesse og ambisjonsnivå for å skape gode, offentlige rom, heller enn kunnskap om hvordan de offentlige rommene oppleves for de som skal bruke dem.

Abstract

If you look at national expectations and Oslo Municipality's visions for urban development, you will find a pronounced focus on good design of the physical environment for the inhabitants. In the spring of 2021, however, a public debate arose ("Arkitekturopprøret ") that created broad engagement regarding preferences and quality in the design of buildings and public spaces. The tendency seems to be that many are dissatisfied with much of what is built today. Looking again at Oslo Municipality's visions, it does not seem to be the visions that are lacking. Then one may ask: how are the visions translated into reality? What does the process look like? This is the starting point for the research question in this thesis which reads: *What are barriers and opportunities for the realization of lively and attractive urban, public spaces?* In order to concretize the process, the starting point is a specific case; Ensjø square in Oslo. Here the focus is on the process from the vision for the square, to the realization of the square. The realization process and the choices that were made are seen in the light of previous research from environmental psychology on lay peoples experience of their surroundings, as well as an expert evaluation of the design of Ensjø square. Six informants were interviewed. Four of these were directly related to the realization of Ensjø square, and two contributed with a more general perspective on planning and realization processes in Oslo today. A main finding from the study is that there is a lack of knowledge / actors with knowledge about the experience of the built environments for the end user in the planning and realization process. The tendency is that the actors represented in the process have a background in design fields, technical fields and law, and the choices for the design of the physical environment is made by these professions. As a consequence, the design of the public spaces depends on the individual actor's interest and level of ambition to create good, public spaces, rather than knowledge of how the public spaces are experienced by those who will use them in the end.

Forord

Da jeg begynte på masteren i miljøpsykologi ved Høgskolen i Innlandet for to år siden, ble det raskt tydelig for meg at jeg ville jobbe med by- og stedsutvikling. ‘Mer miljøpsykologi til samfunnet!’ var mottoet. Det førte blant annet til at jeg fikk meg et år som praktikant ved siden av studiet, ved Design og Arkitektur Norges (DOGA) senter for Innovative byer og lokalsamfunn. Det var i samråd med DOGA at temaet for masteroppgaven tok form. Masteroppgaven førte meg inn i planleggingsfeltet, med alt det innebærer av politikk, juss og et vell av ulike fagfelt. Til tross for at miljøpsykologi er utpreget tverrfaglig, har likevel møtet med planfeltet satt begrepet ‘tverrfaglig’ i et helt nytt lys for meg. Det har vært utrolig lærerikt, og til tider overveldende å sette seg inn i hvordan planlegging og realisering foregår i praksis. Jeg kan med hånden på hjertet si at jeg aldri hadde trodd by- og stedsutvikling skulle være så kompleks, og jeg har bare begynt å skrape i overflaten.

Målet mitt da jeg startet med oppgaven var å begynne å bygge en slags bro mellom funn fra miljøpsykologi og den konkrete utformingen av byene og stedene våre. Det var lettere sagt enn gjort. For nå har det seg sånn at forskning jo aldri kan gi sikre svar, på noen ting som helst. Det er jo sånn det skal være, og det er noe jeg har lært meg å sette pris på gjennom fem år på universitet og høgscole. Men i møte med planlegging, hvor man jo skal ta konkrete valg, var nettopp det mildt sagt frustrerende. Likevel, man må jo begynne et sted, og mottoet er fremdeles mer miljøpsykologi til samfunnet. Denne oppgaven er forhåpentligvis en beskjeden start på broen.

Jeg må rette en stor takk til veileder Åshild Lappegard Hauge, som har hatt tro på prosjektet mitt helt fra starten, på tross av at det var bredt og grovt og kanskje i overkant ambisiøst sett i retrospekt.

I tillegg vil jeg takke Siri Holmboe Høibo og resten av teamet på DOGA som tok meg inn i varmen. Jeg har satt sånn pris på å være hos dere, og oppgaven hadde ikke blitt til uten tilliten, nysgjerrigheten og støtten fra dere til prosjektet.

Sist, men ikke minst, tusen, tusen takk til romkamerat, venner, studievenner, familie og kjæreste. Dere har vært uvurderlige, alle sammen. Jeg er så takknemlig for å ha så flotte folk i livet, og jeg er rimelig sikker på at jeg ikke hadde dratt dette i land uten dere. Nå skal endelig alle tankekartene, post it-lappene og visjonene ned fra veggene!

God lesing!

Anja Sunniva Valseth

Høgskolen i Innlandet
September, 2021

FIGURER

FIGUR 1: DET HIERARKISKE PLANSYSTEMET.....	18
FIGUR 2: VPOR I PLANPROSESSEN.....	19
FIGUR 3: KART OVER ENSJØ TORG.....	62
FIGUR 4: BILDE: ENSJØ TORG.....	62
FIGUR 5: BILDE: ENSJØ TORG.....	63
FIGUR 6: BILDE: ENSJØ TORG.....	63
FIGUR 7: BILDE: ENSJØ TORG.....	64
FIGUR 8: BILDEKOLLASJ: KAMPEN TORG.....	69
FIGUR 9: BILDEKOLLASJ: ENSJØ TORG.....	70
FIGUR 10: BILDEKOLLASJ: BENKER PÅ ENSJØ TORG.....	72
FIGUR 11: TEMATISK KART: AKTØRENE SETTER SPOR.....	76
FIGUR 12: TEMATISK KART: REALISERING.....	77
FIGUR 13: TEMATISK KART: SYSTEMET.....	78

FORSIDE	I
SAMMENDRAG	III
FORORD	IV
LISTE OVER FIGURER	V
1 INNLEDNING	9
1.1 MÅL OG AVGRENSNING	11
1.2 FORSKNING PÅ EFFEKT AV OMGIVELSENE	14
1.3 LESERVEILEDNING	15
2 NORSK PLANLEGGING	16
2.1 PLANSYSTEMET	16
2.2 PLANPRAKSIS	19
2.3 FRA PLAN TIL BYGD MILJØ.....	20
3 BEGREPSAVKLARINGER OG FOKUS	21
3.1 LEVENDE OG ATTRAKTIVE OFFENTLIGE ROM – HVA INNEBÆRER DET?	21
3.2 SKALA I OMGIVELSENE.....	23
4 TEORI	25
4.1 TEORIENS ROLLE	25
4.2 BAKGRUNN FOR VALG AV TEORIER	25
<i>Begrensninger</i>	26
4.3 TEORI OM AFFORDANCER.....	26
4.4 PROSPECT OG REFUGE	27
4.5 PREFERANSEMATRISEN	28
4.6 RELASJON MELLOM TEORIENE.....	28
<i>Persepsjon</i>	29
<i>Oppmerksomhet</i>	30
5 VERKTØYET TIL EWING OG CLEMENTE	32
5.1 BAKGRUNN FOR VALG AV VERKTØY.....	32
5.2 DE PERSEPTUELLE KVALITETENE.....	33
<i>Begrensninger ved verktøyet</i>	33
6 TIDLIGERE FORSKNING	35
6.1 FØRINGER FOR LITTERATURSØK	35
6.2 IMEAGABILITY – STEDER SOM GJØR INNTRYKK	36
6.3 LUKKETHET	41
6.4 MENNESKELIG SKALA	43
6.5 TRANSPARENS	45
6.6 KOMPLEKSITET	47
6.7 KOMFORT	49
7 METODE	52
7.1 KVALITATIV FORSKNING	52
<i>Epistemologisk posisjon</i>	53
<i>Metode for datainnsamling</i>	53
<i>Valg av informanter</i>	54

	<i>Intervjuguide</i>	55
	<i>Gjennomføring av intervjuer</i>	56
	<i>Analyse</i>	56
	<i>Refleksivitet</i>	58
	<i>Etikk</i>	59
7.2	CASESTUDIEFORSKNING	60
8	EKSPELTEVALUERING AV ENSJØ TORG	65
8.1	TIDSPUNKT FOR GJENNOMFØRING	65
8.2	EVALUERINGSSKJEMAET	65
8.3	TILPASNING AV VERKTØYET TIL EVALUERING AV TORG	66
9	RESULTATER	68
9.1	EKSPELTEVALUERING: ENSJØ TORG	68
9.2	INTERVJUER.....	74
	<i>Kontekst til resultatene: den formelle kompetansen mangler</i>	79
	<i>Hovedtema 1: Aktørene setter spor</i>	79
	<i>Hovedtema 2: Realisering</i>	84
	<i>Hovedtema 3: Systemet</i>	97
	<i>Hvordan representere kompetanse i systemet?</i>	102
10	BEGRENSNINGER VED STUDIEN	106
10.1	KONTEKSTAVHENGIGHET	106
10.2	ANALYSEN AV DATAMATERIALET	107
10.3	INNHEMING AV DATA	108
10.4	BEGRENSNINGER VED VERKTØYET TIL EWING OG CLEMENTE (2013)	108
11	KONKLUSJON	110
11.1	IMPLIKASJONER FOR VIDEREUTVIKLING AV EVALUERINGSVERKTØYET TIL EWING OG CLEMENTE....	112
11.2	IMPLIKASJONER FOR PRAKSIS	112
11.3	VIDERE FORSKNING	113
12	LITTERATUR	115
13	VEDLEGG	132
13.1	VEDLEGG 1: INFORMASJONSSKRIV OG SAMTYKKEERKLÆRING	132
13.2	VEDLEGG 2: INTERVJUGUIDE PLANLEGGER VPOR.....	135
13.3	VEDLEGG 3: INTERVJUGUIDE UTBYGGER	136
13.4	VEDLEGG 4: INTERVJUGUIDE LANDSKAPSARKITEKT	137
13.5	VEDLEGG 5: INTERVJUGUIDE PLANLEGGER REGULERINGSPLAN	138
13.6	VEDLEGG 6: INTERVJUGUIDE EKSPERTER	139
13.7	VEDLEGG 7: GODKJENNING NSD	140
13.8	VEDLEGG 8: SKJEMA EKSPERTEVALUERING ENSJØ TORG	142
13.9	VEDLEGG 9: SKJEMA EKSPERTEVALUERING KAMPEN TORG	143

1 Innledning

Våren 2021 vokste det fram en debatt som skapte bredt engasjement om preferanser og kvalitet i utformingen av bygg og offentlig rom (se eksempelvis Brochmann, 2021; Lundgaard, 2021; Moxnes, 2021; Van Zijp, 2021). Debatten kan spores til instagramkontoen «Arkitekturopprøret Norge» som ble opprettet i februar 2021. Snaue tre måneder etter opprettelse har kontoen om lag 54.400 følgere (Moxnes, 2021). Informasjonsteksten på kontoen sier: «Vakker arkitektur gjør oss glad og fornøyd. Men i dag bygges det stygge bygninger. Vi ønsker å endre dette». Med den raske økningen i antall følgere virker kontoen å ha truffet en nerve hos mange. Er det mangel på visjoner for byrommene det skorter på?

Om man ser til nasjonale forventninger og Oslo kommunes visjoner for byutviklingen, finner man et uttalt fokus på god utforming av de fysiske omgivelsene (Kommunal- og moderniseringsdepartementet, 2019). I samfunnsdelen til Oslos kommuneplan fra 2018 står det blant annet at «*Utforming av bygg og uterom skal fremme tilgjengelighet, trygghet og inkludering, og estetiske opplevelser, blant annet gjennom belysning, møblering og kunst*». (Kommuneplan for Oslo, 2018, s. 36). Folks opplevelse av moderne bygg som stygge står med andre ord i kontrast til de nasjonale og kommunale visjonene om opplevelsen de er ment å vekke. Da kan man spørre seg; hva skjer i overgangen fra overordnet visjon til realisert prosjekt? Hvordan oversettes visjonene til bygget realitet?

Forskning fra miljøpsykologi støtter at visse kvaliteter i de bygde omgivelsene gjerne foretrekkes over andre, på tvers av ulike grupper. Eksempelvis er det funnet at elementer som en viss mengde kompleksitet i fasaden, lavere bygninger og runde kanter over rette linjer på bygninger, som gjerne karakteriserer eldre bygninger heller enn nyere, foretrekkes over bygg uten slike kvaliteter (Herzog & Shier, 2000; Mouratidis og Hassan, 2020; Stamps og Nasar, 1997). Det ensidige fokuset i Arkitekturopprøret Norge på stygt og pent har imidlertid blitt kritisert for å være fordømmende (Schnell, 2021). Og hadde det kun dreid seg om å like versus å ikke like kan man jo diskutere om utformingen av steder er viktig nok til å diskutere. Studier viser imidlertid at utformingen av de fysiske omgivelsene også kan ha innvirkning på hvordan steder brukes (Ameli, Hamidi og Grafinkel-Castro, 2015; Borst, de Vries, Graham, van Dongen, Bakker og Miedema, 2009; Chen, Liu, Xie og Maru, 2016; Saelens & Handy, 2008). Da dreier ikke utformingen av steder seg kun om smak og estetikk lenger. Dette er særlig relevant å se på i forbindelse med offentlige møteplasser. Offentlige møteplasser

trekkes frem som et viktig virkemiddel for å ivareta sosial bærekraft i de bygde omgivelsene, ved blant annet å legge til rette for kontakt og samvær mellom mennesker (Stender og Walter, 2019). Om utformingen av de offentlige rommene ikke treffer behovene til de som skal bruke dem, kan man også stille spørsmålstegn ved nytten av dem. Hvorfor bruke ressurser på å bygge noe som ikke brukes i særlig grad av de det er skapt for? I en tid hvor kompakt byutvikling er idealet, og det er begrenset med areal tilgjengelig (Hanssen, Hofstad, Saglie, Næss og Røe, 2015), bør man ikke da legge så godt til rette som mulig for at de byrommene som faktisk bygges også blir brukt? Tomme torg og plasser tjener tross alt ingen på.

I byutviklingen er det mange aktører involvert, deriblant arkitekter og landskapsarkitekter. Som navnet tilsier er det også disse som får gjennomgå i «Arkitekturopprøret». Det er tross alt disse som i det store og hele prosjekterer bygg og offentlige rom. Studier viser også at arkitekter ofte har andre preferanser enn lekfolk når det kommer til utforming av bygg (Brown og Gifford, 2001; Gifford, Hine, Muller-Clemm, Reynolds Jr. Og Shaw, 2000). Dette gapet i preferanser mellom eksperter og lekfolk kan bidra til å forklare opprøret som er på gang, og mulig også hvorfor noen offentlige rom ikke fungerer etter hensiktene. Det er imidlertid også mange andre aktører og rammebetingelser som påvirker arkitekter og landskapsarkitekters handlingsrom (Aarsæther, Falleth, Nyseth og Kristiansen, 2020; Falleth og Holsen, 2020). Det er sannsynligvis en forenkling å legge alt ansvar over på arkitektene og landskapsarkitektene. Trolig er det mange faktorer som spiller inn på den endelige utformingen av byene våre. En rettesnor for det endelige resultatet bør likevel være om omgivelsene som bygges treffer behovene til de som faktisk skal bruke dem. Derfor er det hvordan hensynet til sluttbrukerens opplevelse ivaretas, fra overordnet visjon til ferdig prosjekt, som vil være i fokus i denne oppgaven.

For å konkretisere prosessen vil jeg ta utgangspunkt i en konkret case; Ensjø torg i Oslo. Her vil jeg se nærmere på prosessen fra visjonen for hva torget skulle bli, til realiseringen av torget. Ensjø torg er ett av flere offentlige rom som ble skissert i en veiledende prinsipplan for offentlige rom (VPOR) for Ensjø (Veiledende prinsipplan for det offentlige rom for Ensjø, 2006). Utdrag fra visjonen formulert i VPOR, vektlegger at «Det offentlige rom på Ensjø skal framstå som levende, attraktivt og tilgjengelig for alle» (Veiledende prinsipplan for det offentlige rom for Ensjø, 2006, s. 14). Ensjø som helhet er et område som har vært i transformasjon over flere år, og reaksjonene på grepene som er gjort virker å være blandede, til tross for at de overordnede visjonene skissert i VPOR (Brochmann, 2019; Berg, 2019;

Klæboe, 2019).

1.1 Mål og avgrensning

Med utgangspunkt i det overnevnte, vil følgende forskningsspørsmål ligge til grunn for oppgaven: *Hva er barrierer og muligheter for realisering av levende og attraktive urbane, offentlige rom?* Utdrag fra visjonen om de offentlige rommene på Ensjø ligger dermed som grunnlag for problemstillingen.

Følgende underspørsmål stilles også:

- Er det samsvar mellom aktørene i realiseringsprosessens kunnskap om kvaliteter i det offentlige rom og forskning på lekfolks preferanser og atferd i offentlige rom?
- Hvordan ble hensynet til lekfolk vektet mot andre interesser, eksempelvis økonomiske, i utbyggingen av torget?

Målgruppe

Oppgaven er skrevet med ønske om å skape en felles forståelse mellom planleggere / arkitekter og akademikere. Intensjonen er at planlegger som ønsker mer forståelse for opplevelsen av det bygde miljøet for mennesker kan få økt forståelse for dette, samt at akademikere som ønsker å jobbe opp mot planleggere og arkitekter kan få et perspektiv på hvilket detaljnivå det kan være hensiktsmessig å legge seg på for å kommunisere effektivt.

Avgrensning

Ettersom dette er en oppgave med forankring i miljøpsykologi, vil det være miljøpsykologisk teori og forskning som ligger til grunn for undersøkelsen av prosessen. Det vil ikke være en formell evaluering av ulike plantyper eller gjennomføringsverktøy som ville vært nærliggende om oppgaven hadde utspring i et planfaglig ståsted. Fokus vil ligge på aktørene i prosessen og hvilke forutsetninger og muligheter de har til å realisere visjonene i de overordnede planene.

Planprosessen slik den struktureres i Norge i dag består veldig forenklet av:

- Aktører som utformer overordnede planer etter politiske føringer
- Overordnede planer

- Aktører som tolker overordnede planer til utforming av mer konkrete planer
- Konkrete planer
- Aktører som eier tomter planene skal realiseres på
- Aktører som forhandler fram avtaler med tomteeiere
- Aktører som utformer byggeprosjekter som skal møte rammene for de konkrete planene
- Aktører som behandler innsendte planer og byggesøknader
- Aktører som vedtar planer og byggesøknader og aktører som gjennomfører byggeprosjekter

(Aarsæther et al, 2020; Gjertsen, Jørgense, With, Borchsenius, Fuhr og Kempf, 2019).

Innenfor rammene av denne oppgaven er det ikke mulig å dekke alle aktørenes perspektiv. Jeg har valgt å begrense fokus til aktører som har utarbeidet overordnede planer, aktører som tolker overordnede planer til konkrete planer og aktører som tolker konkrete planer og utformer byggeprosjekter. Aktører som gjennomfører byggeprosjekter var ikke aktuelt i tilknytning til denne casen ettersom entrepriseformen som ble bruk ikke ga disse noen reell innflytelse over utformingen (Byggordboka, 2018). I tillegg inkluderer jeg aktører som kan si noe om prosessen som helhet. Jeg utelater med andre ord aktører som eier tomter, aktører som behandler innsendte planforslag og søknader, og aktører som vedtar planforslag og søknader. I tillegg utelater jeg analyse av planer og byggesøknader. Ideelt sett skulle jeg også intervjuet brukere av torget for å få tilgang til deres opplevelse av det. Ettersom rammene for oppgaven er som den er med begrenset med tid tilgjengelig, valgte jeg imidlertid å fokusere på aktørene i realiseringsprosessens perspektiver. Ettersom det er utført mye forskning på lekfolks preferanser i miljøpsykologi har jeg valgt å bruke dette som sammenligningsgrunnlag. I tillegg har jeg gjennomført en ekspertevaluering av Ensjø torg som tar sikte på å kartlegge kvaliteter i omgivelsene antatt assosiert med økt bruk.

Utgangspunktet for denne tilnærmingen er at på tross av at det er mange formelle krav og føringer for hvordan planprosessen skal gjennomføres slik at resultatet blir best mulig (Falleth og Saglie, 2020), er det likevel usikkert akkurat hvordan hensynet til sluttbrukeren vektet og ivaretas gjennom planprosessen. Man kan tenke seg at ettersom medvirkning for berørte grupper er lovpålagt i planprosesser (Plan- og bygningsloven, 2008, § 5-1), vil man ved å legge til rette for dette, ivareta perspektivet til de som skal ta i bruk stedene når de er ferdig bygget. Medvirkning har imidlertid vært et lovpålagt krav i planprosesser siden

revideringen av Plan- og bygningsloven i 2008 (Ringholm og Hanssen, 2020), og med henblikk på Arkitekturopprøret virker det fortsatt som det er en vei å gå før sluttbrukeren føler seg hørt. Det tyder på at det også kan være andre faktorer i prosessen som kan tenkes å påvirke hvordan hensynet til sluttbrukeren forankres i utformingen av steder. Fokus i denne oppgaven vil derfor være på de vurderingene og refleksjonene som ligger til grunn for utformingen av de offentlige rommene, både de som har resultert i planforslag og de som har resultert i ferdig bygget torg. Rasjonale for denne tilnærmingen er at selve formuleringene knyttet til utforming av fysiske omgivelser typisk er relativt generelle (Kommuneplan for Oslo, 2018; Veiledende prinsipplan for det offentlige rom for Ensjø, 2006; Reguleringsbestemmelser for Ensjø, Tyngdepunktet, 2015). Eksempelvis finner man formuleringer som «Utforming av bygg og uterom skal fremme tilgjengelighet, trygghet og inkludering, og estetiske opplevelser, blant annet gjennom belysning, møblering og kunst» (Kommuneplan for Oslo, 2018, s. 36), eller «Overflater, materialvalg, belysning, byromsmøbler og utstyr, kunst og grønnstruktur skal utformes med god arkitektonisk kvalitet.» (Reguleringsbestemmelser for Ensjø, Tyngdepunktet, 2015, s. 8). Slike formuleringer gir rom for tolkning noe som trolig betyr at erfaringen og kunnskapen til den som tolker spiller inn på beslutningene som tas for utformingen. Det er også slik at visse føringer for de offentlige rommene legges tidlig i prosessen, som den arealmessige plasseringen av tiltak, mens andre legges senere (Reguleringsbestemmelser for Ensjø, Tyngdepunktet, 2015; Veiledende prinsipplan for det offentlige rom for Ensjø, 2006). Dette gjør det relevant at aktører som representerer ulike stadier i prosessen er i fokus.

Utgangspunktet for å vurdere hvordan hensynet til lekfolk ivaretas gjennom prosessen vil være gjennom å se valgene som tas i lys av forskning og teori fra miljøpsykologi. Churchman bemerket for nærmere 20 år siden at det syntes å være lite overlapp i fokus mellom planleggere og miljøpsykologer, til tross for at de begge har fokus på mennesker i relasjon til omgivelsene (Churchman, 2002). En viktig forskjell synes å være at man i miljøpsykologi fokuserer på individer og grupper av mennesker og hvordan disse responderer på spesifikke omgivelser, mens planleggere fokuserer på mennesker generelt og abstrakte omgivelser (Churchman, 2002). Skal man realisere visjonene på overordnet nivå, er det kanskje på tide at planleggere også retter fokus mot de konkrete opplevelsene på bakkenivå, ettersom det tross alt er her man kan finne reelle svar på om visjonene oppnås eller ikke. Planleggere på sin side er avhengige av å være handlingsorienterte på en helt annen måte enn forskere (Aarsæther et al., 2020). De må ta beslutninger basert på kunnskap tilgjengelig. En utfordring her er at

vitenskapen aldri kan gi sikre svar, og derav heller ikke kan gi entydige føringer for handling (Popper, 1963). Dette er felles for all vitenskap, men er særlig relevant i møte med forskning på effekter av de fysiske omgivelsene. Dette diskuteres videre i avsnittene nedenfor.

1.2 Forskning på effekt av omgivelsene

De senere årene har det vokst fram en retning innen design kalt evidensbasert design (EBD) (Hamilton, 2003). Grunnlaget for en slik retning er nettopp å basere beslutninger som tas om utforming av steder på vitenskapelige funn, på samme måte som den evidensbaserte medisinen (Guyatt et al., 1992). Til forskjell fra forskning innen medisin er det imidlertid generelt større usikkerhet knyttet til forskning på arkitektur og design. Helt konkret anvender man eksempelvis gjerne strengere kriterier for signifikanstesting i medisin enn i samfunnsvitenskapelig forskning, som betyr at man kan være sikrere på funnene (Agresti og Finlay, 2014). I tillegg er det flere andre faktorer som kan spille inn på opplevelsen og bruken av bygg og steder som det er utfordrende å kontrollere for i forskning på arkitektur. Eksempelvis er det vanskelig å gjennomføre kontrollerte eksperimenter knyttet til opplevelsen av boligområder fordi man ikke kan gjennomføre randomiserte, kontrollerte forsøk på samme måte som i laboratorier eller felteksperimenter (Bordens og Abbott, 2016). Man kan ikke tilfeldig sette sammen grupper med mennesker og tilfeldig plassere de i ulike boområder med ulike arkitektoniske kvaliteter. Det vil være for inngripende (Bordens og Abbott, 2016). Er man interessert i steds-kvaliteter og bok-kvalitet er man avhengig av å forske på befolkning som allerede bor i ulike områder. Da kommer utfordringen med å både finne sammenlignbare steder, men også grupper av mennesker for å kunne kontrollere for faktorer som sosioøkonomisk status som kan påvirke opplevelsen og bruken av områder (Strumse, 1996).

En annen faktor som kan være utfordrende med forskning på steder er at mennesker ikke nødvendigvis har sterke meninger om preferanse for omgivelsene eller hvordan omgivelsene påvirker dem, uten at det betyr at omgivelsene ikke har effekt (Hollander, Purdy, Wiley, Foster, Jacob, Taylor og Brunyé, 2019; Shemesh, Talmon, Karp, Amir, Bar og Grobman, 2017). Mye av forskningen på det bygde miljøet baserer seg imidlertid på selvrapporing, som kan være utfordrende. Selvrapporing har en del generelle ulemper som gjelder i all forskning (se eksempelvis Bordens og Abbott, 2016), men i forskning på de bygde

omgivelsene er det kanskje særlig utfordrende. Om omgivelsene ikke gjør inntrykk, eller man ikke har gjort seg refleksjoner om dem, vil de heller ikke se ut til å ha noen effekt.

En siste utfordring som bør nevnes relatert til forskning på steder og bygg er at funn fra forskning der enkeltelementer i omgivelsene vurderes, som eksempelvis grøntstruktur, høyde på bebyggelse, tilstedeværelse av sitteplasser og lignende, kan være annerledes enn når man vurderer flere elementer sammen (Abdulkarim & Nasar, 2014). Dette er særlig relevant i konteksten av denne oppgaven ettersom mye av den tidligere forskningen som gjennomgås nettopp ser på enkeltelementer, samtidig som casen som anvendes i oppgaven består av mange av disse elementene. Det er med andre ord ikke gitt at man kan trekke slutninger fra funnene fra forskningen på enkeltelementer til å gjelde for torget. Kanskje vil synergieffekten av de ulike elementene gi en kvalitativt annerledes opplevelse av torget enn enkeltelementene alene.

1.3 Leserveiledning

Oppgaven er bygd opp slik at jeg først vil gi en rask innføring i det norske plansystemet for å gi leseren en grunnleggende forståelse. Videre følger en begrepsavklaring, en teoridel samt gjennomgang av verktøyet for ekspertevalueringen av torget. Elementene som vurderes i dette verktøyet har også lagt føringer for litteratursøket som er gjort i forbindelse med oppgaven. Etter gjennomgangen av verktøyet følger gjennomgang av tidligere forskning, før metode gjennomgås. Etter metoden presenteres resultater fra ekspertevalueringen og deretter intervjuene og diskuteres opp mot teori og forskning.

2 Norsk planlegging

I dette kapitlet vil jeg gi en rask introduksjon til det norske plansystemet samt hvordan planleggingen foregår i praksis med arbeidsfordeling mellom offentlig og privat sektor. Hensikten er å skissere dette grovt slik at leseren får en grunnleggende forståelse. Det er med andre ord mange detaljer og nyanser som utelates. Utover hvordan plansystemet er organisert er det også mange formelle krav til hvordan selve planprosessen skal foregå, eksempelvis gjennom lovbestemt krav til hvordan politikere skal engasjere seg i planarbeid, pålegg om å varsle om planoppstart og krav om medvirkning i planprosesser for å nevne noe (Falleth og Saglie, 2020). Det er imidlertid utenfor rammene til denne oppgaven å gå inn på disse prosessene, ettersom hensikten ikke er å vurdere plansystemet i seg selv. For de som ønsker en mer inngående gjennomgang av norsk planlegging og planpraksis, se gjerne Aarsæter, Falleth, Nyseth og Kristiansen (2020).

Før struktureringen av plansystemet gjennomgås vil jeg gi en avklaring på hva som menes med planlegging. Det eksisterer ingen allment vedtatt definisjon av hva planlegging er, og det går utenfor rammene av denne oppgaven å diskutere ulike innfallsvinkler til dette. I denne oppgaven tar jeg utgangspunkt i at planlegging bygger på det som kalles målrasjonell handling (Aarsæther, 2020, kap 12). Målrasjonell handling forstås som at en aktør, det være seg et enkeltindivid eller en institusjon, setter seg et bestemt mål og bruker kunnskap for å velge de beste virkemidlene for å nå målet (Aarsæther, 2020, s. 230). Om aktøren når målet eller ikke er ikke vesentlig, det vesentlige er intensjonen og rasjonale som ligger bak valgene som tas i prosessen. Enkelt sagt kan man altså si at planlegging handler om å bruke kunnskap for å treffe gode valg for framtiden.

2.1 Plansystemet

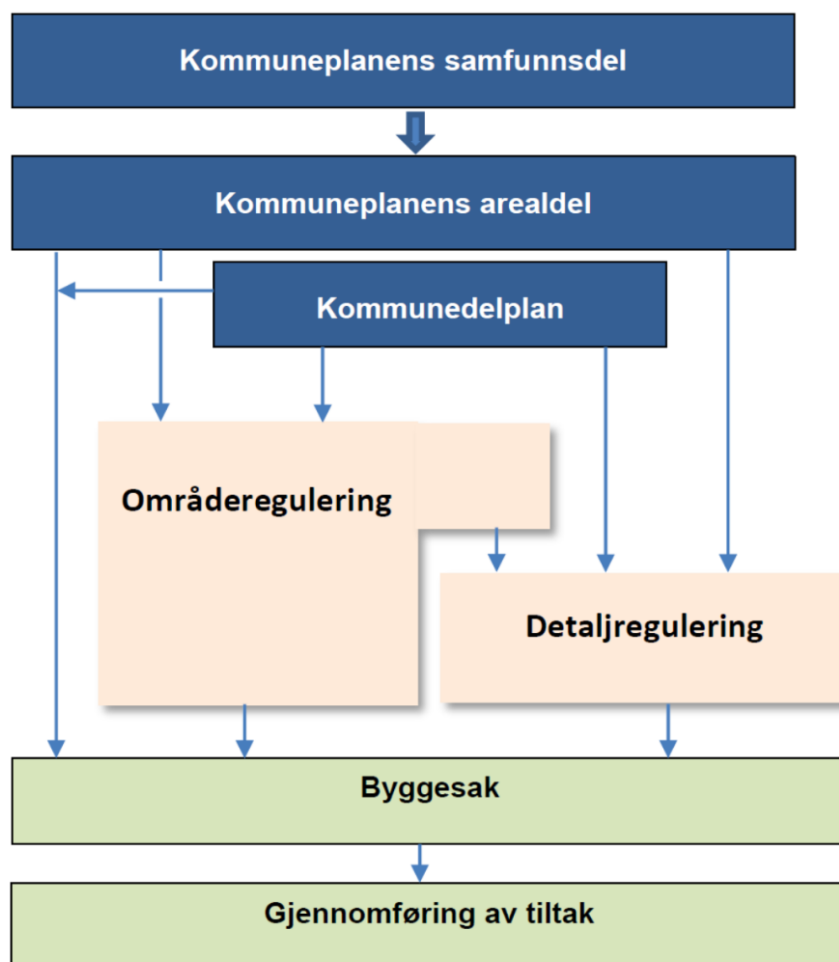
I Norsk sammenheng skiller man mellom planlegging på statlig nivå, regionalt nivå og kommunalt nivå (Falleth og Saglie, 2020). Kun den kommunale planleggingen vil gjennomgås her, men i realiteten er også denne informert av regionale og statlige hensyn og føringer (Falleth og Saglie, 2020).

I kommunal planlegging har man en rekke ulike plantyper med ulik hensikt. Man kan trekke et skille mellom overordnede planer som skisserer de lange linjene for samfunnsutviklingen,

og mer detaljerte planer som legger føringer for konkrete utbyggingsprosjekter. Idealet er at de overordnede planene skal legge føringer for de mer detaljerte planene (Aarsæther og Jakobsen, 2020, s. 47). Strukturen, samt hvordan selve planprosessen skal foregå, er lovbestemt i Plan- og bygningsloven (Falleth og Saglie, 2020).

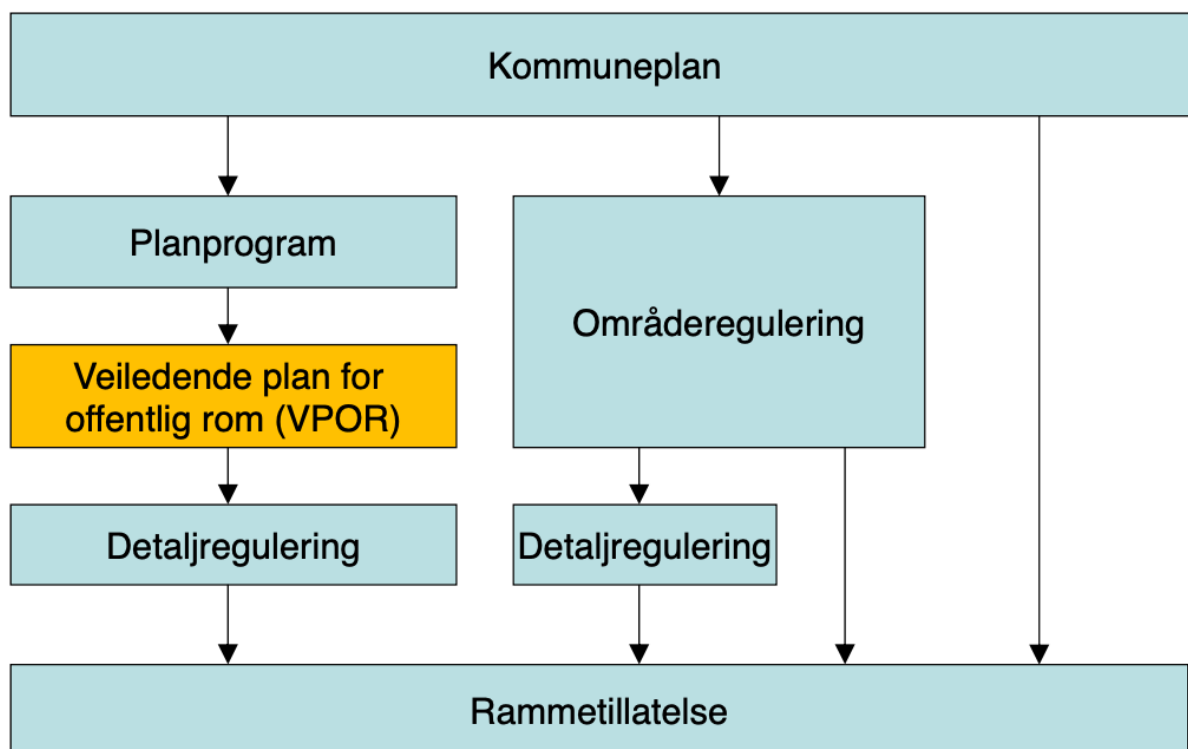
På det overordnede nivået finner man kommuneplanens samfunnsdel. Denne planen skal skissere den ønskede utviklingen i kommunen i årene som kommer. Eksempelvis vedtok Oslo kommune en samfunnsdel i 2018 med visjoner, mål og strategier fram mot 2040 (Kommuneplan for Oslo, 2018). Samfunnsdelen er ikke veldig konkret, og inneholder typisk formuleringer som: «Det må legges til rette for gode sosiale møteplasser som gir folk mulighet til å ha et aktivt og sosialt liv.» (Kommuneplan for Oslo, 2018, s. 22), uten at det spesifiseres nevneverdig hvordan dette skal skje eller hva «gode møteplasser» betyr. Tilknyttet samfunnsdelen er det en arealdel. Denne arealfester den skisserte samfunnsutviklingen ved å angi arealbruk i ulike områder. Denne legger føringer for hva som kan bygges hvor. Eksempelvis avsettes areal til kategorier som grøntstruktur eller samferdsel og teknisk infrastruktur. Tilknyttet samfunnsdelen er det også en handlingsdel med tilknyttet økonomiplan (Aarsæther og Jakobsen, 2020). Det virker å være litt ulike praksiser for hvordan man konseptualiserer handlingsdelen og økonomiplanen i det overordnede plansystemet, samt hvordan disse kobles konkret til samfunnsdelen (Kommunesektorens organisasjon, 2018; Aarsæther og Jakobsen, 2020, s. 45). Hensikten med handlingsdelen og økonomiplanen er å sikre gjennomføring av visjonene i samfunnsdelen (Aarsæther og Jakobsen, 2020).

På mer detaljert nivå utformes reguleringsplaner. Dette er også en form for arealplan, men disse tar for seg mindre arealer innad i kommunen til forskjell fra kommunen som helhet. Reguleringsplaner kan være enten områdereguleringer eller detaljreguleringer. (Aarsæther og Jakobsen, 2020). En områderegulering utformes når det stilles krav til det i kommuneplanens arealdel eller om kommunen selv har behov for mer detaljert avklaring på arealbruk enn hva kommuneplanens arealdel gir. Detaljregulering er ment for i større grad å legge til rette for gjennomføring av konkrete byggeprosjekter. Detaljreguleringer brukes for å følge opp kommuneplanens arealdel eller områdereguleringer der det er behov for det. Etter reguleringsplaner kommer opprettelse av byggesak. Søknad om utbygging må være i overensstemmelse med de arealplanene som er vedtatt for at de skal godkjennes. Både arealdelen og reguleringsplanene er juridisk bindende planer (Falleth og Saglie, 2020).

Figur 1*Det hierarkiske plansystemet*

Kommunal- og moderniseringsdepartementet (2018, 10. oktober)

Utover de overnevnte plantypene kan kommunen velge å utarbeide uformelle planer, som vil si planer som ikke er juridisk bindende. Eksempler på en slik plan er veiledende prinsipplan for offentlige rom (VPOR). Selv om planene ikke er juridisk bindende er de likevel politisk vedtatt, og brukes veiledende for utviklingen av gitte områder i kommunen ved at de skal være retningsgivende for behandling av innsendte reguleringsplaner (Sandkjær Hanssen og Skogheim, 2019). Dette er altså en type overordnet plan som skal skissere visjoner og ønsket retning for utvikling.

Figur 2*VPOR i planprosessen*

Dammann (2014)

2.2 Planpraksis

Siden 80-tallet har den kommunale planleggingen i større grad dreid seg i retning av et samarbeid mellom offentlig og privat sektor (Nordahl, 2020). Dette betegnes gjerne som markedsstyrt byutvikling (Saglie, Strand og Schmidt, 2007). Etter Plan- og bygningsloven kan både offentlige og private utarbeide forslag til detaljreguleringer av et område, noe som har ført til at mellom 70-80 % av detaljreguleringsplanene sendes inn av andre aktører enn kommunen selv. Mye av initiativet til utbygging og gjennomføring er dermed gitt til private aktører (Sandkjær Hanssen og Skogheim, 2019). Der kommunen tidligere hadde en mer aktiv rolle i gjennomføringen av planer gjennom kjøp og salg av tomter og opprettelser av boligselskaper, har de i dag i større grad rollen som kontrollør med tilsynsansvar og vedtaksmakt (Falleth og Saglie, 2020, s. 75). Når det er sagt må planene likevel være i overensstemmelse med den overordnede arealdelen, og uavhengig av om det er offentlige eller

private som utarbeider planene, må alle plantyper vedtas av kommunestyret. (Falleth og Saglie, 2020).

Bemerkning: medvirkning i planprosessen

I planprosessene, særlig reguleringsplanprosessene, er det mange interesser som skal avklares. Både når det gjelder utredninger som skal gjøres, men også ulike aktørers interesser (Falleth og Saglie, 2020). Som følge av dette er gjerne planprosessene lange, som vist i eget datamateriale. Reguleringsplanprosessen knyttet til Ensjø torg tok eksempelvis rundt 10 år. Noe som er verdt å kommentere i den forbindelse, er at det lovpålagte kravet om medvirkning kun gjelder planprosesser (Plan- og bygningsloven, 2008, § 5-1). Når områder skal realiseres er det ikke krav om medvirkning. Medvirkningen som er lovpålagt skjer derfor mange år før prosjekter realiseres i praksis, og hensynet til sluttbrukeren slik det ivaretas gjennom medvirkning, er dermed ikke noe som er lovpålagt når den faktiske prosjekteringen og videre byggingen finner sted.

2.3 Fra plan til bygd miljø

Fra reguleringsplanen foreligger, sender man inn søknad om rammetillatelse for prosjektet. Rammetillatelse er tillatelse om å gjennomføre prosjektet innenfor visse rammer, her skal eksempelvis faktorer som fasader, størrelser og forhold til kommunal plan avklares. Når man har fått rammetillatelse og tiltaket er ferdig prosjektert kan man søke om igangsetningstillatelse, som gir mulighet til å sette i gang tiltaket. (Direktoratet for byggkvalitet, 2017).

Litt avhengig av entrepriseformen som brukes, vil handlingsrommet til entreprenørene som skal realisere tiltaket variere. Her kan man skille grovt mellom utførelsesentreprise og totalentreprise. I utførelsesentreprise er det byggherren som har ansvar for prosjektering av tiltaket, som medfører at byggherren selv prosjekterer eller leier inn fagfolk til å prosjektere. Entreprenørens rolle her blir å gjennomføre tiltaket etter 'oppskriften' som gis av byggherren etter byggherren har prosjektert ferdig tiltaket og beskrevet det. I totalentreprise gis hele oppdraget for prosjektering og gjennomføring over til entreprenøren. (Direktoratet for byggkvalitet, 2020).

3 Begrepsavklaringer og fokus

3.1 Levende og attraktive offentlige rom – hva innebærer det?

Ettersom deler av visjonene fra VPOR Ensjø ligger til grunn for det overordnede forskningsspørsmålet', vil begrepene brukt i denne visjonen gjennomgås og avklares her.

I visjonen for de offentlige rommene på Ensjø står det at «Det offentlige rom på Ensjø skal framstå som levende, attraktivt og tilgjengelig for alle» (VPOR, s. 14). Videre står det at det er et mål å få til «et sosialt levende torg» (VPOR, s. 42). Som følge av denne formuleringen defineres derfor «levende» som offentlige rom som yrer av mennesker som oppholder seg på, og gjør ulike typer aktiviteter på, og i tilknytning til, de offentlige rommene. Fokus er altså på mennesker fremfor dyr og planter. Fokus er også, som Gehl (2011) formulerer det, på lengden på opphold fremfor kvantitet av mennesker på torget, ettersom det gjerne er ved å oppholde seg et sted over tid at sosiale aktiviteter oppstår (Gehl, 2011).

Et levende torg er avhengig av at det er mennesker til stede. Da blir spørsmålet; hva legger til rette for at folk oppholder seg i de offentlige rommene? I denne oppgaven er det den fysiske utformingen av omgivelsene som er i fokus. Det er likevel viktig å påpeke at også mange andre faktorer vil spille inn på om et torg blir flittig brukt eller ikke. For det første er det ikke gitt at alle mennesker til enhver tid ønsker å engasjere seg i aktiviteter på torget, selv om det legger til rette for det gjennom god utforming. Her kan psykologiske variabler som personlighet, forbigående tilstander som stress og eventuelle psykologiske lidelser, kunne virke inn på hvor mottakelige man er for sosial interaksjon med andre mennesker (Gifford og Gallagher, 1985). Om man er veldig stresset vil man sannsynligvis også være mindre mottakelig for sosial interaksjon (Cohen, 1980). Kulturelle forskjeller vil også ha betydning for hvordan man oppfører seg i det offentlige rom (Masuda, Ellsworth og Mesquita, 2008).

Det er også viktig å si at offentlige rom ikke eksisterer i et vakuum. Eksempelvis vil attraksjoner og tjenester i nærheten av de offentlige rommene kunne bidra til å trekke folk til og fra torget (Ewing og Cervero, 2010). I tillegg kan de offentlige rommene være mer eller mindre tilgjengelige, eksempelvis ved at veien dit kan være mer eller mindre gå- eller sykkelvennlig, som også vil kunne påvirke bruken (Pikor, Giles-Corti, Bull, Jamrozik og

Donovan, 2003; Saelens og Handy, 2008). Videre har studier vist at mikroklimatiske faktorer som solforhold, temperatur og vind spiller inn på bruk av offentlige rom (Lin, 2013; Walton, Dravitzki og Donn, 2007; Zacharias, Stathopoulos og Wu, 2001). Det må også være nok mennesker som oppholder seg i området i utgangspunktet, til at det er sannsynlig at de er på samme sted til samme tid. Dette er avhengig av antall mennesker som bor og oppholder seg i området, og ikke kvaliteter ved torget i seg selv. Menneskene som oppholder seg i området må i tillegg ha tid til å oppholde seg der; altså må det være et tidspunkt på dagen og i uken hvor flere har fri fra forpliktelser som jobb og skole på samme tid. Med dette i bakhodet dreies nå fokus over på betydningen av de fysiske omgivelsene for bruken av torget. Studier har nemlig vist at også den fysiske utformingen av steder kan virke inn på både bruk og preferanse for steder (Brown, Werner, Amburgey og Szalay, 2007; Ewing og Cervero, 2010; Saelens og Handy, 2008).

Det er flere aspekter ved de fysiske omgivelsene som kan legge til rette for opphold. Av plassmessige årsaker er det imidlertid nødvendig å avgrense vekk fra flere av disse. Eksempelvis vil persipert trygghet fra kriminalitet og trafikk kunne spille inn på om man ønsker å oppholde seg et sted eller ikke (Day, Boarnet, Alfonzo og Forsyth., 2006). Dette vil imidlertid ikke gås nærmere inn på. Heller ikke universell utforming av omgivelsene vil gås nærmere inn på i oppgaven av plassmessige årsaker, selv om også dette vil kunne påvirke hvorvidt torget brukes av ulike grupper mennesker og ikke. Fokus vil heller være på elementer som gjør at steder oppleves som attraktive. Her er det først nødvendig å presisere hva som menes med begrepet attraktivt i denne sammenhengen. I *The Irvine–Minnesota Inventory to Measure Built Environments* (Day et al., 2006. s. 3), brukes begrepet 'pleasurability' i omtale av de fysiske omgivelsene. Ifølge forfatterne inkluderer begrepet både den estetiske appellen til omgivelsene og komfortnivået i omgivelsene (Day et al., 2006, s. 3). Denne forståelsen ligger også til grunn for bruken av begrepet attraktivt i denne oppgaven. Estetisk preferanse kan imidlertid også forstås på ulike måter. Slik det forstås i denne oppgaven, referer det til opplevelsen av det skjønne og vakre i omgivelsene, og videre preferanse for omgivelser som vekker slike responser. Denne forståelsen av estetiske opplevelser er videre tett knyttet til opplevelsen av positiv affekt og velbehag (Nasar, 1988). Hva som legges i begrepet komfort må også presiseres. Komfort kan knyttes både til termisk komfort (Djongyang, Tchinda og Njomo, 2010) og til fysiologisk komfort (De Looze, Kuijt-Evers og Van Dieën, 2003). En definisjon av termisk komfort sier at komfort er «a state in which there are no driving impulses to correct the environment by the behaviour» (Hensen,

2004, sitert av Djongyang et al., 2010). Denne definisjonen vil ligge til grunn for forståelsen av komfort i denne oppgaven, og rommer både fysiologisk og termisk komfort. Oppsummert er dermed attraktive offentlige rom offentlige rom som er estetisk appellerende og komfortable.

En annen avklaring som er viktig å gjøre, er hvem omgivelsene skal være attraktive for. I VPOR står det: «Ensjøtorget ble et slags hjerte i den nye bydelen og i dag myldrer det av mennesker – alle typer mennesker.» (Veiledende prinsipplan for det offentlige rom for Ensjø, 2006, s. 14). De offentlige rommene bør med andre ord være attraktive for ulike grupper mennesker, og dermed ha en utforming som verdsettes på tvers av ulike grupper. Da er det naturlig å avgrense fokus vekk fra ulike sosiale og kulturelle gruppers særegne preferanser for omgivelsene (Nasar, 1998; Strumse, 1996). Med det menes det preferanser på tvers av ulike grupper lekfolk, det vil si mennesker uten ekspertkompetanse innen formgivning. Ekspertene innen fag som omhandler form og estetikk, som designere og arkitekter, har som nevnt innledningsvis vist seg å ha andre preferanser for de bygde omgivelsene enn folk uten samme skoleing (Devlin og Nasar, 1989; Gifford, Hine, Muller-Clemm, Reynolds Jr. og Shaw, 2000; Gifford, Hine, Muller-Clemm og Shaw, 2002). Fokus vil dermed ligge på relativt generelle kvaliteter i de bygde omgivelsene som foretrekkes på tvers av ulike grupper lekfolk.

3.2 Skala i omgivelsene

Det finnes mange studier som ser på effekten av de fysiske omgivelsene for bruk og preferanse. Ikke alle studier er relevante i konteksten av denne oppgaven. Man kan trekke et grovt skille mellom studier som ser på effekt av omgivelsene på makroskala-nivå og studier som ser på mikroskala-nivå (Brown et al., 2007). Makroskala betegner blant annet faktorer i omgivelsene som antall lyskryss, lengde på kvartaler og ulike mål på tetthet (Cervero og Kockelman, 1997). Studier som ser på makroskala-faktorer ser dermed på egenskaper ved omgivelsene som er relativt grove i strukturen, og i liten grad faktorer som relaterer til persepsjonen av omgivelsene fra kvinnen i gatas perspektiv. Fokus i denne oppgaven er som nevnt på et konkret torg, og da virker det mer hensiktsmessig å heller fokusere på elementer i omgivelsene på mikroskala-nivå. Faktorer på mikroskala-nivå kan være alt fra trær og beplantning, møblering, artikulering av fasader og tilstedeværelsen av kaféer til høyde på bygninger og konfigurasjon av bygninger (Harvey og Aultman-Hall, 2016). Et annet

rasjonale for å velge dette nivået, er funn som indikerer at selv om et nabolag eller område kan fremstå som attraktivt og brukervennlig på områdenivå (makroskala), kan det være elementer på gatenivå som ikke oppleves som attraktivt og brukervennlig (mikroskala), og som kan påvirke bruken og oppfattelsen av omgivelsene (Brown et al., 2007; Zhu og Lee, 2008).

Mikroskala er imidlertid en relativt bred kategori som inkluderer svært ulike elementer i omgivelsene. For å nyansere kategorien har Harvey og Aultman-Hall (2016) introdusert en tredje kategori av romlig nivå, mellom makro og mikro. Dette betegner de som mesoskala. Mesoskala kobler de til aspekter som konfigurasjon av bygninger og trær i omgivelsene, mens mikroskala indikerer alt fra tekstur og materialer i bygningsfasader og farger i omgivelsene til landemerker, gatemøbler og mengde vinduer i første etasje. Fokus er altså på meso- og mikroskala i omgivelsene. Det er også en blanding av mikro- og mesoskala-elementer som trekkes frem i klassikere innen 'urban design' som ser på betydningen av omgivelsene for bruken av dem (Alexander, 1977; Gehl, 2011; Nasar, 1998; Whyte, 1980).

I neste kapittel vil det teoretiske grunnlaget for oppgaven presenteres. Fokus her er på å belyse underliggende prinsipper for hvordan elementer i meso- og mikroskala potensielt oppleves og tolkes av sluttbrukeren av de offentlige rommene.

4 Teori

4.1 Teoriens rolle

I denne oppgaven er hensikten til teorien å bidra til dypere forståelse for måter mennesker forholder seg til omgivelsene på. Målet er ikke å teste de enkelte teoriene, men heller la de illustrere mulige underliggende prinsipper for beslutningstakere for hvordan mennesker opplever byrom. Hensikten er å skissere en helhetlig mulig forklaringsmodell for bruk og preferanse for offentlige rom, ikke spesifikke komponenter. Dette kommer av møtet med de praktiske hensynene som må tas i planlegging og prosjektering av offentlige rom, hvor det kanskje er mer hensiktsmessig å jobbe ut ifra prinsipper som kan oppnås på ulike måter, fremfor detaljerte oppskrifter på elementer som bør være til stede og ikke. Flere teoretiske rammeverk er valgt, som gjør at hver enkelt vil presenteres relativt kort. Hovedvekt vil være på Gibsons Affordance-teori, og de andre teoriene vil forstås i lys av denne teorien. Mer plass vil derfor vies til Affordance-teorien.

4.2 Bakgrunn for valg av teorier

Etttersom fokus i denne oppgaven er på generelle preferanser på tvers av ulike grupper, har jeg valgt et teoretisk utgangspunkt som kan forklare preferanse og ønske om å oppholde seg i urbane, offentlige rom ut ifra menneskers evolusjonsmessige og biologiske utrustning. Når det er sagt kunne man valgt andre tilnærminger som også hadde vært kompatible med generelle preferanser. Rapoport (1982) vektlegger eksempelvis betydningen og meningen mennesker på tvers av ulike grupper knytter til de bygde omgivelsene. Det vil imidlertid ikke være fokus i denne oppgaven.

Forståelsen av attraksjon som noe som betegner både estetisk appell og komfort har også vært førende for valg av teorier. Det har vært viktig å velge teorier som reflekterer denne bredden. Urbane, offentlige rom inneholder en rekke ulike komponenter, der alt fra høyde på bygninger, til tilstedeværelsen av komfortable sitteplasser kan være relevant for preferanse og opphold. Rammeverkene må kunne brukes til å forstå alt fra preferanse for trær og grønnelementer og generell kompleksitet i omgivelsene, til ønsket om å sitte på en benk eller ikke. Med utgangspunkt i dette har jeg valgt tre teoretiske perspektiver. I tillegg suppleres

disse med innsikt fra begrensninger og muligheter knyttet til persepsjon- og oppmerksomhetsmekanismer. Teoriene jeg har valgt utfyller hverandre ved å bidra til forståelse på ulike romlige nivåer. Som nevnt er Affordance-teorien (2015) til Gibson hovedfokus. I tillegg er Appletons 'Prospect and Refuge'-teori (Appleton, 1975) og Kaplan og Kaplans preferansematrise (1989) valgt.

Begrensninger

En viktig begrensning når det gjelder preferansematrisen og 'prospect and refuge'-teorien er at disse er utviklet for å forstå preferanser for natur og naturomgivelser (Scopelliti, Carrus og Bonnes, 2012). Dette lar seg ikke uten videre overføre til preferanse for bygde omgivelser.. Det er likevel slik at menneskearten har utviklet seg over mange tusen år i naturomgivelser og tilpasset seg disse (Darwin, 1998). Vår nåværende levemåte i bygde hus, ofte i tett befolkede byer, er nytt i evolusjonsmessig sammenheng. Det er dermed rimelig å anta at måten mennesker forholder seg til og leser omgivelsene rundt seg i hvert fall til en viss grad bygger på mekanismer som er utviklet i andre omgivelser.

4.3 Teori om Affordancer

Gibsons Affordance-teori er en del av en bredere, økosystembasert teori om persepsjon. I persepsjonsteorien som helhet skiller han mellom 'det fysiske miljøet' som skildres av fysikk, og det fysiske miljøet den enkelte arten forholder seg til. Sistnevnte omtaler han som 'omgivelser'. I motsetning til omgivelsene, reflekterer det fysiske miljøet hele spekteret av hva som eksisterer i verden, fra atomer til galakser. Gibson argumenterer for at dette ikke har signifikans i psykologien. Mennesker som art persiperer ikke hele spennet av den fysiske realiteten. I sin persepsjonsteori er persepsjon og omgivelser derfor to sider av samme sak. Omgivelsene består av det som kan persiperes. Omgivelser er på det viset både en artsspesifikk og individspesifikk størrelse, ettersom det perseptuelle apparatet for ulike arter, og til en viss grad også for ulike individer, er ulikt, vil man også forholde seg til ulike omgivelser. (Gibson, 2015).

En Affordance kan forstås som en persipert mulighet for handling i omgivelsene og er noe som oppstår i relasjon mellom organismen og omgivelsene (Heft, 2012). Ifølge Gibson er det ikke isolerte kvaliteter i omgivelsene mennesker ser, som tekstur og form, men heller hvilke

handlingsmuligheter som finnes knyttet til objekter og omgivelser. Er det en gangbar flate her, altså er materialet laget av noe som holder vekten min? Er det et sittbart element her? Er det noe man kan skjule seg i her? I interaksjonen med omgivelsene er det slike egenskaper mennesker legger merke til. Disse egenskapene er ikke noe som finnes enten i omgivelsene eller hos individet, men er noe som oppstår i mellomrommet mellom individets perseptuelle og fysiske egenskaper, og omgivelsenes fysiske utforming. Det betyr at omgivelsene kan tilby ulike handlingsmuligheter for ulike mennesker og ulike arter.

Ta for eksempel en trapp. For et ungt, funksjonsfrisk menneske vil trappen gi flere bruksmuligheter. Eksempelvis kan man både gå i den og sitte i den. Disse mulighetene oppstår i møtet mellom funksjonene til vedkommende og de fysiske egenskapene til trappen, og er Affordancer. For et eldre menneske, med svekket fysikk, vil kanskje ingen av de overnevnte mulighetene være til stede. Det eldre mennesket vil potensielt hverken greie å gå eller sitte i trappen. De samme mulighetene for handling oppstår dermed ikke mellom det eldre mennesket og trappen som mellom det yngre mennesket og trappen. Affordance er altså noe som henviser til samspillet og mulighetsrommet *mellom* et individ og omgivelsene, og er således ikke noe som tilhører individet eller omgivelsene alene (Heft, 2012).

4.4 Prospect og refuge

Prospect and refuge-teorien er forankret i et evolusjonsperspektiv. I teorien knytter Appleton (1975) estetisk preferanse for omgivelsene med omgivelsenes karakteristikk og hvordan disse hemmer eller fremmer muligheter for overlevelse. Omgivelser som gjør det lettere for arten å overleve, vil foretrekkes over omgivelser som ikke gjør det i like stor grad. På denne måten blir persepsjon av omgivelsene en nøkkelfaktor i overlevelse for arten. Appletons teori er som han selv bemerker, en generell og bred teori. Den identifiserer to generelle, konseptuelle kvaliteter i omgivelsene som vil foretrekkes. Disse er god oversikt (prospect) og mulighet for tilflukt (refuge). Omgivelser som tilbyr disse vil foretrekkes over omgivelser som ikke gjør det (Appleton, 1975). 'Prospect' og 'refuge' ansees ikke som motsetninger, men heller aspekter som begge kan være til stede i større eller mindre grad i omgivelsene. Omgivelser lave på et av elementene kan likevel foretrekkes om det andre elementet kompenseres (Appleton, 1975).

4.5 Preferansematrisen

Kaplan og Kaplan (1989) forklarer preferanser for omgivelser som et resultat av informasjonsprosessering. Ifølge dem forsøker mennesker å gi mening til omgivelsenes organisering og struktur, og dette gjøres gjennom å balansere det de kaller ‘utforskning’ og ‘forståelse’ av omgivelsen. Dette er motivasjoner de fleste mennesker deler i møte med omgivelsene, og de kobler det videre til hvilken funksjon det kan ha hatt for overlevelse av arten. Ut ifra motivasjonene følger det fire konseptuelle egenskaper ved omgivelsene som støtter eller hemmer forfølgelsen av dem. Det antas at omgivelser som støtter begge motivasjonene, foretrekkes over omgivelser som ikke gjør det, noe som forskning på preferanse for naturlandskaper støtter opp om (Scopelliti, Carrus og Bonnes, 2012). Forståelse støttes av omgivelser med høy grad av koherens og lesbarhet, og utforskning støttes av omgivelser med høy grad av kompleksitet og mysterium (Kaplan og Kaplan, 1989).

4.6 Relasjon mellom teoriene

Ser man på prospect og refuge-teorien og preferansematrisen, er det også mulig å forstå dem i lys av Affordance-teorien til Gibson (2015). De skiller seg ved at Appleton (1975) og Kaplan og Kaplan (1989) forbinder opplevde egenskaper i omgivelsene til preferanse og estetisk velbehag. Både prospect og refuge og preferansematrisen setter ord på noe omgivelsene tilbyr for mennesker. Enten det er oversikt og tilflukt, eller forståelse og utforskning. De kan dermed begge forstås som noe som oppstår i møtet mellom individet og omgivelsene. I Gibsons terminologi ville man ha omtalt det som om at et sted er ‘skjulbart’ eller ‘oversiktbart’, og om et offentlig rom er ‘forståelig eller ‘utforskbart’.

Gibsons affordance-teori baserer seg som nevnt på en antakelse om at mennesker oppfatter og agerer på de handlingsmulighetene de ser i omgivelsene. Disse oppstår i møtet mellom mennesket og dets egenskaper, og egenskaper ved omgivelsene. I forlengelse av dette vil jeg derfor også skissere kort noen trekk ved menneskelig persepsjon og oppmerksomhet, som kan bidra til en dypere forståelse for utgangspunktet for menneskers interaksjon med omgivelsene. Fokus vil være på å illustrere enkelte regulariteter som kan bidra til å forstå hvordan vi forstår, opplever og navigerer i omgivelsene rundt oss, relevant for opplevelsen av et torg i en by. Fokus vil være på informasjon fra det visuelle systemet, med litt plass viet til hørsel ettersom dette er relevant for opplevelsen av støy. Det vil også være persepsjon og

oppmerksomhet slik de er ferdig utviklet, altså utelukkes spesifikke trekk ved barn i ulike aldre og eldre. Videre er fokus på funksjonsfriske, noe som utelukker diskusjon av sanser, persepsjon og oppmerksomhet for mennesker med nedsatt funksjonsnivå.

Persepsjon

Det visuelle systemet forsøker til enhver tid å gi mening til, og organisere informasjonen som kommer fra sansene (Wolfe, Kluender, Levi, Bartoshuk, Herz, Klatzky og Merfeld 2019). Til dette bruker det visuelle systemet en rekke strategier. En retning som har vært innflytelsesrik i forståelsen av hvordan vi persiperer omgivelsene rundt oss er Gestaltpsykologien (Wagemans et al., 2012). Ifølge denne retningen er det en rekke prinsipper for hvordan mennesker forstår og leser omgivelsene sine, avhengig av hvordan elementer er organisert relativt til hverandre. Hvilke elementer som tolkes som å tilhøre det samme objektet og hvilke elementer tolkes som frittstående avhenger av hvordan de er organisert. Eksempelvis vil elementer som er nær hverandre i rom gjerne grupperes sammen. Det samme vil elementer av samme størrelse, form og orientering, elementer som er symmetriske eller parallelle, elementer som former et lukket hele, eller elementer som omslutes av en felles region (Wagemans, Elder, Kubovy, Palmer, Peterson, Singh og von der Heydt, 2012). Disse prinsippene kan videre belyse hva som eventuelt skal til for at omgivelser skal oppleves som koherente og lesbare, som legger til rette for forståelse, og hva som bidrar til kompleksitet og mysterium som legger til rette for utforskning (Kaplan og Kaplans, 1989).

For i det hele tatt å kunne organisere sanseintrykkene som kommer, må disse være i en avstand som gjør at man får oversikt over mønster og regulariteter eller mangel på det i stimulien. Akkurat hvor grensen går for hva man kan se og ikke er ikke nødvendigvis relevant i denne konteksten, dette avhenger også av hva man måler (Wolfe et al., 2019). Det sentrale er heller at mennesker oppfatter detaljer og konfigurasjoner best på kloss hold. Jo lengre unna en stimulus kommer, jo mindre detaljert ser vi det. Dette påvirkes imidlertid også av aspekter som belysning og kontraster i stimulien (Wolfe et al., 2019). Når det gjelder terskler for hvor nærme noe kan være for at vi fortsatt skal kunne organisere det i ulike grupperinger er det meg bekjent ingen satte mål for dette. Det er imidlertid nærliggende å tenke at for å kunne organisere og strukturere stimulien, trenger man et visst overblikk. Dette krever enten en viss avstand til stimuli av en viss størrelse, eller at stimulien er mindre i skala. Ser man dette i lys av urbane torg gir det et visst perspektiv på hensiktsmessig detaljeringsgrad i omgivelsene. Er en fasade eksempelvis for intrikat i kombinasjon med at

den er langt unna, vil det kanskje ikke oppfattes som utforskbart for mennesker, men heller monotont ettersom detaljeringsgraden ikke korresponderer til det vi kan se. På samme måte, om detaljeringsgraden er for grov og vi ikke får oversikt over mønstre og regulariteter i fasaden vil det kanskje oppleves som kaotisk heller enn forståelig. Det er med andre ord viktig å tenke på avstanden til elementene i omgivelsene torget tilbyr, i sammenheng med kunnskap om hvordan vi grupperer og organiserer stimuli for å legge til rette for preferanse for omgivelsene. Det blir også viktig å tenke på helheten av omgivelsene i utformingen av dem. Forskning innen persepsjon og oppmerksomhet viser at mennesker oppfatter omgivelsene i sammenheng og danner inntrykk basert på helheten (Castelhana og Heaven, 2010; Henderson, 2005). Vi oppfatter ikke nødvendigvis underlaget for seg, fasaden for seg og møbleringen for seg. Det vil dermed være nyttig å tenke på forholdet mellom kompleksitet og koherens på hele torget, ikke bare på isolerte elementer.

Oppmerksomhet

Til enhver tid får vi inn mer sansestimuli enn vi kan håndtere. Hjernen er nødt til å selektere hvilken informasjon den skal bearbeide til enhver tid og ikke. Oppmerksomheten er en samlebetegnelse for slike selekteringsmekanismer (Wolfe et al., 2019) og kan både styres frivillig og 'fanges' av stimuli (Posner, 1980). Når man frivillig styrer oppmerksomhet, vil tiden man bruker på å lokalisere det man skal finne, øke jo flere distraksjoner, eller elementer som er i området. Skiller det man skal lokalisere seg imidlertid ut fra resten, eksempelvis med en distinkt farge eller form, spiller det mindre rolle hvor mange distraksjoner det er rundt. Når både det vi leter etter og distraktorene har samme, grunnleggende kjennetegn bruker vi lengre tid på å orientere oss og finne det vi leter etter.

Sett i konteksten av et urbant torg er det særlig relevant med tanke på tilstedeværelsen av støy og andre forstyrrende elementer. Særlig et torg hvor intensjonen og visjonen for torget er at mennesker skal ha lyst til å oppholde seg der over tid, slik det står i visjonen for Ensjø torg. Er det mye støy på torget, vil dette kunne trekke oppmerksomheten vekk fra det man ønsker å fokusere på, eksempelvis en samtale med sidemannen. Støy kan dermed bidra til å senke 'kommunikasjonbarheten' eller 'sosialbarheten' til torget ettersom omgivelsene ikke så godt legger til rette for samtale i møte med hvordan oppmerksomheten vår fungerer. Visuelt kan man også tenke seg at om det eksempelvis er mange elementer på torget som ikke er organisert etter perseptuelle grupperingsregler, men som fremstår som urelaterte, kan det bli vanskelig å velge fikseringspunkt for oppmerksomheten, og videre kan omgivelsene

potensielt oppleves som kaotiske. Om et bygg er utformet monotont, med lite differensiering mellom eksempelvis vinduer og dører, kan det også påvirke lesbarheten til omgivelser ved at det vil ta lengre tid å lokalisere innganger til tjenester.

I neste kapittel vil verktøyet brukt i ekspertevalueringen, som en av metodene i oppgaven, presenteres, ettersom verktøyet la føringer for litteratursøket som presenteres i kapittelet etter. I kapittelet om tidligere forskning vil forskningen fra litteratursøket gjennomgås, og sees i lys av de teoretiske perspektivene gjennomgått her.

5 Verktøyet til Ewing og Clemente

Som en av metodene i denne oppgaven ble det gjennomført en ekspertevaluering av Ensjø torg. Verktøyet som ble brukt er utviklet av Ewing og Clemente (2013). Under følger en gjennomgang av bakgrunnen for valg av dette verktøyet samt en gjennomgang av rasjonale verktøyet bygger på, og hvilke elementer i omgivelsene det fokuserer på.

5.1 Bakgrunn for valg av verktøy

Det er etter hvert utviklet flere verktøy for å vurdere sammenhengen mellom de fysiske omgivelsene og menneskelig aktivitet (Brownson, Hoehner, Day, Forsyth og Sallis, 2009; Hooi & Pojani, 2020). For verktøy som ser på mikro- og mesoskalafaktorer, kan man skille grovt mellom verktøy som vurderer subjektiv persepsjon av omgivelsene av lekfolk og observasjonsverktøy som innebærer kartlegging og vurdering av omgivelsene på stedet (Brownson et al., 2009). Det er observasjonsverktøy som er aktuelt i denne oppgaven ettersom kartleggingen av Ensjø torg skulle gjøres av forfatteren selv. Av observasjonsverktøy er det kun et knippe som har blitt validert i reelle omgivelser, og som er intendert for post hoc-evaluering av steder som allerede er bygget (Hooi & Pojani, 2020). Ett verktøy som fremstår som grundig, er validert og testet og intendert for post-hoc-evalueringer, er «The Irvine-Minnesota Inventory» (IMI) (Boarnet, Day, Alfonzo, Forsyth og Oakes, 2006; Day, Boarnet, Alfonzo og Forsyth, 2006). Verktøyet har imidlertid et relativt bredt fokus, med vektlegging av aspekter som kvalitet på fortau, hvilke type bygninger som eksisterer og nærhet til fasiliteter som parker, som er mindre relevant i konteksten av denne oppgaven ettersom fokus er på omgivelser som legger til rette for bruk av torg. Et annet verktøy utviklet av Ewing og Clemente (2013), er intendert for post hoc-evalueringer, det er validert og det er systematisk. Ewing og Clementes (2013) verktøy (EC-verktøyet) bygger også på et litt annet rasjonale enn IMI. Der IMI har gjennomgått tidligere forskning og baserer verktøyet på elementer identifisert som å ha en sammenheng med gåing (Day et al., 2006), forsøker Ewing og Clemente å operasjonalisere abstrakte, perseptuelle kvaliteter i det bygde miljøet som er identifisert i flere klassikere i urban design-litteraturen, men som ikke tidligere har blitt empirisk testet i nevneverdig grad (Ewing og Clemente, 2013). Ettersom EC-verktøyet fokuserer på perseptuelle kvaliteter, er dette verktøyet også en inngang til å

vurdere helhetsinntrykk av omgivelsene. Kvalitetene operasjonaliseres gjennom elementer som tilstedeværelsen av trær, benker, utendørs spiseplasser og farger på bebyggelsen med mer. Ewing og Clementes (2013) verktøy ser også på mer detaljerte aspekter i omgivelsene, som egner seg godt i denne oppgaven ettersom fokus er på meso- og mikroskala-nivå. Det at kvalitetene som er operasjonalisert i verktøyet ikke har blitt empirisk testet i seg selv, er også grunnen til at operasjonaliseringene som er gjort er brukt som utgangspunkt for litteratursøket. På den måten gir litteratursøket litt innblikk i hva forskningen per nå indikerer om sammenhengen mellom operasjonaliseringene og opplevelsen og bruk av de fysiske omgivelsene.

5.2 De perseptuelle kvalitetene

Ewing og Clemente (2013) identifiserte til sammen åtte kvaliteter trukket frem i urban design-litteraturen, hvor av fem av de reliabelt lot seg operasjonalisere. Disse elementene antas å spille inn på om folk ønsker å oppholde seg i et område eller ikke, men det har i liten grad blitt undersøkt empirisk. Derav også arbeidet med å operasjonalisere slik at man nettopp skal kunne undersøke i hvilken grad de ulike kvalitetene er relatert til preferanse og fotgjengervennlighet. De fem kvalitetene er: «imageability», «enclosure», «human scale», «transparency» og «complexity».

Begrensninger ved verktøyet

En viktig begrensning ved verktøyet er at operasjonaliseringene av de perseptuelle kvalitetene er gjort av en gruppe utvalgte eksperter. Alle ekspertene har bakgrunn fra enten formgivningsfag eller planlegging. Som nevnt innledningsvis er det funnet at eksperter og lekfolk kan ha ulike preferanser og oppfatninger av det bygde miljøet (Brown og Gifford, 2001; Gifford et al. 2000). Det er altså en risiko for at operasjonaliseringene av kvalitetene ikke gjenspeiler lekfolks persepsjon av de samme omgivelsene.

Videre er verktøyet intendert til å måle kvaliteter i gatemiljøer heller enn på torg, og det ser på kvaliteter i omgivelsene knyttet til 'walkability', altså hvor gåvennlig en gate er (Ewing og Clemente, 2013). Det kan tenkes at fysiske faktorer som legger til rette for bruk av torg skiller seg noe fra fysiske faktorer som legger til rette for gåing. En annen begrensning ved verktøyet er at, til tross for at det gir systematiske og lettforståelige retningslinjer for hvordan

man skal kode omgivelsene, baserer det seg på subjektive gradering og bedømmelse av eksempelvis støynivå, som kan være utfordrende ettersom støy kan oppleves ulikt for ulike mennesker (Ellermeier, Eigenstetter og Zimmer, 2001). Verktøyet gir heller ingen mulighet for å evaluere plasseringen av elementer som trær og benker og kvaliteten på disse, som kan tenkes å spille inn på om man velger å oppholde seg på et torg eller ikke (Neto og Munakata, 2015; Zacharias, Stathopoulos og Wu 2004).

6 Tidligere forskning

I dette kapittelet vil tidligere forskning gjennomgås. Før det vil jeg imidlertid beskrive de føringene som lå til grunn for litteratursøket. Videre vil hvert enkelt av EC-verktøyets perseptuelle kvaliteter gjennomgås med forskning som kan knyttes opp mot dem. Hvert element vil også knyttes kort til det/de teoretiske perspektivene som best bidrar til å belyse og forklare dem. Av plassmessige årsaker vil gjennomgangen av hvert element og tilhørende teoretisk forankring være relativt kort.

6.1 Føringer for litteratursøk

Som nevnt har de perseptuelle kvalitetene og operasjonaliseringen av disse i EC-verktøyet vært førende for gjennomgang av tidligere forskning (Ewing og Clemente, 2013). I tillegg har det vært nødvendig å supplere med litteratur på sitte- og ståpreferanser, samt litteratur som ser på betydningen av mikroklima for opphold, som begge kan knyttes til komfortelementet i IMIs 'pleasurability'-begrep.

I forskning på betydning av mikro- og mesoskala-elementer i omgivelsene for menneskelig aktivitet, er det ulike aspekter som er sett på. De to hovedkategoriene av forskning som er gjennomgått er den som ser på betydning av omgivelsene for 'walkability' og omgivelser for preferanse. I tillegg er det noe forskning som ser beslektede termer til preferanse som 'besøkbarhet'. Videre er det også forskning som ser på betydning av omgivelsene for 'livlighet', som i større grad reflekterer sosialt liv og generelt opphold. I tilknytning til forskning på støy er også noe forskning relatert til effekt på psykisk og somatisk helse gjennomgått. Forskning på restituerende effekt av omgivelsene gjennomgås ikke, av plassmessige årsaker. Litteratursøket er gjennomført i databasene Web of Science og Google Scholar.

Per nå er det kun et begrenset utvalg studier som har anvendt EC-verktøyet i forskning. De studiene jeg har funnet som har brukt det er inkludert i litteraturgjennomgangen. I tillegg har de enkelte elementene som til sammen utgjør operasjonaliseringer av hver sine perseptuelle kvaliteter, blitt brukt som søkeord i kombinasjon med 'walkability', 'preference', 'visitability' etc. Enkelte av operasjonaliseringene var mer utfordrende å finne forskning på

enn andre. Eksempelvis er en av komponentene som utgjør ‘imeagability’ ‘buildings with identifiers’, som defineres som bygninger det er mulig å identifisere bruken av på bakkeplan. Her var det vanskelig å finne forskning, men ‘buildings with identifiers’ kan sees som nært beslektet med transparens, som blant annet operasjonaliseres med proporsjon av gatevegg dekket med vinduer. Jo flere vinduer, jo enklere vil det være å identifisere bruken av en bygning, særlig om det er kommersiell aktivitet. For å underbygge dette trekkes eksempelvis tilstedeværelse av mannekenger frem som et identifiserende element. I tillegg er det ikke nødvendigvis lett å skille ut hva som skyldes hva i forskningen. Det er eksempelvis funnet sammenhenger i forskning mellom økt gåing og nærhet til destinasjoner på makronivå (Ewing & Cervero, 2010). Om preferanse for steder hvor man kan se attraksjonene som er på innsiden av bygget dreier seg om perseptuelle kvaliteter, eller om det dreier seg om selve destinasjonen på innsiden er dermed ikke nødvendigvis så lett å skille.

Ikke alle operasjonaliseringene i EC-verktøyet har blitt søkt opp. Jeg har valgt å fokusere på de elementene som er relevante i konteksten av casen jeg har valgt. Det har blant annet bidratt til at forskning på betydning av definerende landskapselementer som fjellkjeder og havner ikke er inkludert i litteratursøket, ettersom slike elementer ikke finnes i nærheten av torget. Det gir heller ikke videre mening å diskutere hvorvidt torget burde blitt plassert i tilknytning til slike elementer for å øke skåren på imeagability. Torget er plassert i den bydelen og byen det er av hensyn til behov knyttet til byutvikling. Operasjonaliseringer som ikke er gjennomgått i litteraturgjennomgangen er markert med stjerne (*). Videre har enkelte av operasjonaliseringene ikke gitt funn. Eksempelvis har jeg ikke funnet forskning på effekt av siktlinjer i bybildet, effekt av proporsjon av gatevegg og effekt av proporsjon av synlig himmel. Operasjonaliseringer som ikke er funnet forskning på markeres med hake (^). Som følge av dette har den perseptuelle kvaliteten «lukkethet» i seg selv blitt brukt som søkeord, i kombinasjon med de resterende operasjonaliseringene av kvaliteten.

6.2 Imeagability – steder som gjør inntrykk

Imeagability er kvaliteten som gjør at et sted skiller seg ut, er gjenkjennelig og minneverdig (Ewing og Clemente, 2013, s. 5). Ewing og Clemente (2013) påpeker at det nok ikke er et enkelt element som fører til at en gate gjør inntrykk, men heller kombinasjonen av flere elementer. Opplevelsen av imeagability henger sannsynligvis sammen med hvordan et sted skårer på de andre perseptuelle kvalitetene også, altså at et sted som skårer høyt på

eksempelvis lukkethet, menneskelig skala og kompleksitet også vil skåre høyt på imeagability som følge av det. Denne kvaliteten beskrives som summen av flere av de andre perseptuelle kvalitetene. Videre er elementer som landemerker og lokasjon viktig. Steder som gjør inntrykk operasjonaliseres som:

- antall gårdsplasser, plasser og parker*
- tilstedeværelsen av definerende landskapselementer som havn, fjellkjede etc.*
- proporsjon av historiske bygninger (før 2. verdenskrig)
- antall av bygninger det er lett å identifisere (forstå hva brukes til)^
- antall av bygninger med ikke-rektangulære former
- tilstedeværelse av utendørs spiseplass
- antall mennesker
- estimering av støynivå

Funn fra studier som har anvendt EC-verktøyet

I en studie som brukte Ewing og Clementes verktøy (2013) ble det funnet at imeagability som helhet var positivt assosiert med flere gående i et område (Ameli, Hamidi, Garfinkel-Castro og Ewing, 2015). En annen studie fant sammenheng mellom antall historiske bygninger, utendørs spiseplasser og bygninger det er lett å identifisere og antall gående (Park, Ewing, Sabouri og Larsen, 2019).

Annen forskning

Historiske bygninger

Det er funnet at eldre bygninger som karakteriseres av symmetri og ornamentikk foretrekkes over moderne bygninger som karakteriseres av asymmetri, mangel på ornamentikk og industrielt utseende (Mouratidis, 2020). Det er også funnet preferanse for eldre bygninger (bygget før 2. verdenskrig) når bygningene er godt vedlikeholdte (Herzog og Gale, 1996). Det er foreslått at preferansen for eldre bygninger kan forstås i lys av en generell preferanse for moderat grad av kompleksitet i stimulus, noe eldre bygninger gjerne har i kraft av å ofte ha mer ornamentikk (Herzog og Gale, 1996). Et annet funn som kan bidra til å forstå preferansen for eldre bygninger, er forskning som har sett på optimal proporsjon av vinduer og dører versus vegg for å skåre høyest på preferanse. Her er det funnet at et optimalt forhold mellom solid vegg og åpninger er 0.40/0.50 (Alkhresheh, 2012). Dette kan potensielt også være med å forklare preferansen for eldre bygninger, ettersom moderne bygninger i større grad eksperimenterer med forholdet mellom vinduer og solide vegger, hvor det i nyere tid har

blitt mer vanlig å ha større deler av fasaden dekt i glass for eksempel (Eskilson, 2018). Det må imidlertid også bemerkes at det også er funnet preferanse for nyere bygg over eldre bygg. En studie fant eksempelvis at nyere bygninger vurderes som mer estetisk appellerende enn eldre bygninger. Nyere bygninger ble også vurdert som mindre organiserte og mer komplekse enn de eldre bygningene (Ng, 2020). Det fremkommer ikke i denne studien noen bilder av stimulien som ble brukt, noe som gjør det vanskelig å si noe om hvordan de eldre bygningene så ut. Det er som nevnt ovenfor eksempelvis viktig at eldre bygg er godt vedlikeholdte for at de skal foretrekkes. Det er behov for mer forskning for å kunne si noe mer sikkert om preferanse for eldre versus nyere bygninger, selv om det synes å være en tendens til at eldre foretrekkes. Det er også behov for å undersøke nærmere hvilke kvaliteter i eldre og nyere bygg som eventuelt bidrar til preferanse og ikke.

Ser man preferanse for en viss grad av kompleksitet og symmetri i lys av hvordan vi prosesserer omgivelsene, gir det mening at bygninger som hjelper oss å danne mønstre og grupperinger i stimuli er lettere å prosessere enn bygninger som ikke gjør det. Det gir også mening at oppmerksomheten vår trekkes til bygninger med en viss grad av kompleksitet enn til bygninger som er enklere i utformingen. I tillegg kan man forstå preferansen for eldre bygninger i lys av preferansematrisen til Kaplan og Kaplan (1989), som tilsier at økt kompleksitet i fasadeuttrykket vil bidra til økt opplevd mysterium og videre preferanse.

Bygningsform

Det er funnet at form er viktigere for lekfolk enn for arkitekter, som i større grad er opptatt av materialer, når de skal vurdere preferanse for ulike bygninger (Gifford, Hine, Muller-Clemm og Shaw, 2002). Dette gir dermed en generell støtte til at formen på bygninger er noe som er vesentlig for preferanse. Mer spesifikt er det funnet at lekfolk foretrekker fasader som er mer kurvede fremfor fasader med rette vinkler og skarpe kanter, som kan bidra til ikke-rektangulære bygg (Ruta, Mastandrea, Penacchio, Lamaddalena og Bove, 2018). Videre er det funnet at lekfolk foretrekker skråtak fremfor flate tak (Fawcett, Ellingham og Platt, 2008). Alle disse elementene bidrar til ikke-rektangulære bygg. Det er også funnet sterk korrelasjon mellom grad av diversitet i bygningsformer og preferanse for de samme byggene, hvor jo mer diversitet assosieres med sterkere preferanse (Stamps, 2002).

Ser man denne preferansen i lys av hvordan vi bearbeider omgivelsene gir det mening at bygninger som ikke er rektangulære foretrekkes ved at de trolig bidrar til økt kompleksitet i

omgivelsene som helhet. Ikke-rektangulære bygg vil trolig også oppfattes som å bestå av flere mindre komponenter som kan grupperes sammen kontra rektangulære bygg som vil oppfattes som en enhet. På dette viset kan ikke-rektangulære bygg både bidra til orden ved at komponentene leses i sammenheng, samtidig som de bidrar til kompleksitet. Også dette kan forstås i lys av Kaplan og Kaplans preferansematrise (1989), på samme måte som beskrevet over knyttet til historiske bygninger.

Utendørs spiseplasser

Generelt er det funnet at plasser med spiseplasser foretrekkes over plasser uten spiseplasser (Abdulkarim & Nasar, 2014). Mer spesifikt er det også funnet blant eldre, at tilstedeværelse av kaféer i offentlige rom verdsettes som steder for sosial interaksjon (Veitch, 2020). Det er også funnet at deltakere som skulle vurdere hvilke gater de foretrakk og ikke, var villige til å bytte ut bredt fortau til fordel for utendørs spiseplasser (Kasraian, Adhikari, Kossowsky, Luubert, Hall, Hawkins, Nurul og Rooda, 2020).

Skal man forstå dette gjennom teori er det igjen nærliggende å gå til kompleksiteten som tilstedeværelsen av utendørs spiseplasser vil bidra med. Sett i lys av preferansematrisen til Kaplan og Kaplan (1989) vil dette videre bidra til økt mysterium, som kan kobles til økt preferanse. Det er imidlertid også nærliggende å se det i lys av Gibsons Affordance-teori (2015), ettersom tilstedeværelsen av spiseplasser tilbyr en handlingsmulighet for mennesker. Tilstedeværelsen av steder man oppfatter en mulighet til å sette seg ned og spise på tilbyr dermed 'spisbarhet' og sannsynligvis også 'hvilbarhet', om man skal bruke Gibsons terminologi (2015).

Antall mennesker

En studie fant at gående rapporterte at de likte å se andre mennesker i området de gikk i, og at de valgte å oppsøke steder der de visste det ville være andre mennesker, og at de likte å se andre mennesker kose seg (Brown, Werner, Amburgey, og Szalay, 2007). I tillegg fant en studie som så på eldre menneskers preferanser i offentlige rom, at de likte offentlige torg, parker og kaféer nettopp fordi de var fulle av mennesker som ga mulighet for sosialisering (Garvin, Nykiforuk og Johnson, 2012). Det er også funnet at selvrapportert gåing økte når antall mennesker som gikk i et område var høyere (Hoehner, Brennan, Elliott, Handy og Brownson, 2005). En nyere studie søkte å teste antakelsen om at folk tiltrekkes av folk. De fant at det å tilføre folk til offentlige møteplasser førte til at færre mennesker ble værende i

området (Zapata og Honey-Rosés, 2020). Dette er overraskende med tanke på de overnevnte funnene. Det er imidlertid verdt å merke seg at denne studien brukte en lang, smal utendørs vei omkranset av trær som testområde. Det kan tenkes at tilførselen av folk her bidro til en opplevelse av trengsel (Worchel og Teddie, 1976). Videre var det ingen steder å sitte, som også kan ha bidratt til at færre ble værende (Abdulkarim og Nasar, 2014). En annen studie fant imidlertid også at når deltakere ble presentert med et torg med ulike mengder mennesker manipulert inn, var det lavest preferanse for bildet med flest mennesker (Norouzian-Maleki, Bell, Hosseini, Faizi, og Saleh-Sedghpor, 2018), og høyest preferanse for bilder med lave og moderate mengder mennesker. Det var imidlertid ingen bilder uten mennesker.

Ser man mengden mennesker i lys av Gibsons Affordance-teori (2015) kan man forstå både positive og negative preferanser for tilstedeværelsen av mennesker. På den ene siden kan man tenke seg at tilstedeværelsen av mennesker bidrar til et steds 'sosialbarhet' ved at det er andre mennesker å se på og prate med. Samtidig kan tilstedeværelsen av andre mennesker, særlig mange mennesker, bidra til å innskrenke muligheten for 'gangbarhet', 'sittbarhet' og videre kanskje 'hvilbarhet' om det ikke er steder på torget som oppleves som komfortabelt å oppholde seg på. Dette kan man videre se i lys av Appletons prospect og refuge-teori (1975) som tilsier at mennesker foretrekker steder om både gir mulighet for oversikt og tilflukt. Tilstedeværelsen av mange mennesker kan sees som å hemme begge disse elementene.

Støynivå

Det er gjort en god del forskning på støy, og det er funnet negative effekter knyttet til både fysisk og mental helse og eksponering for støy fra vegtrafikk (Babisch, Fromme, Beyer og Ising, 2001; Dratva, Zemp, Dietrich, Bridevaux, Rochat, Schindler og Gerbase, 2010; Stansfeld, Haines, Berry og Burr, 2009; van Kempen, Kruize, Boshuizen, Ameling, Staatsen og de Hollander, 2002). Det er også forsket på preferanser for ulike lydlandskap, og funnet sammenheng mellom økt tilfredshet og stille og behagelig lydlandskap (Ma, Mak og Wong, 2021). Videre er det funnet at naturlyder generelt er foretrukket over urbane lyder, og at lydlandskapet et sted påvirker hvorvidt folk ønsket å oppholde seg et sted eller ikke (Yang & Kang, 2007).

Ser man dette i lys av oppmerksomhet, er det nærliggende å tenke at også støy kan trekke oppmerksomheten vekk fra ønsket fokus. Det kan også tenkes at støy kan bidra til å senke 'snakkbareheten', eller 'sosialbarheten' til torget, sett i lys av Affordance-teorien til Gibson (2015).

6.3 Lukkethet

Lukkethet sier noe om i hvilken grad et sted er visuelt definert av bygninger, vegger, trær og andre vertikale elementer. Steder hvor høyden på vertikale elementer et sted er proporsjonal til bredden av stedet oppfattes gjerne som å ha romlige kvaliteter ifølge Ewing og Clemente. (Ewing og Clemente, 2013). Lukkethet operasjonaliseres som:

- antall lange siktlinjer[^]
- proporsjon av gatevegg[^]
- proporsjon av himmelen som er synlig foran og til siden[^]
- antall gatetrær

Lukkethet gjennom bygninger

I en eldre studie fant Nasar (1987) at grad av lukkethet i urbane omgivelser var positivt assosiert med preferanse for de samme omgivelsene (Nasar, 1987). Forskningen på lukkethet synes imidlertid å være delt mellom de som finner at grad av lukkethet er assosiert med økt persipert utrygghet, og de som finner at lukkethet er knyttet til økt preferanse (Alkhresheh, 2007; Harvey, 2015; Stamps, 2005a; Stamps, 2005b). Om man tolker lukkethet som positivt eller negativt er med andre ord ulikt i ulike studier. En mulig inngang til å forstå dette er funn fra en avhandling fra 2007 som fant et kurvlineært forhold mellom grad av lukkethet og persipert trygghet (Alkhresheh, 2007). Lukkethet opp til et visst punkt virker å være betryggende, men forbi det punktet virker det truende. Et relevant spørsmål å stille seg da er hva som gjør at enkelte steder oppleves som mer lukkede enn andre. Ewing og Clemente (2013) beskriver en optimal grad av lukkethet som når man oppnår romlignende kvaliteter i offentlige rom. Det får man når høyden på husene står i forhold til bredden. Dette understøttes også av funn som viser at plasser med lavere bygninger på to etasjer, ble oppfattet som mindre lukkede og mindre utrygge, enn plasser med høyere hus (Stamps, 2005b). En annen faktor som kan spille inn er hvordan de urbane rommene er utformet. Stamps forbinder lukkethet til persipert utrygghet (Stamps, 2005a, Stamps, 2005b). Utforming som øker opplevd trygghet vil være positivt, noen ganger kan lukkethet bidra til dette gjennom å gi definerte avgrensninger til omverdenen, og dermed skape bedre oversikt over omgivelsene som ansees som positivt i følge prospect og refuge-teorien til Appleton (1975). I tråd med dette resonnementet fant en studie, gjennomført i Hong Kong, at moderat lukkede offentlige rom økte arousal, sammenlignet med veldig åpne og veldig lukkede. Forfatterne tolket dette som at mennesker ønsker å forstå omgivelsene sine, og at både

lukkede og åpne rom hjelper med dette. Blir det tvetydig og vanskelig å tolke hvor rommet starter og slutter blir det vanskeligere å forstå (Shi, Gou og Chen, 2014). Stamps forsøkte i en studie å nyansere hvilke kvaliteter som gjør at enkelte rom føles lukkede og andre ikke (Stamps, 2013). Han fant støtte for at lavere høyder på barrierer bidrar til mindre opplevd lukkethet i positiv forstand. I tillegg fant han at barrierer som var nærmere, økte grad av opplevd lukkethet enn om de var lengre unna. Forskningen på lukkethet synes med andre ord å kreve en god del presisering og nyansering for å kunne gi tydeligere svar. Det man kan si, er imidlertid at lukkethet synes å ha en effekt, enten i positiv eller negativ forstand. Alle de nevnte studiene fant en effekt av utformingen av de fysiske barrierene for preferanse eller persipert utrygghet.

Som nevnt over kan man forankre lukkethet teoretisk i Prospect and Refuge-teorien til Appleton (1975). Bygningsvegger kan både skjerme for utsikt og dermed føre til at omgivelser oppleves som mindre trygge, og de kan avgrense omgivelser og danne tydelige grenser, som kan gjøre at omgivelser oppleves som mer trygge.

Trær

Generelt er det mye forskning som viser preferanse for trær (Kasraian, Adhikari, Kossowsky, Luubert, Hall, Hawkins, Nurul Habib og Roorda, 2020; Lohr og Pearson-Mims, 2006; Nelson, Johnson, Strong og Rudakewich, 2001; Rašković, 2015). Hva denne preferansen bunner i, om det er fordi de bidrar til økt lukkethet i positiv forstand, eller om det kan forstås i lys av en generell preferanse for naturelementer er imidlertid ikke godt å si. En studie som kan tyde på at trær kan bidra til å endre opplevd lukkethet er en studie som undersøkte effekten av å se på trær i sammenheng med høye bygninger. Den fant at når deltakerne fokuserte på trærne dempet det den trykkende følelsen fremprovosert av de høye husene (Asgarzadeh, Koga, Hirate, Farvid og Lusk, 2014). Det kan indikere at trær modererte opplevd lukkethet. Ellers er det studier som har funnet en mer generell preferanse for trær. En studie fant eksempelvis at når trær tilføres områder uten andre trær øker det preferansen for området betraktelig. Effekten var størst fra ingen trær til noen trær, men det var en positiv effekt jo flere trær som ble tilført (Jiang, Larsen, Deal og Sullivan, 2015). En studie fant også at fotgjengere var villige til å bytte bort bredere fortau til fordel for gatetrær (Kasraian et al., 2020). Det er også funnet at tilstedeværelsen av trær på urbane, offentlige torg har positiv effekt på vurdering av estetiske kvaliteter ved torget, samt at det fører med seg sterkere ønske om å oppholde seg der (Rašković og Decker, 2015). En studie fant også at trær med større

trekroner var foretrukket over trær med mindre trekroner (Lohr og Pearson-Mims, 2006). Det er imidlertid også studier som har funnet mindre positive effekter av trær. En studie fant eksempelvis at gater lukket inne av trær var assosiert med færre gående (Li, Santi, Courtney, Verma og Ratti, 2018). Samlet sett er det imidlertid en overvekt av studier som finner positive effekter av trær.

Trær kan knyttes til alle de teoretiske perspektivene. Sett i lys av Prospect and Refuge-teorien til Appleton kan man forstå preferansen for trær gjennom at de tilbyr steder for tilflukt. Ser man preferansen i lys av preferansematrisen til Kaplan og Kaplan (1989) kan man se at trær har en iboende kompleksitet i seg som kan bidra til økt mysterium og derav økt preferanse for trærne i seg selv, men også til økt kompleksitet og dermed preferanse for byrommet som helhet. I lys av affordance-teorien til Gibson (2015) kan trær bidra til skygge om treet står plassert slik at man kan gå inntil det, og vedkommende som er i nærheten kan bevege seg i retning av treet.

6.4 Menneskelig skala

Menneskelig skala indikerer størrelse, tekstur og artikulering av fysiske elementer som korresponderer til størrelsen og proporsjonene til mennesker, samt som kan oppfattes komfortabelt i gangfart (Ewing og Clemente, 2013). Menneskelig skala operasjonaliseres som:

- antall lange siktlinjer[^]
- proporsjon av vinduer på bakkenivå[^]
- gjennomsnittlig bygningshøyde
- antall små planter
- antall gatemøbler
- antall spisebord (bord med stoler)[^]
- antall gatelys som er tre meter eller lavere[^]

Funn fra studier som har anvendt EC-verktøyet

En studie fant sammenheng mellom flere gående og proporsjon av vinduer på gateplan samt antall gatemøbler (Ewing, Hajrasouliha, Neckerman, Purciel-Hill og Greene, 2016).

Annen forskning

Vinduer på gateplan

Se samme kategori nedenfor, under transparens.

Bygningshøyde

Som beskrevet i en studie over, er det funnet at plasser med lave bygninger på to etasjer oppleves som mindre lukkede (lukket i negativ forstand) enn høyere bygninger (Stamps, 2005). Studien nevnt over som fant at å fokusere på trær fjernet noe av den trykkende følelsen som kom av høye hus, kan også tas til inntekt for preferanse for elementer i mer menneskelig skala (Asgarzadeh et al., 2014). En studie fant også at å manipulere inn arkader og overheng blant høye hus bidro til å redusere trykkende følelser fremprovosert av høye bygninger (Ryu, Hashimoto, Sato, Soeda og Ohno, 2007). Videre fant en studie preferanse, på tvers av ulike kulturer, for bygningshøyde mellom to og fire etasjer i tilknytning til en gate med én kjørefil (Norouzian-Maleki, Bell, Hosseini, Faizi og Saleh-Sedghpour, 2018). En studie fant preferanse for gater med bygninger på seks etasjer eller mindre (Liu, 2020). Det er også funnet at høyere hus blant andre faktorer, er negativt assosiert med gåing blant eldre (Borst, Miedema, de Vries, Graham og Dongen, 2008).

Preferanse for lavere bygninger kan man forstå gjennom de begrensningene som ligger i det perseptuelle apparatet vårt. Jo høyere bygg er, jo lengre unna vil også stimulien være, og jo vanskeligere vil det være å oppfatte informasjon og detaljer fra byggene, som kan bidra til at byggene oppleves mer monotone enn de egentlig er ettersom vi ikke oppfatter detaljene.

Små planter

Samme studie som fant preferanse for lave bygninger, fant også krysskulturell preferanse for moderate mengder busker og grønt i offentlige rom fremfor ingen grønt eller mye grønt (Norouzian-Maleki et al., 2018). Det er også funnet preferanse for blomster i gateomgivelser (Todorova Asakawa og Aikoh, 2004).

Preferanse for små planter kan forstås i lys av preferansematrisen til Kaplan og Kaplan (1989), ved at det bidrar til økt kompleksitet.

Gatemøbler og spisebord

Whyte fant i sine klassiske studier at de plassene flest folk oppholdt seg på hadde en ting til felles; de tilbød steder å sitte (Whyte, 1980). Nyere studier bygger opp under dette med funn

om at gatemøbler bidrar til preferanse for offentlige møteplasser og gater (Abdulkarim og Nasar, 2014; Chen et al., 2016; Salazar Miranda, Fan, Duarte og Ratti 2021). En studie på sittepreferanser undersøkte valg av ulike sitteplasser for ulike aktiviteter, og fant en generell preferanse for benker med ryggstø og bord med fastmonterte benker over benker uten ryggstø eller bord for spiseaktiviteter (Neto og Munakata, 2015). Forskning på sitteplasser vil gjennomgå nærmere nedenfor under underoverskriften 'komfort'.

På samme måte som utendørs spisesteder kan forstås i lys av Kaplan og Kaplans preferansematrise (1989) og Gibsons Affordance-teori (2015), kan også preferanse for gatemøbler og spisebord det. Se over under 'utendørs spiseplasser'.

Gatelys

Når det gjelder preferanse for steder med gatelys under tre meter har jeg ikke funnet forskning som har undersøkt det. Det er gjort forskning på tilstedeværelsen av gatelys, men da i forbindelse med opplevd trygghet (Fotios, Unwin og Farrall, 2015; Painter, 1996). Som nevnt innledningsvis er imidlertid denne oppgaven avgrenset vekk fra forskning som ser på trygghet i forbindelse med preferanse for offentlige rom. Denne forskningen vil dermed ikke gås nærmere inn på. Når det gjelder preferanse for gatelys i en viss høyde er det behov for mer forskning. Sannsynligvis er det andre mekanismer som kan forklare en eventuell preferanse for gatelys som er lavere, enn gatelys generelt. Kanskje bidrar det til en annen intimitet, som oppleves positivt. Dette blir imidlertid bare spekulasjoner. Ettersom det ikke er noen forskningsfunn å se det i lys av, vil en eventuell preferanse for gatelys i en bestemt høyde heller ikke forankres teoretisk.

6.5 Transparens

Transparens refererer til i hvilken grad man kan se eller oppfatte menneskelig aktivitet forbi gatekanten, eksempelvis gjennom vinduer (Ewing og Clemente, 2013). Transparens operasjonaliseres som:

- proporsjon av vinduer på gateplan
- proporsjon av gatevegg^
- proporsjon av bygninger som er aktive i bruk

Funn fra studier som har brukt EC-verktøyet

Grad av transparens, som operasjonalisert over, er assosiert med flere gående i et område (Ameli et al., 2015; Ewing og Clemente, 2013) Det er også funnet at transparens er signifikant selv etter å ha kontrollert for butikkvinduer, som indikerer at transparens ikke bare er et proxy-mål for preferanse for tjenester og handel (Ameli et al., 2015). Videre er det funnet at aktiv bruk av bygninger er assosiert med flere gående (Park et al., 2019) og at proporsjon av vinduer og aktive fasader bidrar til økt antall gående i et område (Ewing et al., 2016).

Annen forskning

Proporsjon av vinduer på gateplan

En fersk studie undersøkte blikkmønsteret til fotgjengere når de gikk gjennom en gate, og fant at blikket hvilte lengre på butikker der det var mulig å se gjennom vinduer på hva som foregikk på innsiden (Hillnhutter, 2021). En annen studie fant også en generell preferanse for bygninger med høy grad av transparens. I denne studien er det ikke definert hva som legges i transparens, men det settes opp mot massivitet som indikerer at det dreier seg om forholdet mellom vinduer og fast vegg (Kalayci og Bilir, 2016). En annen studie, nevnt ovenfor, fant også at det var preferanse for et forhold mellom vinduer og fast vegg i bygningsfasader på mellom 0.40 og 0.50 (Alkhresheh, 2012). Her er det imidlertid behov for mer forskning.

Teoretisk kan man forstå preferanse for proporsjon av vinduer på gateplan gjennom prospect og refuge-teorien til Appleton (1975). Ved å se hva som foregår på innsiden av bygget har man større kontroll og oversikt over muligheter som finnes og mulige farer. Man kan også forstå det i lys av at forholdet mellom gatevegg og vinduer legger mer eller mindre til rette for organisering og strukturering av sanseintrykkene gjennom gestaltprinsippene for visuell organisering. Man kan også tenke seg at ved å alternere mellom fast vegg og vinduer vil vinduene og det som skjer på innsiden fange oppmerksomheten igjen og igjen, fremfor om det er en hel vegg av vinduer eller en hel vegg uten vinduer.

Aktiv bruk

Det er funnet preferanse for bygninger med kommersiell funksjon foran bygninger med boliger (Foltete og Piombini, 2007). Det er også funnet at eldre foretrekker å gå langs gater med blant annet butikker (Borst et al., 2009).

Aktivt bruk av fasader, som av Ewing og Clemente (2013) måles gjennom antallet mennesker som går inn og ut innenfor et visst tidsrom, kan forstås som å bidra til økt kompleksitet i omgivelsene, og derav preferanse sett i lys av preferansematrisen til Kaplan og Kaplan (1989).

6.6 Kompleksitet

Kompleksitet refererer til den visuelle rikdommen i et sted som kommer som resultat av variasjon i de fysiske omgivelsene (Ewing og Clemente, 2013). Kompleksitet operasjonaliseres som:

- antall bygninger
- antall grunnfarger (hovedfarger)
- antall aksentfarger (farger på detaljer)
- tilstedeværelse av utendørs spiseplasser
- antall elementer av offentlig kunst
- antall gående

Funn fra studier som har bruk EC-verktøyet

Det er funnet at økt mengde aksentfarger og utendørs spiseplasser blant andre faktorer, er assosiert med flere gående (Park et al., 2019).

Annen forskning

Antall bygninger

Det er utfordrende å finne forskning spesifikt på antall bygninger, men ser man på det antall bygninger kan føre med seg av variasjon i omgivelsene, eksempelvis gjennom ulike former, farger og skala, er det mer forskning å ta av. Det er eksempelvis funnet at steder med variasjon i bygningsform og blanding av bygninger fra ulike tidsperioder, blant andre faktorer, bidrar til økt persipert 'livability' i området (Norouzian-Maleki et al., 2018). Videre er det funnet at mål på persipert kompleksitet i omgivelser kan knyttes reliabelt til antall elementer i omgivelsene. Elementer kan blant andre ting være antall bygninger (Elsheshtawy, 1997). Mer spesifikt er sammenheng mellom opplevd velbehag og grad av visuell diversitet i omgivelsene undersøkt. Her er det funnet sammenheng mellom økt variasjon i variabler som form og skala på hus og økt velbehag (Stamps, 2002). Det er også funnet ulike

sammenhenger mellom velbehag og grad av diversitet i omgivelsene avhengig av stimulustype. Når visuell diversitet var skapt av fasader på eldre bygninger, skilt, og boligblokker var sammenheng med velbehag negativ. Når visuell diversitet var skapt av høye hus, farge på hus, skala, form, artikulering, materialer og åpninger i bygningene var korrelasjonen positiv og sterk til velbehag (Stamps, 2003).

Teoretisk forankring vil gjennomgå samlet etter alle operasjonaliseringene er gjennomgått ettersom alle kan forstås i lys av de samme teoriene.

Farger

Som nevnt i studien over er det funnet sammenheng mellom diversitet i farger blant annet og økt velbehag (Stamps, 2003). En studie fant også at deltakere rapporterte om at blant annet farger fanget oppmerksomheten deres når de oppholdt seg på plasser de likte å oppholde seg på (Joardar og Neill, 1978). En annen studie fant også at diversiteten og fargers persiperte behagelighet er assosiert med preferanse for å gå et sted (Ensari og Akbay, 2018). Videre er det funnet sterk korrelasjon mellom grad av entropi i farger på bygg og økt preferanse for de samme byggene. Jo flere ulike farger, jo sterkere preferanse (Stamps, 2002).

Utendørs spiseplasser

Se forskning på samme tema under Imeagability.

Offentlig kunst

Når det gjelder preferanse for offentlig kunst er det begrenset med forskning å ta av. Samme studie som nevnt over fant imidlertid også at komplekse former i skulpturer og fontener blant andre ting, var signifikant assosiert med ønske om å oppholde seg på en plass over en annen (Joardar og Neill, 1978). Det er også funnet at plasser med skulpturer ble vurdert som mer besøkbare enn plasser uten (Abdulkarim og Nasar, 2014). Her er det imidlertid behov for mer forskning.

Mennesker

Se forskning på samme tema under Imeagability.

Teoretisk kan man forstå kompleksitet både i lys av preferansematrisen til Kaplan og Kaplan (1989) og i lys av persepsjon og oppmerksomhet. Preferansematrisen argumenterer for at omgivelser som er mer komplekse oppmuntrer til større grad av utforskning av omgivelsene, som fører med seg økt grad av preferanse for de samme omgivelsene. Videre kan man tenke

seg, om man ser det i lys av oppmerksomhet, at det å stadig ha nye elementer som fanger oppmerksomheten bidrar til en konstant strøm av stimuli. Det er imidlertid også verdt å merke et av funnene nevnt ovenfor, som fant at sammenhengen mellom visuell diversitet og preferanse var avhengig av hvilken type stimulus det gjaldt. Det virker med andre ord ikke som man ukritisk kan si at mer kompleksitet alltid er positivt. Dette kan man også forstå i lys av oppmerksomheten. Samme mekanisme som kan fange oppmerksomheten til noe positivt kan også trekke oppmerksomheten vekk til noe negativt.

6.7 Komfort

Sitteplasser

Det er ikke kun preferanse for ulike områder som påvirker om man ønsker å oppholde seg en plass eller ikke. Det er eksempelvis funnet at elementer som øker komfort heller enn estetiske kvaliteter ved omgivelsene er det som har noe å si for økt utendørs aktivitet blant beboere (Chen, Liu, Xie og Maru, 2016). Her er tilbud om gode sitteplasser et viktig bidrag. Dette støttes av funn som viser at behovet for et sted å hvile i offentlige rom kom frem som et viktig element i studier av eldres preferanser i offentlige rom (Garvin, Nykiforuk og Johnson, 2012; Veitch, 2020). Videre er steder å sitte i offentlige rom trukket frem som viktige trekkplaster generelt, både i den klassiske litteraturen og i nyere studier (Abdulkarim og Nasar, 2014; Chen et al., 2016; Gehl, 2011; Whyte, 1980). Det er også gjort noen studier på hvilke steder folk foretrekker å sitte, og på hvilke typer møbler.

En studie undersøkte effekten av omgivelsene, med utgangspunkt i prospect og refuge-teorien til Appleton (1975) for hvor deltakerne ønsket å sitte (Mumcu, Düzenli og Özbilen, 2010). De fant at preferanse for sted å sitte og omgivelser kategorisert som 'prospect' var sterkt korrelert. De fant ikke den samme korrelasjonen til 'refuge'. Andre studier har imidlertid funnet at en overvekt av folk foretrekker å sitte langs kanten av en gressplen eller rundt trær på gressplenen (Goličnik og Ward Thompson, 2010), ved bord langs vegger fremfor midt på gulvet i restauranter (Staats og Groot, 2019), særlig i stressende situasjoner (Robson, 2008). En studie fant også at når individer hadde mulighet til å velge sted å sitte på benker i offentlige rom, valgte de oftest å sitte langs kanten av benken, eller inntil et element som skapte en form for kant (Mao, Yanai og Kinoshita, 2020). Disse funnene kan tas til inntekt for det Gehl (2011) betegner som kanteffekten, som videre kan forstås i lys av Appletons

teori (1975), ettersom kanter kan bidra til en form for tilflukt om man kan holde ryggen fri. Samtidig er det også studier som ikke har funnet signifikant effekt av kanter på sittepreferanser (Scinta, 2017). En studie fant også at enkelte synes å foretrekke sitteplasser midt i rommet framfor langs kantene (Staats og Groot, 2019). Her kan det med andre ord være individuelle forskjeller knyttet opp til aspekter som personlighet og/eller mental helse.

Det har også blitt funnet at kvaliteten på sitteplasser har signifikant effekt på hvor lenge man blir sittende. Sitteplasser med ryggstø er funnet å være det foretrukne alternativet (Neto og Munakata, 2015; Scinta, 2017). Det er også funnet at jo flere mennesker som skal sitte sammen i en gruppe, jo oftere ønsker de å sitte i en form for sirkel eller halvsirkel fremfor ved siden av hverandre på en linje, slik benker gjerne forutsetter (Luximon, Kwong og Tai, 2015). Flyttbare møbler trekkes også frem som fordelaktig både av Gehl (2011) og Whyte (1980), samt i nyere studier (Li, Chen, Hibino og Koyama, 2018; Luximon et al., 2015). Slike sittepreferanser kan man forstå i lys av Gibsons Affordance-teori (2015). At ryggstø foretrekkes kan forstås som at det gjør benken eller stolen 'sittbar over tid' og 'hvilbar'. Når det gjelder fleksibel plassering av sittemøbler og preferanser for å sitte i sirkler og halvsirkler, vil det kunne bidra til stedets 'sosialbarhet'.

Mikroklima

Mikroklima er også funnet å spille inn på om man oppholder seg i offentlige rom over tid eller ikke. Nå er det jo ikke slik at man kan gjøre noe med værforholdene, de er som de er. Det man imidlertid kan gjøre er å utforme omgivelsene slik at de i større eller mindre grad legger til rette for godt mikroklima, og spiller på lag med mikroklimate som er på stedet. En studie fant for eksempel at den delen av torget som solen lyst på ble mer brukt enn skyggelagte deler. I motsetning til studier over fant denne studien ikke støtte for at sitteplasser i seg selv har effekt på bruk av torg, men kvaliteten på sitteplassene og at de var plassert i solen hadde signifikant effekt. Studien fant også en beskjeden effekt av å bygge beskyttede sitteplasser (for vær og vind) for bruk av torget (Zacharias, Stathopoulos og Wu, 2004). Andre studier har funnet at temperatur er det som har mest å si for bruken av offentlige rom (Lin, 2013; Mehta, 2014; Zacharias, Stathopoulos og Wu, 2001). Disse studiene fant at folk foretrekker å oppholde seg i solen opp til en viss temperatur, hvor de deretter velger å flytte seg til skyggen. Dette underbygges også av en studie som fant at mengden trær i en park, særlig de som ga skygge var positivt assosiert med mengden tid brukt i parken (Rostami, 2016). Dette peker på viktigheten av å tilby sitteplasser både i sol og

skygge slik at man kan justere etter behov. En annen studie fant at byger og vindhastighet var det som hadde mest å si for komfort i offentlige rom (Walton, Dravitzki og Donn, 2007).

Teoretisk kan også betydningen av mikroklimatiske forhold forstås i lys av Gibsons Affordance-teori (2015). Naturlig nok spiller værforhold inn på om man ønsker å oppholde seg i offentlige rom eller ikke, ettersom mennesker har den kroppstemperaturen de har. Været i seg selv kan man ikke gjøre noe med, men det man kan gjøre gjennom utformingen av omgivelsene er å utforme de med hensyn til faktorer som sol, vind og nedbør, ved å eksempelvis plassere benker der det er best solforhold, plassere bygninger som skaper lukkede og lune byrom, og bygge utendørs tak over enkelte sittegrupper slik at man på den måten kan legge til rette for et mest mulig komfortabelt opphold over tid. Denne diskusjonen om muligheter for utforming av offentlige rom fortsetter etter metoddelen som følger denne, i gjennomgangen og diskusjonen av resultater fra både ekspertevalueringen av Ensjø torg og intervjuene med aktørene knyttet til realiseringsprosessen. Her vil barrierer og muligheter i prosessen drøftes opp mot forskningsfunnene nettopp gjennomgått og de teoretiske perspektivene de er forankret i.

7 Metode

I oppgaven er det som nevnt brukt to metoder: ekspertevaluering av Ensjø torg, og semistrukturerte intervjuer av aktører knyttet til realiseringsprosessen av torget. Begge vil gjennomgå under. Først vil semistrukturerte intervjuer gjennomgå samt bakgrunnen for valg av en kvalitativ tilnærming til forskningsspørsmålet. I den forbindelse vil også epistemologisk posisjon, metode for analyse av data, diskusjon av refleksivitet og etiske avveininger for å nevne noe, gjennomgå. Dette er relevante aspekter i kvalitativ forskning som de semistrukturerte intervjuene er forankret i.

7.1 Kvalitativ forskning

En kvalitativ inngang til forskningsspørsmålet ble ansett som det mest egnede. Dette fordi det enda er mye uvisst knyttet til hvordan hensynet til sluttbrukeren ivaretas i realiseringen av offentlige rom. I kvalitativ forskning kan man si det generelt er fokus på opplevelsen av ulike fenomener fremfor identifisering av årsak-virkningsforhold (Willig, 2013). Det er fokus på at forskningsdeltakere selv skal belyse hvilke områder og temaer som er relevante, fremfor at forskeren identifiserer variabler på forhånd. Før det var hensiktsmessig å snevre inn fokus, var det behov for en mer overordnet innsikt i barrierer og muligheter i prosessen. Dette krevde en åpen og utforskende tilnærming til forskningsspørsmålet, og til dette egner kvalitativ metode seg godt.

Det finnes ulike metoder, med ulike framgangsmåter og implikasjoner for datainnsamling og analyse. Her ble refleksiv tematisk analyse valgt (Braun & Clarke, 2019). Dette er en metode som egner seg til å «å identifisere, analysere og rapportere mønstre (temaer) i data» (Braun og Clarke, 2006, s. 3, egen oversettelse). Det er en relativt åpen metode, som kan brukes til å forstå ulike fenomener (Willig, 2013), noe som er hensiktsmessig ettersom denne plan- og realiseringsprosessen er utpreget tverrfaglig. Refleksiv tematisk analyse er videre en form for tematisk analyse som vektlegger verdien og viktigheten av forskerens interaksjon med data. Forskerens bakgrunn og eksisterende kunnskap forstås som en viktig linse i kodingen og identifisering av temaer i datamaterialet (Braun & Clarke, 2019). Min bakgrunn fra miljøpsykologi gir dermed en annen inngang til å forstå datamaterialet enn hadde min bakgrunn vært fra et annet fagfelt. Dette ansees ikke for å være en svakhet, men heller en

realitet som må anerkjennes og reflekteres over. Kodene og temaene som identifiseres er dermed kontekstualiserte koder og temaer som kommer som resultat av min interaksjon med data, sett fra mitt ståsted med utgangspunkt i min bakgrunn. I denne sammenhengen er det derfor meningsløst å prate om objektive temaer, koder og kategorier.

Epistemologisk posisjon

Min inngang til datamaterialet reflekterer en holdning til kunnskap med rot i realisme, nærmere bestemt kritisk realisme. I realisme antar man at fenomener i verden eksisterer i verden uavhengig av forskeren, og at forskerens jobb er å frembringe kunnskap om fenomenet (Willig, 2013). Denne tilnærmingen korresponderer til inngangen og forståelsen jeg har til plan- og realiseringsprosessen. Jeg går inn med en antakelse om at denne prosessen, med de tilhørende mulighetene og barrierene for realisering av levende og attraktive offentlige torg, er noe som faktisk eksisterer, uavhengig av om jeg som forsker avdekker dem eller ikke. Det er ikke noe jeg konseptualiserer som en språklig konstruksjon, som kunne vært tilfellet hadde den epistemologiske posisjonen vært forankert i sosialkonstruktivisme for eksempel (Willig, 2013). Kvaliteten på forskningen med rot i realisme hviler mye på hvor god forskeren er på å avdekke og kartlegge fenomenet. Det er også ulike grader av realisme. I naiv realisme antar man en mer eller mindre direkte sammenheng mellom det intervjudeltakerne sier og egenskaper ved fenomenet man undersøker, mens i kritisk realisme tar man høyde for at datamaterialet ikke nødvendigvis direkte reflekterer sannheten om fenomenet (Willig, 2013). Denne posisjonen åpner for at intervjudeltakerne ikke nødvendigvis har fullstendig innsikt i fenomenet selv, og at det er nødvendig med en viss grad av tolkning fra intervjueren sin side. Dette blir viktig å se i sammenheng med at forskeren selv heller ikke nødvendigvis har fullstendig innsikt i temaet som undersøkes. Dette gjennomgås også under 'utfordringer' som gjennomgås nedenfor, samt i diskusjonen av refleksivitet som går på hvordan min rolle som forsker kan ha påvirket forskningsprosessen.

Metode for datainnsamling

I denne studien ble semistrukturert intervju anvendt i datainnsamlingen knyttet til realiseringsprosessen. I semistrukturerte intervjuer består datamaterialet av intervjudeltakeren som snakker relativt fritt om et tema, med utgangspunkt i spørsmål stilt av intervjueren.

Intervjueren legger dermed føringer ved valg av spørsmål, men innenfor denne rammen er intervjudeltakeren fri til å fokusere på hva vedkommende ønsker. Når det gjelder å legge føringer ved valg av spørsmål er det både fordeler og ulemper knyttet til det. I konteksten av denne oppgaven hadde jeg som intervjuer opparbeidet meg en viss kunnskap og forståelse for hvordan plan- og realiseringsprosessen utartet seg i forkant av intervjuene, men det var fortsatt mye uvisst da jeg gikk i gang med intervjuene. Dette bidro til en genuint naiv inngang til intervjuene. Dette kan sees både som en fordel og en ulempe. På den ene siden er det en fordel ettersom det kan utfordre intervjuobjektene til å fastslå aspekter ved prosessen de selv anser som innlysende og selvfølgelige (Willig, 2013). Det kan imidlertid også være en utfordring ettersom intervjueren tross alt er den som skal lede intervjuobjektet inn på relevante temaer. Når forståelsen for plan- og realiseringsprosessen er begrenset, er det en risiko for at også spørsmålene som stilles er mindre relevante.

En annen, mer generell utfordring knyttet til datamateriale fra semistrukturerte intervjuer, er at intervjusituasjonen i seg selv kan påvirke hva intervjuobjektet deler og ikke.

Intervjusituasjonen er en samtale mellom to personer, og datamaterialet kommer ut av denne samtalen. Relasjonen mellom intervjuer og intervjuobjekt vil dermed kunne spille inn på datamaterialet som kommer ut av intervjuet, dette vil også diskuteres videre i diskusjonen om refleksivitet. En annen utfordring er at intervjuobjektet kan endre mening om noe underveis i intervjuet, som følge av spørsmål fra intervjueren (Willig, 2013).

Valg av informanter

Det var naturlig å velge informanter som hadde vært tilknyttet ulike faser av plan- og realiseringsprosessen tilknyttet Ensjø torg. Disse ble funnet ved å ta kontakt med Plan- og bygningsetaten, Bymiljøetaten og Eiendoms- og byfornyelsesetaten i Oslo kommune. Design og Arkitektur Norge (DOGA) bisto også med å finne noen av informantene til studien gjennom sitt nettverk. I tillegg til aktører knyttet direkte til Ensjø ble det også vurdert i samråd med veileder, å ha to informanter som kunne si noe om plan- og realiseringsprosessen generelt, som kunne representere et ekspert-perspektiv. Datamaterialet i denne oppgaven er derfor basert på intervju av fire aktører direkte involvert i realiseringen av Ensjø torg, samt to aktører med overordnet perspektiv på plan- og realiseringsprosessen. En med perspektiv fra utbyggerens ståsted, og en med perspektiv fra planleggerens ståsted. De to ekspertene ble valgt etter anbefaling fra DOGA. Ønsket var å finne to aktører som hadde innsikt i plan- og realiseringsprosessen slik den faktisk utarter seg, fremfor hvordan den ideelt sett bør skje.

Totalt var det seks informanter. Ettersom utvelgelsen av informanter knyttet til realiseringen av torget var styrt etter å sikre en informant fra hver fase, var ikke faktorer som kjønn og alder avgjørende for valg av informantene. Heller ikke i valg av eksperter var kjønn eller alder avgjørende, da det ble ansett som viktigere hvilket perspektiv de kunne bidra med faglig.

Tabell 1

Informasjon om informanter.

	Rolle	Yrke	Kjønn	Tidspunkt for intervju
Intervjuobjekt 1	Ensjø-aktør	Sivilingeniør	Mann	15. mars 2021
Intervjuobjekt 2	Ensjø-aktør	Sivilingeniør	Mann	25. mars 2021
Intervjuobjekt 3	Ensjø-aktør	Landskapsarkitekt	Mann	26. mars 2021
Intervjuobjekt 4	Ekspert	Jurist	Mann	17. april 2021
Intervjuobjekt 5	Ensjø-aktør	By- og regionplanlegger	Kvinne	30. april 2021
Intervjuobjekt 6	Ekspert	Sivilarkitekt	Mann	6. mai 2021

Intervjuguide

Som følge av at intervjuobjektene tilknyttet realiseringen av Ensjø torg var tilknyttet ulike stadier i prosessen, var intervjuguidene til de enkelte aktørene noe ulike, med unntak av intervjuguidene til de to ekspertintervjuene. Overordnet bestod intervjuguidene av relativt åpne spørsmål. Alle aktørene ble til å begynne med bedt om å fortelle litt om bakgrunn og yrke. Aktørene tilknyttet Ensjø torg ble bedt om å skissere egen rolle i planleggingen / realiseringen av torget, og ekspertene ble bedt om å skissere egen tilknytning til

byutviklingen i Oslo. Slike innledende spørsmål var inkludert for å få intervjuobjektene i gang. Videre ble spørsmålene mer spesifikt rettet mot den delen av prosessen den enkelte aktøren hadde vært involvert i. Her var det en blanding av åpne og mer spissede spørsmål. Eksempelvis var det spørsmål som: «Hvordan er det er lagt til rette for at Ensjø torg skal oppleves som levende og attraktivt?», «I gjennomføringen av utbyggingen, var det noe som ikke ble slik dere hadde tenkt?», «Hva var viktig for dere i valgene du/dere tok i skisseringen av Ensjø torg?» og «Hvilke hensyn måtte dere vekte? / Kom noen hensyn i konflikt?». Det ble ansett som nødvendig å ha både åpne og mer spissede spørsmål ettersom det på den ene siden var behov for å la intervjudeltakeren vise meg som intervjuer veien inn i planprosessen, og derav la de prate relativt fritt. Samtidig var det viktig å rette fokus inn på de fysiske kvalitetene i omgivelsen og be intervjudeltakerne spisse seg inn på dette temaet. Noen ganger var det også behov for å gi konkrete eksempler til informantene på tiltak i de fysiske omgivelsene som antas å øke preferanse eller gåvennlighet i et område. De eksemplene som ble gitt var hentet fra verktøyet til Ewing og Clemente (2013), samt forskning på effekt av mikroklimatiske forhold og forskning på sittepreferanser. I intervjuguiden til ekspertene var det i tillegg spørsmål om de kunne uttale seg om funnene fra intervjuene av aktørene tilknyttet Ensjø torg. Hensikten her var å få inntrykk av hvorvidt denne prosessen var typisk eller ikke for plan- og realiseringsprosesser generelt. Her ble det gitt noen generelle funn som eksempler, før ekspertene uttalte seg om disse og fortalte hvordan disse relaterte til andre prosesser de hadde kjennskap til.

Gjennomføring av intervjuer

Intervjuet ble gjennomført digitalt på Teams, våren 2021, i hovedsak i tidsperioden mars-mai. Ideelt skulle intervjuene blitt gjennomført ansikt til ansikt, men grunnet restriksjoner knyttet til Covid-19-pandemien var ikke det mulig. Intervjuene ble tatt opp med diktafon-appen knyttet til Nettskjema. Intervjuene tok mellom 45 og 60 minutter.

Analyse

I transkripsjonen av intervjuet var fokus på hva som ble sagt i form av ord og mening fremfor måten det ble sagt på. Hverken pauser eller annen nonverbal kommunikasjon ble transkribert. Før analysen av datamaterialet begynte, ble transkripsjonen lest gjennom flere ganger. Under gjennomlesningene ble førsteinntrykk og tanker om relevante koder notert.

Som nevnt over ble refleksiv tematisk analyse anvendt i analysen av datamaterialet (Braun & Clarke, 2019). Tilnærmingen var induktiv, som vil si at kategorier og temaer ble funnet ved gjentatte gjennomlesninger av det transkriberte datamaterialet, heller enn at kategorier og temaer kom utenfra, fra teori og forskning (Braun og Clarke, 2006). Intervjuene ble kodet og analysert i analyseverktøyet NVivo (utgitt i juni, 2021). Ulike kodestrukturer ble testet og utprøvd, og diskutert i samråd med veileder. I første gjennomkoding av datamaterialet ble kodingen og generering av temaer gjort ut ifra gruppering rundt domener. Etter en revurdering av denne tilnærmingen ble imidlertid datamaterialet kodet på nytt, denne gangen med fokus på underliggende mening som styrende for kodene og temaene som ble generert, slik det er fokus på i refleksiv tematisk analyse (Braun & Clarke, 2019). Underveis ble det likevel tydelig at enkelte av kodene burde kodes etter domene, og enkelte etter underliggende mening. Dette som følge av at noe av tematikken i intervjuene dreier seg om veldig konkrete aspekter knyttet til utforming og kjennetegn ved plansystemet, som er mer meningsfullt å kode etter domene, mens andre deler i større grad handler om måten plan- og realiseringsprosessen fungerer på og holdninger til dette. Sistnevnte ga det mer mening å kode etter underliggende mening. Braun og Clarke (2019) er ikke tydelige på hvordan de stiller seg til en slik blanding av tilnærminger til kodingen, men ettersom forskningsspørsmålene i oppgaven både stiller spørsmål om kunnskap om konkrete elementer i omgivelsene, som eksempelvis grønt, sitteplasser, solforhold og lignende, og spørsmål om generelle barrierer og muligheter, ble det ansett som den mest hensiktsmessige tilnærmingen til analysen av datamaterialet.

Kodene ble videre sett i sammenheng og gruppert. Enkelte koder ble slått sammen, noen ble overordnede koder og andre underordnede. Etter denne fasen ble kodestrukturen analysert for generering av bredere, overordnede temaer. I denne fasen ble også temaer som ikke var direkte relatert til forskningsspørsmålet generert. Temaene ble bearbeidet i flere runder og sett opp mot transkripsjonen av intervjuene for å sikre at de var godt grunnet i datamaterialet. I prosessen ble noen temaer slått sammen, og andre splittet opp, og slik fortsatte arbeidet til et tilfredsstillende tematisk kart var klart med distinkte temaer og med tilhørende undertemaer uten nevneverdig overlapp i innhold. Underveis i kodingen ble det også vurdert hvorvidt datamaterialet burde kodes etter fase i plan- og realiseringsprosessen, eller på tvers av aktørene i de ulike fasene. Fordeler med å kode etter fase ville vært at man da kunne identifisert fasespesifikke muligheter og barrierer som forsvinner i større grad når man koder intervjuene på tvers. Det ble likevel valgt å kode på tvers ettersom det kun var en informant

per fase, og det ble vurdert som at datagrunnlaget ville blitt for tynt om det hadde blitt kodet etter fase. Koding etter fase kunne man eventuelt gjort i videre forskning om man velger å fokusere på en fase av gangen.

Refleksivitet

Refleksivitet innebærer en eksplisitt evaluering av ens rolle som forsker og menneske i forskningen man har gjort (Shaw, 2010). Som nevnt tidligere er analysen av data forankret i kritisk realisme, som antar at det ikke nødvendigvis er en direkte sammenheng mellom det informantene sier om fenomenet og kvaliteter ved fenomenet i seg selv. Det kan altså være behov for tolkning fra forskerens side. Da blir det også nødvendig å evaluere ens eget ståsted som forsker, og hvilke eventuelle forutinntatte holdninger man måtte ha om tematikken man skal undersøke, ettersom det kan tenkes å påvirke tolkningen (Shaw, 2010). Også personlige kvaliteter og overbevisninger som kan spille inn på både datainnsamling og analyse av data bør synliggjøres (Willig, 2013).

Jeg kunne som nevnt relativt lite om plan- og realiseringsprosessen før jeg startet med dette prosjektet. Det er en kompleks prosess med mange ulike plantyper, gjennomføringsverktøy og et stort juridisk rammeverk (Plan- og bygningsloven, 2008) som legger føringer for hvordan den skal gjennomføres. Selv om jeg satte meg inn i en god del av det før gjennomføringen av intervjuene, var jeg på langt nær i stand til å sette meg inn i alt. Dette gjorde at min inngang til temaet var relativt naiv. For informantene kan det potensielt ha opplevdes utfordrende å skulle fortelle og dele noe til en som ikke selv har inngående forståelse for prosessen. Kanskje kan frykt for å bli misforstått ha oppstått, ettersom jeg ikke hadde den konteksten og forståelsen for feltet som de har. Jeg var bevisst min egen naive inngang til temaet i alle intervjuene, og innledet derfor intervjuene med å dele dette med informantene. Dette gjorde jeg for å forsøke å bygge opp tillit og kommunisere at jeg ikke antok at jeg satt på en innsikt om prosessen de selv ikke hadde. Ønsket var at de skulle føle seg så komfortable og frie til å fortelle som mulig. Jeg hadde altså innsikt i min egen manglende forståelse, og det tror jeg kan ha vært positivt i møte med intervjudeltakerne.

I valg av selve temaet for oppgaven hadde jeg en intuisjon og idé om hva jeg kom til å finne i denne typen studie. Jeg hadde en motivasjon og et ønske om at hensynet til sluttbrukeren skulle ivaretas bedre i plan- og realiseringsprosessen, og jeg hadde en antakelse om at representasjon av samfunnsvitenskapelig kunnskap med spesialisering på betydningen av

bygd miljø var lite utbredt. Det tror jeg kan ha preget både intervjuene og analysen av data. I intervjusituasjonen stilte jeg eksempelvis til tider spissede og konkrete spørsmål til valg de hadde tatt i utformingen av torget og utforsket hvilket belegg de hadde for å ta de beslutningene de tok. Denne inngangen kan ha gjort at intervjudeltakerne til tider følte seg presset og kjente behov for å forsvare seg. Denne underliggende motivasjonen kan også ha preget analysen av data og de barrierene og mulighetene jeg identifiserte. Dette ansees imidlertid ikke for å være et stort problem ettersom reflektiv tematisk analyse heller ikke har noe mål om å generere objektive temaer. Temaene som identifiseres, identifiseres nettopp som følge av forskerens ståsted og interaksjon med data. En annen forsker, med en annen bakgrunn vil kanskje vinklet temaene annerledes (Braun & Clarke, 2019).

Etikk

Prosjektet er meldt til NSD. Godkjenningen ligger som vedlegg 7. NSD sine retningslinjer for å ivareta personvernet til informantene er fulgt.

Før gjennomføringen av intervjuet ble alle informantene orientert om prosjektet i form av et informasjonsskriv. I skrevet ble det opplyst om prosjektets omfang, hva det innebar for informanten å delta, samt ivaretagelse av personvernet til informanten. Personvernet ble ivaretatt ved at det var frivillig for informanten å delta. Vedkommende kunne når som helst trekke seg fra prosjektet uten krav om å oppgi grunn. All informasjon fra informanten ble kun brukt til det formålet som ble oppgitt i informasjonsskrivet, og kontaktinformasjonen til informanten ble slettet etter gjennomført intervju for å sikre informantens anonymitet.

Casestudieforskning, som gjennomgås under, byr på visse utfordringer når det gjelder anonymitet. Ettersom casen navngis, og de fleste informantene er knyttet spesifikt til casen er det i teorien mulig å lete seg fram til hvem de ulike aktørene er. I alle tilfellene var det imidlertid flere mulige aktører knyttet til hver fase å velge mellom. Det er derfor ingen måte å vite med sikkerhet hvem som er valgt. På denne måten vil ikke den som blir intervjuet kunne gjenkjennes i publikasjoner fra prosjektet. Intervjuene er også kodet på tvers av fase i realiseringsprosessen, som bidrar til å sikre anonymiteten til aktørene. All informasjon som potensielt kunne være personidentifiserende, ble anonymisert i transkripsjonene av intervjuene.

7.2 Casestudieforskning

Som nevnt var fire av de seks informantene tilknyttet en konkret plan- og realiseringsprosess i Oslo. Prosessen, i kombinasjon med det realiserte torget, utgjør en case, som vil si at det også ble gjennomført en form for casestudie-forskning i denne oppgaven. Dette ble ansett som en egnet inngang for å belyse plan- og realiseringsprosessen samt for å gjennomføre ekspertevalueringen av det realiserte torget.

Casestudier tillater å dykke ned i enkelte caser som åpner for et helhetlig og ekte perspektiv på et fenomen (Yin, 2018). Det er imidlertid ikke alle spørsmål som egner seg til å undersøkes gjennom casestudier. Ifølge Yin (2018) er det enkelte forskningsspørsmål som egner seg godt. Disse er gjerne spørsmål som stiller 'hvordan' og 'hva'-spørsmål. Forskningsspørsmålet i denne oppgaven impliserer undersøkning av en prosess ettersom at det stilles spørsmål ved barrierer og muligheter for realisering. For å kartlegge barrierer og muligheter kreves innsikt i *hvordan* prosessen foregår. Spørsmålet som ligger til grunn i denne oppgaven ansees derfor som å egne seg godt til casestudie-forskning.

Denne studien har et 'single-case'-design, ettersom det kun er ett torg med tilhørende prosess som fungerer som case (Yin, 2018). I følge Yin (2018) finnes det ulike grunner til å velge et slikt design. To av disse er at casen enten er et eksempel på en typisk prosess eller et typisk tilfelle, eller at casen er unik, og derav ikke er hensiktsmessig å sammenligne med en annen. Når det gjelder plan- og realiseringsprosesser kan begge disse grunnene være aktuelle. Selv om vi har et relativt satt plansystem i Norge og lovpålagte krav om hvordan planprosessen skal foregå, er det likevel kontekstspesifikke faktorer i hver prosess som gjør det vanskelig å sammenligne ulike prosesser som vist i eget datamateriale. På den måten er hver realiseringsprosess unik. Samtidig er det også faktorer som går igjen i hver prosess. Det er et satt forløp, og det er gjerne bestemte yrkesgrupper som er representert og bestemte temaer som kommer opp som mer eller mindre viktige (eget datamateriale). Man kan derfor argumentere for at 'single-case'-design er egnet i dette tilfellet ut ifra begge disse argumentene. Det er viktig å bemerke at det også er ulemper ved valg av dette designet. Generelt ansees funnene fra 'multippel case'-design som mer robuste ettersom du kan sammenligne funn på tvers av ulike caser (Yin, 2018), noe man ikke kan med single case.

Studiens case: Ensjø torg

Ensjø torg er et eksempel på et nybygd torg som kan eksemplifisere noe av dagens byggestil og ble valgt mye på bakgrunn av det. Det er tross alt denne byggestilen som kritiseres, blant annet i Arkitekturopprøret. Det ble også valgt fordi det, som nevnt innledningsvis, har vært blandet mottakelse av utbyggingen på Ensjø generelt, til tross for visjonene formulert i VPOR (Brochmann, 2019; Berg, 2019; Klæboe, 2019).

Ensjø torg ligger på Ensjø, som er et område i bydel Gamle Oslo. Området ligger ca. 2 km øst for Oslo sentralstasjon. Torget grenser til Ensjøveien i nord-øst, og Ensjø T-banestasjon i sør-vest. På samme side som t-banen er det også en bru med trapp som forbinder torget til Kampen bydel. To sider av torget er derfor relativt åpne, med den ene siden åpen mot Ensjøveien og den andre mot t-banen. Ellers er det foreløpig kun den ene av de resterende to sidene av torget (mot sør-øst) som er ferdig bygget. Det er regulert til å bygges også på nord-vest-siden av torget, men dette er ikke igangsatt enda og det er uvisst når det vil skje.

Studiens sammenligningscase: Kampen torg

Ewing og Clementes verktøy (2013) gir skårer som er relative, som vil si at det kreves en ekspertevaluering av et annet torg i tillegg, slik at skårene fra Ensjø torg kan tolkes i lys av dette. Kampen torg ble derfor valgt som sammenligningscase. Kampen torg ligger fem minutters gange unna Ensjø torg. Begge torgene fungerer dermed som nabolagstorg for omtrent de samme beboerne, som var en av grunnene til at dette torget ble valgt. Kampen torg ligger imidlertid midt i en eldre trehusbebyggelse på Kampen, som preges av lav bebyggelse av mer historisk karakter, som gjør at det skiller seg en del fra Ensjø torg i utforming. Torget ble valgt også på bakgrunn av dette ettersom det ble antatt at det ville skåre høyere enn Ensjø torg på en rekke av elementene i evalueringsverktøyet, som gjør det til en egnet case å sammenligne med. Denne antakelsen ble gjort blant annet på bakgrunn av den historiske karakteren til mange av bygningene som forskning har funnet at ofte foretrekkes (Herzog og Gale, 1996). I tillegg er torget gjort bilfritt som skjermer det fra trafikk, noe som også er funnet å være fordelaktig og kan bidra til lavere støynivå og at flere oppholder seg på torget som vurderes som positivt i Ewing og Clementes (2013) verktøy.

Figur 3. Kart over Ensjo torg, hentet fra Google Maps

Figur 4. Oversikt over Ensjo torg fra gangbruen til Kampen, 22. august 2021

Figur 5. *Ensjø torg mot sør-øst, 22. august 2021*

Figur 6. *Ensjø torg mot nord-vest, der det enda ikke er ferdig utbygd, 22. august 2021*

Figur 7. Kanten av Ensjø torg mot nord-øst, mot Ensjøveien, 22. august 202

8 Ekspertevaluering av Ensjø torg

Som nevnt tidligere er verktøyet til Ewing og Clemente (2013) valgt til ekspertevalueringen av Ensjø torg. Dette verktøyet la også føringer for litteraturgjennomgangen tidligere i oppgaven. Nedenfor vil informasjon om bruken av verktøyet gjennomgås, før resultatene presenteres i neste kapittel. Det var blant annet nødvendig å gjøre enkelte justeringer av verktøyet, ettersom det er utviklet med mål om å evaluere gater, ikke torg.

8.1 Tidspunkt for gjennomføring

Evalueringen av Ensjø torg ble gjort 10. januar 2021 på formiddagen av forfatteren. Evalueringen av torgene ble gjort på vinteren, som kan være en ulempe ettersom det er snakk om evaluering av et offentlig torg, hvor bruken avhenger av vær og temperatur. Når det er sagt var hensikten med evalueringen i hovedsak å vurdere de bygde elementene, noe som ikke påvirkes av årstid, annet enn at trær og grøntstruktur er frodigere om sommeren. Frodighet er imidlertid ikke noe verktøyet differensierer på. En ulempe er imidlertid at et par av de perseptuelle kvalitetene operasjonaliseres gjennom antall mennesker til stede. Her vil sannsynligvis årstid spille inn. Begge torgene (Ensjø torg og Kampen torg) ble imidlertid vurdert på samme dag under samme værforhold, som bidro til å holde innflytelsen over været konstant på tvers av de to casene.

8.2 Evalueringsskjemaet

Evalueringsskjemaet som ble brukt er noe annerledes enn skjemaet som finnes i selve manualen utgitt i 2013 (Ewing og Clemente, 2013). Grunnen til dette er at det kom fram at det var nødvendig å multiplisere den noterte verdien for hvert element med en forhåndsbestemt skåre som enten hadde positivt eller negativt fortegn. Disse multipliseringsskårene er ikke oppgitt i manualen, og derfor var det nødvendig å søke etter tidligere brukte skjemaer brukt til samme verktøy. Her fant jeg ferdige excel-filer fra en ressursside for verktøyet, der de forhåndsbestemte multipliseringsskårene allerede var fylt inn (Ewing, Clemente, Handy, Winston og Brownson, 2006). (Se vedlegg 8 og 9). Operasjonaliseringene i dette skjemaet skilte seg fra det funnet i manualen på et par punkter

knyttet til menneskelig skala, hvor det i manualen var et par elementer i tillegg, som ikke var satt opp i skjemaet lastet ned fra ressursiden. Forskjellen skyldes sannsynligvis at skjemaet er noe eldre enn manualen fra 2013, og at det nok har skjedd en videreutvikling av forfatterne. Ettersom jeg var avhengig av multiplikasjonsskåre var det imidlertid ikke mulig å innlemme de ekstra elementene fra manualen fra 2013 i skjemaet jeg brukte. Disse er derfor utelatt. Det gjelder tilstedeværelse av utendørs spiseplasser og lys montert på bygninger.

En annen ting som er viktig å merke seg er at verktøyet til Ewing og Clemente (2013) ikke angir noen satte grenseverdier for hva som kvalifiserer som høy, middels eller lav skåre på de ulike elementene. Skårene er relative mål. Man kan altså kun vurdere omgivelser relativt til andre omgivelser. Som følge av dette ble også Kampen torg vurdert for sammenlikningsgrunnlag, som nevnt over.

8.3 Tilpasning av verktøyet til evaluering av torg

Ettersom manualen utarbeidet av Ewing og Clemente (Ewing og Clemente, 2013) er ment for evaluering av gater, var det nødvendig å gjøre enkelte justeringer. I manualen spesifiseres det om man skal vurdere elementer på enten sin side av veien eller på motsatt side. Eksempelvis skal man telle antall bygninger med ikke-rektangulære former på begge sider av veien. Ettersom manualen ble brukt til å vurdere torg som har fire sider, ble det nødvendig å justere dette. I manualen spesifiseres det så og si alltid at elementer skal vurderes på enten 'min side' eller 'begge sider'. Kun en gang bes det om vurdering av kun motsatt side. I evalueringen av torget ble dette løst ved å vurdere alle sidene av torget hver gang. Det ble altså ikke differensiert på begge sider / min side / motsatt side. Det ene tilfellet hvor det ble bedt om motsatt side hadde det også blitt bedt om å vurdere det samme elementet på samme side. Her ble motsatt side derfor strøket og ikke evaluert ettersom alle sidene allerede hadde blitt evaluert under 'min side'.

En annen viktig ting, som skiller evalueringen av torg fra evalueringen av gater, er at man bruker torget på en annen måte. Evalueringen av gater tar utgangspunkt i at man går i én retning nedover gaten, og evalueringen av omgivelsen er også lagt opp etter dette. Når man da skal bruke det i evaluering av et torg, som ikke angir en tydelig henvendelse, må enkelte justeringer gjøres. I manualen bes det om vurdering av lange siktlinjer. Disse skal egentlig vurderes ved å gå gjennom kvartalet og telle siktlinjer man ser foran seg og til hver side.

Dette ble løst ved å stå midt på torget og snu seg rundt til alle retninger. Det samme ble gjort da man skulle vurdere proporsjon av himmel foran seg og på tvers. Dette ble løst på samme måte som ved vurdering av siktlinjer, ved å snu seg rundt til alle sider.

9 Resultater

Nedenfor presenteres og diskuteres først resultatene fra ekspertevalueringen av Ensjø torg ved bruk av Ewing og Clementes (2013) verktøy, og videre resultatene fra analysen av intervjuene med aktørene som har vært involvert i realiseringen av Ensjø torg samt de to ekspertintervjuene.

9.1 Ekspertevaluering: Ensjø torg

Tabell 2

Skårer fra ekspertevalueringen med Ewing og Clementes verktøy (2013).

Kvalitet	Ensjø torg	Kampen torg
Imeagability – steder som gjør inntrykk	2,88	4,38
<ul style="list-style-type: none"> • Proporsjon av historiske bygninger • Antall bygninger som kan identifiseres • Antall bygninger med ikke-rektangulære former • Tilstedeværelse av utendørs spiseplass • Antall folk • Støynivå 		
Lukkethet	1,24	1,32
<ul style="list-style-type: none"> • Antall lange siktlinjer • Proporsjon av gatevegg • Proporsjon av himmel 		
Menneskelig skala	4,35	3,81
<ul style="list-style-type: none"> • Antall lange siktlinjer • Proporsjon av vinduer på gateplan • Gjennomsnittlig bygningshøyde • Antall små planter • Antall elementer av gatemøbler og andre gateelementer* 		
Transparens	2,35	2,33
<ul style="list-style-type: none"> • Proporsjon av vinduer på gatenivå • Proporsjon av gatevegg • Proporsjon av aktivt bruk 		

Kompleksitet

3,53

5,26

- Antall bygninger
- Antall grunnfarger
- Antall aksentfarger
- Tilstedeværelse av utendørs spiseplass
- Antall elementer av offentlig kunst
- Antall folk

*Gateelementer: Salgsboder, minibanker, hengeplanter, blomsterpotter, parkeringsautomater, parasoller, søppelkasser, avisbokser, postkasser, sykkelstativ, pullerter, hydranter, flagg, bannere, gatelys i menneskelig skala (ikke for biler), telefonkiosker, busstopp og togstasjoner

Overordnet ser man at Kampen torg har høyere skårer enn Ensjø torg på de fleste elementene. Unntakene er på menneskelig skala og transparens. Forskjellen mellom skårene på transparens er imidlertid marginal. Det er også forskjellen på lukkethet-skårene. De største forskjellene ser man på skårene på Imeagability og kompleksitet, hvor Kampen torg ligger om lag to poeng over Ensjø torg. Imeagability er om mulig den perseptuelle kvaliteten som vanskeligst lar seg definere, men beskrives av Ewing og Clemente som «den kvaliteten ved et sted som gjør det distinkt, gjenkjennbart og minneverdig» (2013, s. 5, egen oversettelse). Dette operasjonaliseres blant annet gjennom tilstedeværelsen av historiske bygninger, bygninger med ikke-rektangulære former og bygninger som lett lar seg identifisere. Særlig er det forskjell på de to torgene i tilstedeværelse av historiske bygninger, der Kampen torg har kampen kirke sentralt plassert på den ene siden av torget.

Figur 8. Bilder fra Kampen torg, 10. januar, 2021

Figur 9. Bilder fra alle fire vinkler på Ensjø torg, 22. august 2021

Bebyggelsen rundt torget på Kampen er også mindre strømlinjeformet og rektangulær enn bebyggelsen rundt Ensjø torg, som trekker skåren til Kampen opp. Her må det imidlertid påpekes at det er bebyggelse rundt Ensjø torg som er lite strømlinjeformet, men denne er ikke i direkte tilknytning til torget. Eksempelvis er det bebyggelse på andre siden av Ensjøveien, samt bak t-banelinjen. Men ettersom denne bebyggelsen ikke skaper en byvegg som grenser direkte til torget, er ikke bebyggelsen medregnet i evalueringen av torget. Sannsynligvis påvirker imidlertid denne bebyggelsen også opplevelsen av torget, men i verktøyet slik det er nå er det ingen god måte å notere det på. I tillegg er det markant forskjell i antall folk på de to torgene. Gjennomsnittlig var det 3,75 mennesker som oppholdt seg på Ensjø torg. På Kampen var det til sammenligning i gjennomsnitt 28 mennesker som oppholdt seg, og det trekker skåren til Kampen opp. Her bør det bemerkes av solforholdene på de to torgene er ulike. Det var skygge på Ensjø torg da evalueringen fant sted, og sol på Kampen torg. Som vist i forskningsgjennomgangen kan det ha mye å si for folks valg om å oppholde seg i offentlige

rom. Støynivået på de to torgene var også ulikt, med Ensjø et poeng høyere på støy enn Kampen, som trekker skåren på Imeagability til Ensjø ned.

Når det gjelder forskjeller i kompleksitet bunner dette i at det rundt Kampen torg er langt flere bygninger som bidrar til å øke skåren til torget på dette elementet. Det er også flere ulike farger på bebyggelsen rundt Kampen torg. Rundt Ensjø torg er det kun ett bygg, og kun en basefarge og en aksentfarge. Som nevnt over er det imidlertid sannsynlig at den andre bebyggelsen i nærheten av Ensjø torg også påvirker opplevelsen. Men om det er i positiv eller negativ retning er ikke lett å si. Mengden folk på torgene spiller også inn på skåren på kompleksitet, som det var stor forskjell i torgene på, som nevnt over.

Når det gjelder lukkethet er de to torgene relativt like. Det er imidlertid ulike ting som trekker skårene opp og ned på de to torgene. På Ensjø torg trekker det ned for lukkethet at det er en lang siktlinje (se bilde øverst til venstre på figur 9). At det er relativt lite gatevegg trekker også ned. Det at det er relativt lav proporsjon av himmel gjør imidlertid også at skåren er høyere enn den kunne vært hadde bebyggelsen vært lavere og det hadde vært mer himmel. På Kampen torg trekker det også ned at det er en lang siktlinje (se bildet til høyre for kirken på figur 8). Skåren senkes også av at det er relativt sett mye proporsjon av himmel, som kommer av at bebyggelsen er lavere. Samtidig er det relativt større proporsjon av gatevegg på Kampen som trekker opp skåren på lukkethet.

På menneskelig skala ser man at Ensjø torg skårer nesten et helt poeng over Kampen torg. Denne forskjellen skyldes antall gatemøbler og andre gateelementer. Gateelementer innebærer alt fra minibanker, søppelkasser og sykkelstativer til flagg og bannere, busstopp etc. På disse elementene var det totalt 57 elementer på Ensjø torg, mens på Kampen torg var det 34. Når det gjelder andre elementer, som mindre beplantning skårer imidlertid Ensjø torg lavt og Kampen torg høyere. Dette kan imidlertid skyldes at det var vinter da målingen ble gjort. Ved besøk på sommeren var det mer beplantning i selve dammen på Ensjø torg som kan regnes som mindre beplantning i verktøyet. Noe som trekker skåren til Kampen torg opp, er at bebyggelsen rundt torget er lavere med gjennomsnitt på 4 etasjer heller enn 8 etasjer slik det er på Ensjø. Noe som er viktig å bemerke her, er at høyde på bebyggelsen vurderes som gjennomsnitt av all bebyggelsen. På Ensjø torg ble dette utfordrende ettersom det kun er en side av torget som har bebyggelse. Denne bebyggelsen er til gjengjeld relativt høy med estimerte 8 etasjer. Det ble derfor fylt inn 8 etasjer som gjennomsnitt, selv om dette ikke er

helt reelt. Det ble imidlertid ikke vurdert som noe bedre å sette gjennomsnittshøyde på 2 etasjer (8/4) ettersom den potensielle effekten av 8 etasjer da ikke vil noteres.

Figur 10. *Eksempler på benkene på Ensjø torg, 22. august 2021*

På transparens er torgene så og si like, med Ensjø torg med marginalt høyere skåre enn Kampen torg. Forskjellen skyldes hovedsakelig ulik skåre på 'aktiv bruk', som indikeres av bygninger som aktivt brukes av mennesker, som kaféer, butikker etc. og annet som genererer fotgjengertrafikk. På Ensjø torg ble t-banen regnet som aktiv bruk, noe som ga høyere skåre.

Til gjengjeld er proporsjon av gatevegg høyere på Kampen enn Ensjø, som bidrar til å trekke opp skåren til Kampen torg.

Bemerkninger

Det må bemerkes at Kampen torg relativt nylig ble opprustet etter ønske fra beboerne. Det har altså vært et sterkt ønske om torget i sin nåværende form hos mange av beboerne på Kampen. Dette engasjementet kan tenkes å ha bidratt til at torget blir såpass hyppig brukt, og dermed også påvirke den relativt høye skåren på Imeagability og kompleksitet som begge baserer seg delvis på antall mennesker som er til stede. Noe annet som er viktig å bemerke er at Ensjø torg ikke er ferdig bygget. Det mangler et bygg på vestsiden av torget, noe som vil øke skåren på lukkethet og transparens ettersom det vil være mer gatevegg og mer aktiv bruk ettersom 1. etasje i dette bygget er regulert til næringsvirksomhet.

Noe som bør bemerkes ved verktøyet til Ewing og Clemente (2013) er det at skåren på lukkethet og menneskelig skala delvis virker å gå imot hverandre. Ettersom lukkethet delvis operasjonaliseres gjennom proporsjon av himmel, som er direkte knyttet til bygningshøyde, samtidig som menneskelig skala delvis operasjonaliseres gjennom gjennomsnittlig bygningshøyde er et tankekors. Ser man til forskningen gjennomgått tidligere er det en preferanse for bygninger som er lavere heller enn høyere (se forskning under gjennomgått under menneskelig skala). Som forskningen gjennomgått på lukkethet også viser er det behov for en presisering og nyansering av dette begrepet, og kanskje bør også operasjonaliseringen av det i verktøyet justeres. Selv om det er behov for mer forskning på temaet, kan det likevel tyde på at det er fordelaktig med avgrensede rom gjennom sammenhengende bygningsvegger, men at disse bør være lave. Operasjonaliseringen til Ewing og Clemente (2013) som trekker skåren til lukkethet ned jo mer himmel som er synlig virker derfor ikke å treffe helt.

En annen ting som bør kommenteres er kategorien 'gateelementer'. Denne inneholder alt fra søppelkasser til blomsterpotter. Slike gateelementer, til tross for at de ikke er operasjonalisert under kompleksitet i verktøyet, vil trolig bidra til at torget oppleves som mer eller mindre komplekst ettersom mennesker oppfatter helheten i omgivelsene heller enn kun deler av det. I litteraturgjennomgangen under kompleksitet er det en studie som har funnet at preferanse for ulike grader av kompleksitet er avhengig av hvilken type stimuli det er snakk om (Stamps, 2003). Man kan dermed ikke snakke om en generell preferanse for kompleksitet i omgivelsene, men man må også se på hvilke elementer som bidrar til denne kompleksiteten.

Noe som bidro til kompleksitet, men som ikke hadde positivt utslag på det, var eksempelvis skilt, som Ewing og Clemente (2013) har inkludert i ‘gateelementer’, under ‘menneskelig skala’.

Som nevnt i starten av resultatgjennomgangen skårer Kampen torg høyere enn Ensjø torg på de fleste elementene. Summerer man opp skårene for de ulike torgene skårer Kampen ca. tre poeng høyere enn Ensjø torg. Med utgangspunkt i denne ekspertevalueringen kan man altså si at Ensjø torg er mindre tilpasset opplevelsen til sluttbrukeren enn Kampen torg er. Hva kan dette skyldes? Visjonene for Ensjø torg var tross alt at det skulle være et levende og attraktivt torg. Med en slik visjon skulle man tenke seg at skårene på Ewing og Clementes (2013) verktøy ville reflektere dette. Hva resultatet kan skyldes vil diskuteres i gjennomgangen av resultatene fra intervjuene nedenfor. Funnene diskuteres også opp mot teori og forskning.

9.2 Intervjuer

Forskningsspørsmålet oppgaven bygger på er som nevnt tidligere:

Hva er barrierer og muligheter for realisering av levende og attraktive urbane, offentlige rom?

Med følgende underspørsmål:

- Er det samsvar mellom aktørene i realiseringsprosessens kunnskap om kvaliteter i det offentlige rom og forskning på lekfolks preferanser og atferd i offentlige rom?
- Hvordan ble hensynet til lekfolk vektet mot andre interesser, eksempelvis økonomiske, i utbyggingen av torget?

Analysen av datamaterialet ga fire hovedtemaer som er relevante for problemstillingen: ‘aktørene setter spor’, ‘realisering’, ‘systemet’ og ‘tidsånd’ og ett tema som dreier seg om tekstutdrag knyttet til metode som ble kalt ‘metode’. Dette temaet vil imidlertid ikke gås gjennom i selve resultatdelen, men aspekter herfra vil gjennomgås i begrensninger ved studien som drøftes senere. Heller ikke ‘tidsånd’ vil gjennomgås i resultatdelen. Selv om temaet er relevant for problemstillingen, er det såpass mange undertemaer, særlig under temaet ‘realisering’ som anses som mer relevante. Fokus vil derfor være på temaene ‘aktørene setter spor’, ‘realisering’ og ‘systemet’. Disse temaene har som nevnt flere

undertemaer. Som en konsekvens av en svært kompleks plan- og realiseringsprosess, er temastrukturen også blitt relativt kompleks. Det spiller sannsynligvis også inn at enkelte av temaene er kodet etter domene og enkelte etter underliggende mening. Domener er knyttet særlig til fysisk utforming og systemstrukturen, og her kan det å abstrahere for mye føre til at man mister meningsfulle nyanser i utformingen av torget og i systemet. Temaene ansees derfor for å være nødvendige for å fange kompleksiteten i plan- og realiseringsprosessen. En konsekvens av den komplekse temastrukturen er at det flere steder er koder som jeg har vurdert som unike, men hvor det er få tekstutdrag knyttet til hver kode. Dette kan videre sees i sammenheng med at studien har et 'single case'-design. Hadde det vært flere informanter ville det trolig vært flere tekstsegmenter knyttet til hver unike kode.

Ideelt sett skulle jeg gjennomgått alle temaene, men av plassmessige årsaker vil ikke det være mulig. Etersom dette er en oppgave som tar utgangspunkt i et miljøpsykologisk perspektiv på planprosessen vil hovedfokus derfor være på 'aktørene setter spor' og 'realisering' ettersom det er her de fleste av aspektene relevant for besvaring av problemstillingen er kategorisert. Når det er sagt er imidlertid de ulike temaene tett knyttet sammen, og flere av svarene på problemstillingen ligger også i mellomrommet mellom de ulike temaene. Av den grunn vil det enkelte steder blir trukket inn temaer fra andre temaer enn det som gjennomgås akkurat i den konkrete delen, for å belyse sammenhenger som går på tvers av ulike temaer. Jeg har altså valgt å gjøre et utvalg av ulike undertemaer jeg skal se nærmere på og diskutere i lys av problemstillingen. I det utvalget jeg har gjort spiller min bakgrunn fra miljøpsykologi inn. Som nevnt over, hadde det vært en annen forsker med en annen faglig forankring og inngang til tematikken, ville kanskje mulighetene og barrierene som ble identifisert vært vinklet på en annen måte.

Noe som ble tydelig gjennom intervjuene er hvor fragmenterte slike utbyggingsprosesser er. Ulike prosjekter, selv om de er lokalisert geografisk ved siden av hverandre, realiseres gjerne til ulike tider, og med ulike byggherrer knyttet til de ulike prosjektene. Dette er også tilfellet med Ensjø torg, hvor selve torget ble prosjektert og realisert av kommunen, mens bygningene rundt tilhører andre prosjekter. Som følge av dette dreide intervjuene med aktørene knyttet til realiseringen av Ensjø seg rundt de elementene og valgene for utforming de tok. Dette ekskluderer valg knyttet til utforming av tilgrensende bygg og attraksjoner i disse byggene eksempelvis spiseplasser med uteservering. Selv om verktøyet til Ewing og Clemente (2013) inkorporerer eksempelvis aktive fasader og mengde farger i evalueringen av omgivelsene, vil ikke disse elementene diskuteres videre i resultatdelen. Det vil heller ikke betydningen av

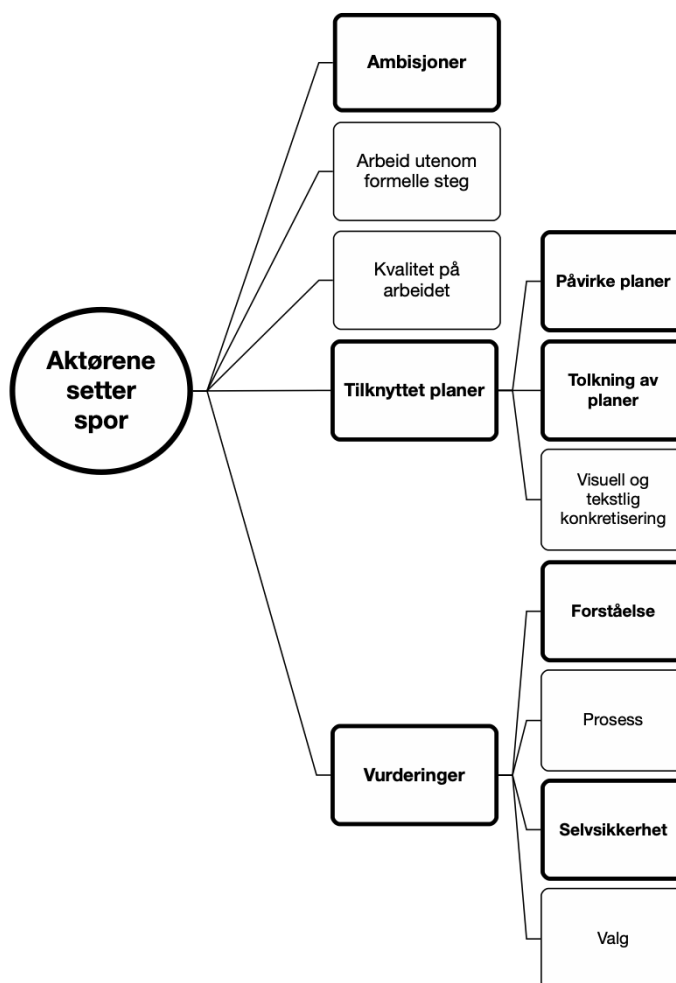
mennesker som oppholder seg i de offentlige rommene, selv om disse også inkluderes i EC-verktøyet.

Nedenfor presenteres hovedtemaene med tilhørende undertemaer i form av tematiske kart. Boksene som er markert i tykk, svart strek er de temaene og undertemaene som gjennomgås i resultatdelen. Disse er også de mest fremtredende etter min mening, som illustrerer de viktigste barrierene og mulighetene i prosessen knyttet til realisering av levende og attraktive urbane, offentlige rom. Før gjennomgangen av resultater vil det gis litt kontekst til resultatdelen og den videre diskusjonen, med utgangspunkt i et avsnitt knyttet til temaet 'realisering'.

Tematiske kart

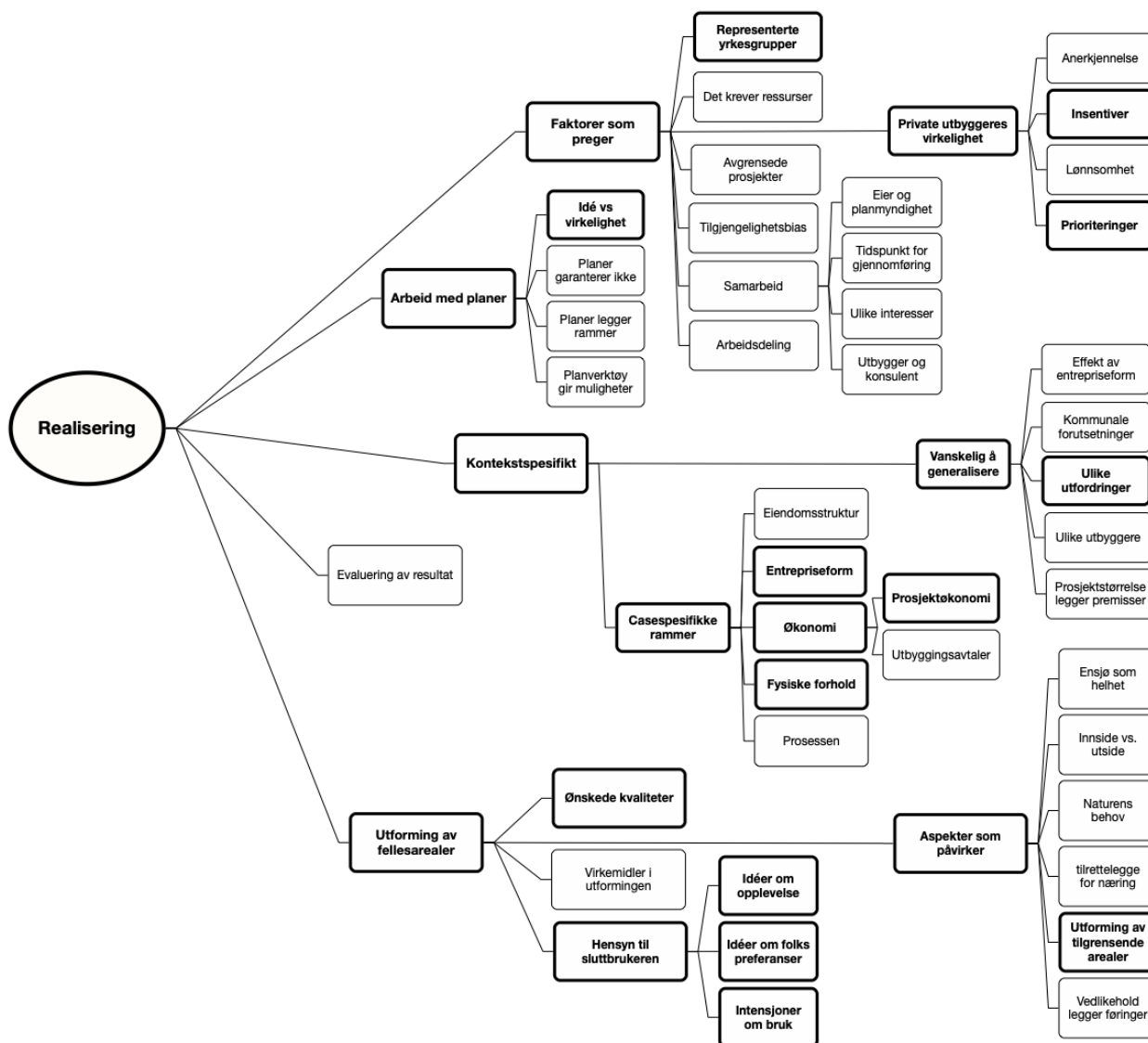
Figur 11

Aktørene setter spor

Tematisk kart over 'Aktørene setter spor' utarbeidet av forfatteren selv i NVivo

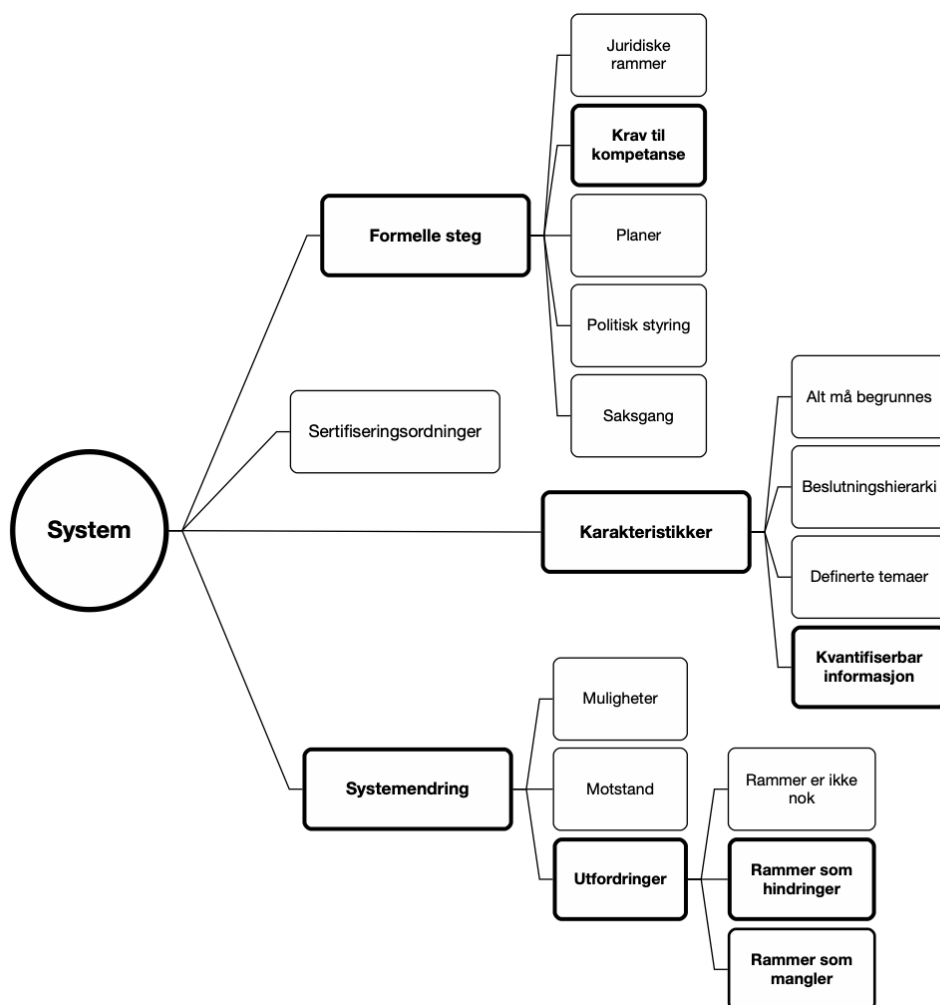
Figur 12
Realisering

Tematisk kart over temaet 'Realisering' utarbeidet av forfatteren selv i NVivo

Figur 13

Systemet

Tematisk kart over temaet 'Systemet' utarbeidet av forfatteren selv i NVivo

Kontekst til resultatene: den formelle kompetansen mangler

og jeg vet ikke helt hvor saklig dette er opp mot, men det som er så, hva skal jeg si, det som er problematisk, eller som er så... jeg har jo aldri, jeg har jo til gode å møte en miljøpsykolog tror jeg i jobb, altså sånn det er landskapsarkitekter også er det arkitekter også er det folk med teknisk bakgrunn

Ekspert

Dette tekstutdraget er hentet fra temaet 'realisering'. Tekstutdrag under dette temaet går alle på karakteristikker og faktorer som på en eller annen måte relaterer til prosessen fra plan til ferdig bygget prosjekt, og går mye på konsekvenser av plansystemets struktur og hvordan dette preger prosessen. Tekstutdraget ovenfor er fra undertemaet 'representerte yrkesgrupper' og eksemplifiserer konsekvenser av at plansystemet, både formelt og uformelt, krever en viss type kompetanse som har konsekvenser for hvilken kompetanse som er representert i realiseringen av prosjekter. I en typisk plan- og realiseringsprosess er det gjerne sivilingeniører, planleggere, arkitekter, landskapsarkitekter og jurister som er representert.

Dette er interessant sett i sammenheng med definisjonen av planlegging brukt i denne oppgaven. Den sier at planlegging handler om å bruke kunnskap for å treffe gode valg for framtiden. Sett fra et miljøpsykologisk perspektiv, etterspør nettopp visjonene for Ensjø torg som sier at «Ensjø skal fremstå som levende, attraktivt og tilgjengelig for alle» (Veiledende prinsipplan for det offentlige rom for Ensjø, 2006, s. 14), kunnskap om hvordan skape levende, attraktive og tilgjengelige offentlige rom. Da er det påfallende at aktører som kan bidra med denne kompetansen er fraværende i plansystemet i dag. Allerede her kommer det altså fram en viktig barriere i realiseringen av levende og attraktive, urbane offentlige torg. Hvor er den formelle kunnskapen i prosessen som kan bidra til å sikre visjonene? Med dette som bakteppe går jeg nå videre til å se på de forskjellige undertemaene til 'aktørene setter spor'.

Hovedtema 1: Aktørene setter spor

Tekstutdrag innenfor dette temaet kretser alle rundt det handlingsrommet aktørene har og måter de preger systemet og / eller realiseringsprosessen på. Det kan eksempelvis gjelde hvordan de preger systemet de arbeider innenfor, eller hvordan de preger realiseringsprosessen gjennom vurderinger de gjør, kvaliteten på arbeidet deres og ambisjonsnivå for å nevne noe. Dette er et tema som dermed er tett knyttet til de to andre

hovedtemaene. Aktørene setter spor har flere undertemaer. Disse er: ‘ambisjoner’, ‘tilknyttet planer’, ‘arbeid utenom formelle steg’, ‘kvalitet på arbeidet’ og ‘vurderinger’. Her vil fokus være på ‘ambisjoner’, ‘tilknyttet planer’ og ‘vurderinger’.

Som sitatet over indikerer er det ikke vanlig med aktører som har formell kompetanse innen miljøpsykologi eller andre samfunnsvitenskapelige felt med fokus på bygd miljø i planprosessen. Dette kan bli en utfordring når det er disse aktørene som både setter premisser for utformingen gjennom utarbeidelse av planer, og realisering gjennom tolkning av planer. Om aktørene i prosessen ikke har formell kompetanse innen samfunnsvitenskapelige felt, er det da opp til tilfeldighetene hvordan visjonene fra de overordnede planene forplantes nedover i prosessen? Og hva har dette å si for de valgene som tas gjennom prosessen for utformingen av torget? En underkategori under ‘aktørene setter spor’ er ‘tilknyttet planer’. Denne kategorien sier noe om hvordan aktørene påvirkes av tidligere planer og hvordan de selv er med på å påvirke utformingen av nye planer. Her sier en av aktørene involvert i planarbeidet:

I planleggingsprogrammet var det veldig overordnet hvor det skulle være bolig, hvor det skulle være næring og hvor det skulle være blandet bolig og næring. Også var det tegnet inn en veldig overordnet grøntstruktur. Altså, de tre turdragene og Tiedemannsparken var der. Utover det var det vel neppe noen offentlige rom så vi forholdt oss på en måte til den grøntstrukturen, den fine rammen som var lagt der, også supplerte vi med parker og torg og plasser og gater der vi mente det var riktig da.

Ensjø-aktør

Som aktøren beskriver supplerte de med offentlige rom der *de mente det var riktig*. Man kan jo da spørre seg hva som ligger til grunn for disse vurderingene. Aktøren over har bakgrunn som sivilingeniør, og i intervjuet beskriver han de andre aktørene i teamet som en annen sivilingeniør og en landskapsarkitekt. Sitatet over reflekterer et handlingsrom hos aktørene når det gjelder å legge premisser for det videre arbeidet, som i praksis vil si at det er de sitter på en del makt når det gjelder utformingen. Dette spillerommet kan man også se senere i prosessen, om enn på andre måter. Et annet undertema som illustrerer dette er ‘vurderinger’. Under dette temaet er det videre flere underkategorier. Alle reflekterer et visst handlingsrom hos aktørene i plan- og realiseringsprosessen, og sier både noe om prosessen rundt vurderingene, forståelsen og selvsikkerheten som ligger bak, og valg som tas som følge av dem. En av Ensjø-aktørene reflekterer:

prosjektet skal gjennomføres i henhold til de lover og regler som gjelder. De må man jo forholde seg til, det er jo absolutte krav. Også er det det med psykologi og atferd og sånn, noe som helt sikkert er kjempefint, men i et krevende prosjekt så får du ikke med deg alt, og da får du med deg det som er kravene også det andre får du med hvis du kan litt om det fra før, eller om det er noen som tipser deg om det eller om det er noe du selv har gjort før, så gjør du det kanskje litt igjen, men har du ikke gjort det så sklir det litt forbi.

Ensjø-aktør

Aktøren over reflekterer over at de vurderingene som gjøres i stor grad styres av krav som jo er relatert til systemet, men sier også noe om at det er et visst spillerom utenfor disse kravene, og at hva man gjør med dette er avhengig av hvilken forståelse aktørene har for andre felt. Hvilke valg som tas utover de rammene som er gitt, er dermed avhengig av de enkelte aktørenes interessefelt og erfaringer. Har de interesse for opplevelsen av omgivelsene for folk vil det kanskje dreie valgene de tar for utforming i en annen retning enn om de ikke har det. La oss se dette spillerommet opp mot et konkret valg som er tatt i prosessen; lokaliseringen av Ensjø torg. Torget er lagt til krysset der de to mest trafikkerte gatene gjennom Ensjø går. Da kan man spørre seg om det er tatt med i vurderingen hvordan dette potensielt kan oppleves for dem som skal bruke torget. En av underkategoriene til undertemaet 'vurderinger' fanger refleksjoner knyttet til plasseringen av torget:

Ehm, det er også et veldig godt spørsmål, men det er jo t-banen da. Så det er vel naturlig.. ja den er direkte knyttet til t-banen hvor det er mye folk, det er, det vil være marked for å ha butikker da, i langt større grad. Pluss at Hovinbekken skulle jo ende der. Den skulle jo være åpen der, så det å markere det med et vannspeil osv. Pluss at de to hovedgatene møtes der i krysset, så alt skriker jo etter ett eller annet, sånn byplanmessig.

Ensjø-aktør

Plasseringen av torget argumenteres for, ut ifra belegg for næring, en overordnet visjon for hele Ensjø-området, og argumentet om at hovedgatene møtes der. Det virker som det er visse premisser som er lagt til grunn som har gjort plasseringen til den selvsagte plasseringen for torget. Sett opp mot forskning på den potensielle negative effekten av støy, fremstår det imidlertid som at det er lite samsvar mellom den visjonen som er tenkt for de offentlige rommene, som levende og attraktive for folk, og plasseringen av torget ved de to mest trafikkerte gatene. Når det er sagt er det også belegg i forskning for at destinasjoner som butikker og offentlig transport er viktig for attraktiviteten til steder (Borst et al., 2009; Ewing

og Cervero, 2010; Foltete & Piombini, 2007), det er altså også støtte i forskningen for noe av begrunnelsen for plasseringen av torget. Det som potensielt er problematisk, er om aktørene ikke vurderte hvordan plasseringen av torget kunne bidra til å legge til rette for eller hemme realiseringen av visjonen de hadde for torget. Støyulempen ved torget trekkes fram av en annen av Ensjø-aktørene tilknyttet en annen fase av realiseringen i forbindelse med samtale om visjonen for torget. Følgende tekstutdrag er hentet fra temaet 'realisering' og undertemaet 'arbeid med planer', og sier noe om forholdet mellom idéen i planen og virkeligheten:

Ja, og da tror jeg de ikke helt har tatt realiteten inn over seg. Rød støysone, det er ganske mye støy der. Ensjøveien er ganske trafikkert.

Ensjø-aktør

Aktøren referer her til aktørene som utarbeidet visjonene for Ensjø og den overordnede planen. Som denne aktøren referere til, kan man se på Planinnsyn på Oslo kommunes hjemmesider, som blant annet gir oversikt over reguleringsplaner og kartlegginger gjort tilknyttet arealer i byen (Oslo kommune, 2021), at store deler av Ensjø torg ligger i det som defineres som rød støysone. Dette er områder med lydnivå som overskrider 65 dB fra trafikkstøy, og som dermed overskrider Verdens helseorganisasjons anbefalte retningslinjer, som sier at støy fra veg ikke bør overskride 53 dB (Verdens helseorganisasjon, 2018).

Negative effekter av støy er godt dokumentert, og kan tenkes å påvirke ønsket om å oppholde seg på torget. Det er som nevnt gjort en god del forskning på støy i relasjon til helse og velbehag, og det er funnet negative effekter av eksponering for støy fra trafikk (Babisch et al., 2001; Dratva et al., 2010; Stansfeld et al., 2009; van Kempen et al., 2002). Ser man til forskning på oppmerksomhet og effekter av distraksjoner i omgivelsene er det også nærliggende å tenke at når torget ligger plassert som det gjør, med såpass mye støyeksponering, kan det virke inn på opplevelsen av å interagere med andre mennesker på torget. Til å understøtte dette finnes det forskning som tilsier at stress forårsaket av blant annet støy kan føre med seg svekket sensitivitet mot andre i sosiale interaksjoner (Cohen, 1980). Sett i sammenheng med de overordnede visjonene for torget vil det å gjøre det lett å interagere med andre på torget, være en viktig komponent i å tilrettelegge for et levende torg. Man kan også forstå dette i lys av Affordance-teorien til Gibson (2015). En affordance er som beskrevet noe som oppstår i mellomrommet mellom individet og omgivelsene. I denne sammenhengen kan man snakke om torgets 'snakkbarehet', eller 'sosialbarhet'. Nå skal det

sies at det er flere måter å være sosial på, og ikke alle trenger å innebære verbal interaksjon for å være meningsfulle (Wesselmann, Cardoso, Slater og Williams, 2012). Når det gjelder verbal, sosial interaksjon er det imidlertid lettere i omgivelser som legger til rette for det. Det er eksempelvis funnet at prosessering av tale svekkes i møte med ulike typer støykilder, deriblant trafikkstøy som er relevant i denne sammenhengen (Kozou et al., 2005). Det som blir tydelig her er at de to aktørene i ulike faser av prosessen har ulike oppfatninger av hvilken effekt støy har på opplevelsen av å oppholde seg på torget, hvor den siste aktøren virker å vektlegge det i større grad. Heller ikke denne aktøren har formell kompetanse innen samfunnsvitenskapelige fagfelt, men sannsynligvis har vedkommende andre erfaringer med feltet eller en annen interesse for det som gjør at hen vurderer situasjonen annerledes. Problemet er bare at plasseringen av torget allerede er lagt av den andre aktøren med kollegaer som vurderte det annerledes.

Videre vil jeg se på et siste undertema fra 'aktørene setter spor', som er 'ambisjoner'. Dette undertemaet illustrerer hvordan det at aktørene har et visst handlingsrom i planprosessen også kan være noe positivt, når det kombineres med høye ambisjoner og vilje til å søke kunnskap og erfaringer:

Så du skal ha en ambisjon, så da er det jo interessant i forhold til det, å si, ja vi kan faktisk gjøre våre uterom enda bedre. Se litt sånn på Bjørvika, ikke sant, der har de engasjert Gehl arkitekter for å lage veiledere om disse allmenningene, og det måtte de ikke, men det gjorde de fordi de hadde høye ambisjoner for området.

Ensjø-aktør

En utfordring er imidlertid at da blir det opp til den enkelte aktøren hvor mye de ønsker å investere i områdene. Det vil også, som gjennomgått tidligere, være nødvendig at aktørene ser at de selv enten har et kunnskapshull og må hente inn kunnskap på et felt de ikke kan noe om selv, slik de angivelig har gjort i Bjørvika, eller de må kunne noe om det selv. Når det gjelder å kunne noe om det selv, er det kanskje mye å forlange at aktører med bakgrunn i andre fagfelt skal kunne nok om menneskers opplevelse av omgivelsene til å ta like gode valg som noen med ekspertise på feltet. Nedenfor skal vi se nærmere på nettopp hvilke valg aktørene i prosessen har tatt for utforming av torget.

Hovedtema 2: Realisering

Som nevnt tidligere går tekstutdrag under dette temaet alle på karakteristikker og faktorer som på en eller annen måte relaterer til prosessen fra plan til ferdig bygget prosjekt, og går mye på konsekvenser av plansystemets struktur og hvordan dette preger prosessen. Det det også favner, er arbeidet med utforming. Her møtes konsekvenser av plansystemet og konsekvenser av erfaringen til aktørene som arbeider innenfor det.

Under temaet 'realisering' er det flere undertemaer med tilhørende undertemaer og kategorier (se figur 13). Som nevnt vil det ikke være mulig å gjennomgå alle her. Fokus i denne delen vil være på undertemaet 'utforming av fellesarealer', 'kontekstspesifikt' og 'faktorer som preger', med mest plass viet til førstnevnte. Det er særlig fokus på dette undertemaet ettersom ett av underspørsmålene til forskningsspørsmålet spør om det er samsvar mellom aktørenes kunnskap om kvaliteter i det offentlige rom og forskning fra miljøpsykologi.

Tekstutdrag under temaet 'utforming av fellesarealer' sier alle noe om ulike aspekter som relaterer til utformingen av uterom. Det kan være både faktorer som spiller inn og som aktørene må ta hensyn til i utformingen, det kan være tanker og refleksjoner rundt effekt av ulike utforminger for sluttbrukeren, samt den utformingen aktørene selv uttrykker at de ønsker for torget. Dette blir dermed en forlengelse og utdypning av diskusjonen av plasseringen av torget over, men relatert til andre aspekter ved utformingen. Fokus vil videre ligge på tre av underkategoriene til dette temaet: 'idéer om folks preferanser', 'idéer om opplevelser' og 'intensjoner om bruk'. Ingen av informantene har formell kompetanse innen miljøpsykologi eller andre samfunnsvitenskapelige fagfelt med fokus på betydningen av fysisk miljø, og som beskrevet tidligere er det også noe som synes å være typisk i plan- og realiseringsprosessen at det er aktører med formgivningsbakgrunn og teknisk bakgrunn som er representert i prosessen. Som følge av dette er ikke underkategoriene navngitt med ordet 'kunnskap', men heller med 'idéer' ettersom utsagnene til aktørene må sees på som lekteorier.

Utforming av fellesarealer

Generelt virker det å være en del overlapp mellom aktørenes lekteorier om hva som utgjør gode byrom for mennesker, og forskning på feltet. Enkelte steder er det imidlertid uoverensstemmelser, og enkelte steder synes noen av aktørene å trekke slutninger om sammenhengen mellom utforming og opplevelse som ikke det nødvendigvis er belegg for i

teori og forskning fra miljøpsykologi. Under følger en gjennomgang av et utvalg av kategoriene under ‘idéer om folks preferanser’. Kategoriene som er utelatt er ‘attraksjoner’, ‘folk er ulike’ og ‘spor etter mennesker’. ‘Attraksjoner’ er utelatt fordi det ikke er noe aktørene i denne prosessen har hatt mulighet til å utforme eller påvirke.

Natur

Flere av aktørene som har vært involvert i enten planlegging eller prosjektering av torget nevner at naturelementer er viktig å få inn:

og det med å få vegetasjon langs disse kantene og sånn i dammen er nok viktig tror jeg da, for det torget, og opplevelsen av det i hvert fall da

Ensjø-aktør

Forestillingen om at naturelementer er viktige for torget støttes av funn fra forskning gjennomgått tidligere om at grønt, i form av trær og planter, er positivt for preferanse (Kasraian, Adhikari, Kossowsky, Luubert, Hall, Hawkins, Nurul Habib og Roorda, 2020; Lohr og Pearson-Mims, 2006; Nelson, Johnson, Strong og Rudakewich, 2001; Rašković og Decker, 2015). Det er også uttrykt et annet sted, et ønske om å få inn enda flere trær, men at de fysiske forholdene på stedet la begrensninger for dette. En av aktørene går også inn på hva det å tilføre grønt og trær kan bidra med på torget:

Nei, jeg tenker jo det går jo igjen på det grønne. At man skulle jo gjerne kanskje sett mere vegetasjon, mere trær rett og slett, som kunne liksom, kompensere litt for de høye bygningene at man liksom fikk et mere intimt torg da

Ensjø-aktør

Dette kan man knytte opp til både Ewing og Clementes (2013) operasjonalisering av trær som en del av kategorien ‘lukkethet’ samt til kategorien ‘menneskelig skala’, hvor trærne både kan bidra til en komfortabel opplevelse av lukkethet, samt at de er elementer som i større grad står i forhold til menneskers størrelse i motsetning til høye bygg. Denne oppfattelsen hos aktøren om effekten av trær korresponderer også godt til forskningen gjennomgått tidligere som antyder at tilstedeværelsen av trær bidro til å gjøre opplevelse av høye bygg mindre trykkende (Asgarzadeh et al., 2014). Det at torget potensielt vil oppleves mer intimt med flere

trær, kan også forstås i lys av forskning og teori på persepsjon gjennomgått tidligere. Ved at stimulien er nærmere mennesker, oppfatter vi også flere detaljer og kan se helheten av stimulien på en annen måte enn vi eksempelvis kan med høye bygninger.

Aktørene sier ikke mye om hvilken effekt det grønne har på mennesker annet enn at det vil gjøre noe for opplevelsen deres, og at det er noe de ønsker. Dette henger kanskje sammen med en antakelse hos aktøren om at trær og grønt har en egenverdi og bidrar positivt i kraft av å være naturelementer, noe det sannsynligvis også gjør (Beatley og Newman, 2013; Kellert, 2005). Om man imidlertid tenker seg at aktørene i prosessen skal få noen prinsipper å arbeide ut ifra, ville det vært en mulighet at de også reflekterer over hva trærnes funksjon kan være, utover det at grøntområder har en egenverdi i seg selv. Her kan man forstå trær og vegetasjon som elementer i omgivelsene som både kan bidra til økt forståelighet og utforskarhet, som Kaplan og Kaplan (1989) trekker frem som sentrale elementer for preferanse av omgivelser. Trær kan eksempelvis bidra til å gruppere og strukturere omgivelsene, og på den måten gjøre de mer oversiktlige, samtidig som de også kan bidra til utforskning ved at deler av omgivelsene nødvendigvis vil være skjult om et tre står i veien for siktlinjen til resten av torget. Trær kan også bidra til at torget oppleves som tryggere, sett i lys av prospect og refuge-teorien til Appleton (1975), ved at trærne kan bidra til å skape ankerpunkter i omgivelsene som kan oppleves som tilfluktssteder.

Solforhold

Flere aktører trekker også frem gode solforhold som en viktig faktor for at offentlige rom skal være gode for folk. Dette resonnerer også med forskningen på at et behagelig mikroklima er viktig for at byrom skal fungere godt (Lin, 2013; Mehta, 2014; Zacharias, Stathopoulos og Wu, 2001; Zacharias, Stathopoulos og Wu, 2004).

Solforhold er viktig i Norge. Det kommer man ikke unna.

Ensjø-aktør

En av aktørene setter også sol, eller nok lys, i sammenheng med at det er trivelig å være på torget. Vedkommende forbinder videre dette med størrelsen på byrommet ved å kontrastere det med skyggefulle og små byrom, som forstås som noe negativt. Det prates også om plassering av benker etter blant annet best mulig solforhold. Aktørene går ikke direkte inn på

hva det er med solen som er viktig. På samme måte som med naturelementer antas det kanskje her at det er noe som har egenverdi, og som er verdt å søke i seg selv. Ser man solforhold i lys av Gibsons Affordance-teori (2015) kan man imidlertid forstå det som noe som skaper et mulighetsrom for opphold. Særlig i Norge, som aktøren over påpeker, er solforhold viktig, ettersom lufttemperaturen ikke alltid er så høy. Solen blir dermed en viktig faktor for at torget skal være et komfortabelt sted å oppholde seg på for mennesker, med den kroppstemperaturen vi har. Når det er sagt nevner heller ikke her aktørene noe om hvilken funksjon solen har som komfortskapende element. På samme måte som med grøntelementer vil det å begynne å tenke på funksjon, fremfor elementene i seg selv, kanskje være en mulighet når man skal utforme offentlige rom. Både fordi det i kompakt byutvikling er idealet å bygge tett, som ikke alltid muliggjør bebyggelse som gir tilstrekkelig med sol ned på de offentlige rommene, og fordi det er mange interesser som skal tilfredsstilles og vektet opp mot hverandre i en plan- og realiseringsprosess. Det er med andre ord nødvendig å ha en fleksibel inngang til hvordan man kan dekke sluttbrukerens behov i utformingen av de offentlige rommene. En av aktørene påpeker eksempelvis at om man skulle optimalisert solforhold i alle byrom ville det blitt et kjempeproblem mange steder. Det vil rett og slett ikke være mulig. Da bør kanskje heller spørsmålet være hva man kan gjøre for å øke den termiske komforten i byrommet. Kanskje handler det om å bygge skjerming for vind og regn. Kanskje handler det om varmeelementer i benker eller tilstedeværelsen av varmelamper.

Støy

Støy vil ikke gjennomgås veldig grundig her ettersom det ble diskutert i forbindelse med plassering av torget ovenfor. Angående overlapp mellom miljøpsykologisk forskning og aktørenes antakelser om effekt av støy, er det blandede funn, noe diskusjonen ovenfor også indikerer. Enkelte aktører mener støy ikke er et stort problem ettersom fartsgrensen ved torget er såpass lav (40 km/t), samtidig som et par av dem trekker støy frem som noe negativt for opphold på torget, og at det har vært forsøkt å søke etter stille soner ved plassering av benker. En av aktørene som ser på støy som en utfordring sier:

Nå er det jo litt sånn problematisk på Ensjø torg fordi du har Ensjøveien like bak, og den ene benken er jo mot Ensjøveien, men den retter seg jo, med blikk da, utover selve vannspeilet og T-banen da. Så du ser nedover torget. Så den var vi litt sånn skeptiske til, jeg var i hvert fall litt skeptisk til den, om den kom til å bli så attraktiv som landskapsarkitekten mente den ville

bli. Fordi han mente at det er det fineste punktet å sitte og se utover torget, men du har den støyulempen i bakgrunnen som kanskje gjør at man ikke vil sitte der så mye likevel.

Ensjø-aktør

En annen aktør snakker om støy i konteksten av byen, og viser en antakelse om at støyen ved torget kanskje ikke oppleves som så påtrengende fordi de som oppholder seg på torget kanskje ikke forventer den samme stillheten som de gjør andre steder:

jeg syns støy er veldig vanskelig å snakke om i sånne bymessige sammenhenger. Jeg syns det er et vanskelig tema. Men det er helt åpenbart et moment som i større eller mindre grad vil påvirke forskjellige typer folk. Det er noe med hva en forventer at Ensjø skal være kanskje også. Altså støy på Ringsaker, da, det er liksom én bil som kjører forbi det torget på Ringsaker, som kan oppleves som støy, men her så forventer man kanskje mer støy, men, jeg skal ikke forsvare det

Ensjø-aktør

Det aktøren sikter til her, er kanskje det man benevner som habituering til stimuli i psykologien, hvor responsen på repetert eksponering for samme stimuli på sikt kan svekke responsen til samme stimuli (Ornitz og Guthrie, 1989). Det er imidlertid funnet at fysiologiske effekter av vegtrafikkstøy på blant annet hjerterate ved søvn vedvarte over en periode på to uker (Öhrström, Björkman og Rylander, 1990), altså vedvarte fysiologiske responser over en periode man kan anta at deltakerne habituerte til stimulusen. Som nevnt over kan også eksponering for stressorer i omgivelsene, som blant annet støy, føre med seg svekket sensitivitet mot andre i sosiale interaksjoner (Cohen, 1980). Selv om det kan tenkes at man habituerer til støy i omgivelsene, betyr ikke det nødvendigvis at det ikke er en negative effekter av støy likevel. For mer inngående diskusjon av effekt av støy, se diskusjonen ovenfor knyttet til plasseringen av torget. Betydningen av støy kontra lukkethet/åpenhet vil også diskuteres nedenfor.

Romslighet

Flere av aktørene trekker frem størrelsen på torget og romsligheten det gir som noe de har ønsket og som de tror virker positivt på opplevelsen av torget:

Jeg ser jo Tiedemannsparken er jo en av de litt større parkene, eller den store parken på Ensjø. Den har jeg jo vært forbi noen ettermiddager, og da er det jo mye folk som bruker parken og samles der da, på de lekeplassene og på de sonene som er åpne og tilgjengelige for alle. Så det at arealene er litt store og romslige, de offentlige arealene er litt store og romslige, ikke for små og for trange, at man får nok lys, og at det er trivelig å være der. At det ikke er skyggefullt og smått, det mener jeg er viktige kvaliteter for byrom.

Ensjø-aktør

Dette er et aspekt ved utforming som Ewing og Clemente (2013) ikke inkluderer i verktøyet, og som følge av det er det heller ingen forskning som er gjennomgått spesifikt på dette. Det man imidlertid kan diskutere dette ut ifra, er intensjonen bak utformingen av torget som romslig og stort. Et par av aktørene som har vært konkret involvert i prosjektering av torget, vektlegger muligheten til å ha boder på torget, og at de derfor ikke har villet overmøblere for eksempel. Mye av argumentasjonen går på å legge til rette for arrangementer på torget om det skulle være nødvendig. Her virker det med andre ord som at en del av visjonen for torget om at det skal være levende, er oversatt til at det skal være mulighet for å ha arrangementer der. Som nevnt tidligere står det i VPOR at det er et mål å få til et sosialt levende torg. Dette kan tolkes i ulike retninger, men det generelle inntrykket fra VPOR er at dette skal være et torg som yrer av liv *til daglig*, ikke kun ved spesielle anledninger som arrangementer. Dette underbygges av formuleringer i VPOR som eksempelvis at torget skal være «den nye hovedmøteplassen ved T-banen» (Veiledende prinsipplan for det offentlige rom for Ensjø, 2006, s. 43), og at torget nok vil bli «et naturlig treffpunkt på Ensjø for mange» (Veiledende prinsipplan for det offentlige rom for Ensjø, 2006, s. 43).

Ser man dette i lys av Gibsons Affordance-teori (2015) kan man stille seg spørsmålet om hva man egentlig muliggjør med et stort, åpent areal ved vannspeilet. For det første muliggjør det lettere vedlikehold for dem som har ansvar for det, ettersom fremkommeligheten blir lettere enn om det hadde vært møblert. Det muliggjør også uhindret gjennomfart for gående, syklende og el-sparkeyyklende. T-banen er også i direkte tilknytning til torget som vil si at det er mye gjennomstrømming av folk der. En åpen flate er sannsynligvis fordelaktig for denne gruppen som skal komme seg til og fra t-banen. Tenker man imidlertid på hvordan det åpne arealet legger til rette for opphold blir saken en annen. Som nevnt under forskningen på komfort, foretrekker folk ofte å oppholde seg langs kanten av en benk eller inntil et element som skaper en form for kant (Mao, Yanai og Kinoshita, 2020). Dette går mer inn på nedenfor under kategorien 'sitteplasser', men man kan stille spørsmål ved om det hadde vært lurt å

anlegge flere ankere på den åpne flaten som kunne vært tilknyttet benker for å gjøre det mer attraktivt for opphold til daglig for flere mennesker. Å bryte opp plassen med møblering og andre elementer ville kanskje også, som diskutert ovenfor i konteksten av trær og grøntelementer, bidra til økt kompleksitet og mysterium, og derav mer utforskning og videre preferanse ser man det i lys av Kaplan og Kaplans teori (1989). Flere ankerpunkter i omgivelsene på den åpne flaten kunne også bidratt til muligheter for tilflukt i Appletons (1975) terminologi, og videre preferanse.

Sitteplasser

Gode sitteplasser trekkes frem av flere aktører som viktig for at torget skal fungere godt for dem som skal bruke det. Det er likevel litt ulike operasjonaliseringer blant aktørene når det gjelder hva som utgjør gode sitteplasser. En aktør sier:

ehm, benker, alfa og omega. Gode benker, ikke sånne du veit, benker til forskjellig type personer som du kan sette deg ned på og bli sittende der, ikke sånne harde, vonde som har feil vinkel og sånn, sånne designbenker

Ensjø-aktør

En annen:

Ja, med ryggstø så, ofte så, men dette er jo en vurdering selvfølgelig, og det er mange benker som er tilknyttet plasser og litt sånne åpne arealer der kan det jo være hensiktsmessig å sitte på de på forskjellig måte. Der man kan henvende seg i ulike retninger og ulike veier. Så der, på de litt sånn større sitteplataene eller benkene som man har på det torget, så har man nok vurdert at det er bedre å droppe ryggstø sånn som de er utformet sånn at folk skal ha mulighet til å bruke de på en variert måte, og at man ikke angir en veldig sånn tydelig retning de henvender seg da.

Ensjø-aktør

Det presiseres ikke av den første aktøren at det menes benker med ryggstø, men det presiseres at det skal være benker som det går an å sette seg ned på og bli sittende på. Sett i lys av forskningen på sitteplasser gjennomgått tidligere var det en preferanse hos brukere på benker med ryggstø over benker uten ryggstø (Neto og Munakata, 2015; Scinta, 2017). Selv om sistnevnte aktør virker å ha gode intensjoner og brukerens opplevelse i tankene når benkene

velges og utformes, hadde likevel tilgang til forskning her kanskje vært å foretrekke. Antakelig ville det vært mer hensiktsmessig å utforme et flertall av benkene med ryggstø. Hvis man skal se valget om å utforme de fleste benkene uten ryggstø opp mot visjonene for torget og Gibsons Affordance-teori (2015); hva muliggjør benker uten ryggstø for opphold? Om man ønsker å legge til rette for opphold og komfort på torget, sett ut fra menneskers fysiske utrustning, vil det for de fleste mennesker være mer komfortabelt å sitte på benker med ryggstø ettersom de slipper å aktivere muskler for å holde ryggen rak, eller slipper belastningene som kan komme ved å kollapse i ryggen om man ikke har noe å lene seg mot. Det vil naturligvis være individuelle forskjeller her, hvor enkeltes fysikk i møte med benker uten ryggstø ikke vil være noen nevneverdig hindring for opphold. Fokus i denne oppgaven er imidlertid som nevnt på de generelle preferansene på tvers av ulike grupper, og her vil sannsynligvis ryggstø være fordelaktig for mange. Det å ha benker med ryggstø i møte med menneskekroppen vil sannsynligvis legge til rette for lengre opphold enn benker uten ryggstø, og ønsker man sosialt levende torg er det å legge til rette for lengre opphold hensiktsmessig (Gehl, 2011). Noe som også bør merkes er at den ene benken som har ryggstø på torget, har en utforming som i liten grad virker å kunne støtte ryggen (se figur 11). Her kan det virke som om prinsippet om å ha noen benker med ryggstø har hatt forrang over å tenke hvilken funksjon disse benkene faktisk skal ha for folk. Utover aspektet med ryggstø er det ellers andre områder hvor aktørenes valg overlapper med funn fra forskningen. Aktøren over nevner blant annet at det er fordelaktig å plassere benker inn mot kanter heller enn i frittstående rom, noe det er belegg for i forskningen (Goličnik og Ward Thompson, 2010; Mao, Yanai og Kinoshita, 2020).

Aktørene trekker også frem viktigheten av å legge til rette for å sitte ulike steder på plassen slik at man kan flytte seg etter solforhold som nevnt tidligere, samt at det er fint å legge til rette for sitteplasser som tilbyr litt ulike opplevelser sansemessig – både nærhet til naturelementer og oversikt over plassen ønsker de å legge til rette for. Det virker altså som at det er et gjennomgående fokus på fleksibilitet. Det som likevel preger utformingen av plassen, er lange rader av benker, som ikke synes å legge til rette for fleksibel bruk. Forskningen gjennomgått tidligere trekker fram fordelene ved flyttbare møbler ettersom dette gir en annen fleksibilitet i sittemønstre og muliggjør sosialisering i grupper i større grad (Gehl, 2011; Li, Chen, Hibino og Koyama, 2018; Luximon et al., 2015; Whyte, 1980). Det er også funnet at jo flere mennesker som er sammen, jo oftere ønsker man å sitte i en halvsirkel eller sirkel fremfor på rekke (Luximon et al., 2015). Man kan også se benkenes plassering og

mangel på flyttbare møbler i lys av Gibsons Affordance-teori (2015). Alle benkene på torget er fastmonterte, og de aller fleste står på rekke langs vannspeilet på torget. Denne plasseringen påvirker hva benkene muliggjør av sosial kontakt i møte med menneskers sansemessige og perseptuelle utrustning. Blikkontakt kan eksempelvis gi viktig informasjon i sosiale interaksjoner (Kleinke, 1986). Om man er flere i en gruppe som sitter på rekke, legger denne plasseringen naturlige begrensninger for hvem man kan se øynene til, og videre interagere med. Potensielt vil det også være utfordrende å høre hva hverandre sier om man ikke er i umiddelbar nærhet til alle.

Lukkethet versus åpenhet

Før den andre underproblemstillingen gjennomgås, vil et annet element som er et av hovedelementene i EC-verktøyet, nemlig lukkethet gjennomgås. Åpenhet, som kan forstås som en motsetning til lukkethet, er ikke et element aktørene trekker frem som viktig for sluttbrukeren spesifikt, men det er noe de selv argumenterer for og vektlegger i utformingen av fellesarealene. I forlengelse av dette kommer det også fram det som virker som en underliggende motstand hos flere av aktørene mot lukkethet i utformingen av torget. I samtale om støyskjerming kommer eksempelvis et motargument mot å skjerme for støy langs Ensjøveien, som sier at man da hadde fått et lukket torg. Dette settes i motsetning til et åpent og tilgjengelig torg. Det virker med andre ord som de har satt likhetstegn mellom tilgjengelig og åpent. Det nevnes også at det å lukke torget inne med støyskjerming kanskje ville senket bruken ettersom torget ville blitt mindre tilgjengelig. Dette virker å bunne i en forestilling om at aspekter i omgivelsene må være synlige for folk for at de skal vite at det er der. Teori og forskning på kognitive kart indikerer imidlertid at mennesker representerer omgivelsene mentalt, og navigerer ut fra denne mentale representasjonen (Kitchin, 1994). Mennesker er med andre ord ikke avhengige av sensorisk input fra omgivelsene til enhver tid.

De fleste aktørene virker dermed å vektlegge åpenhet i byrom, og at dette er en viktig kvalitet å ivareta. Dette kommer også fram gjennom vektlegging av åpne siktlinjer. Denne oppfattelsen står i direkte kontrast til EC-verktøyet (2013) hvor lukkethet forstås som noe positivt, og siktlinjer senker opplevd lukkethet. Det som imidlertid må påpekes er at det er litt konflikt mellom EC-verktøyet, som gir lav skåre på lukkethet om det er for mye himmel, og funn fra forskning som tilsier at lavere bygg foretrekkes, som beskrevet tidligere (Liu, 2020; Norouzian-Maleki et al., 2018). Som vist i gjennomgangen av forskningen på lukkethet er det også ulikt hvordan ulike forskere forstår lukkethet. Noen knytter det til noe positivt, mens

andre knytter det til utrygghet og noe negativt (Alkhresheh, 2007; Harvey, 2015; Stamps, 2005a; Stamps, 2005b). Som nevnt tidligere forbinder Stamps lukkethet til persipert utrygghet (Stamps, 2005a, Stamps, 2005b), og ut ifra denne forståelsen vil utforming av uterom som øker opplevd trygghet være positivt. Ser man dette i lys av Appleton (1975) sin teori kan lukkethet nettopp bidra til dette gjennom å gi definerte avgrensninger til omverdenen og dermed økt oversikt over omgivelsene i bymiljøet. Dette resonnerer også med studien nevnt tidligere som fant at moderat lukkede offentlige rom økte arousal, sammenlignet med veldig åpne og veldig lukkede (Shi, Gou og Chen, 2014). Dette er imidlertid kun en studie, her trengs det med andre ord mer forskning.

Kanskje ville det optimale være tydelig avgrensede byrom, med byvegger langs de fleste kanter, men med færre etasjer. Det ville kunne skape en oversiktligheit som i følge Appletons teori (1975) kan være fordelaktig. Samtidig vil det være lavere bebyggelse, som kan bidra til at rommene ikke oppleves som så trykkende, som forskning gjennomgått tidligere indikerer at kan skje. Hvis man ser på Ensjø torg har torget en relativt uklar avgrensning til omgivelsene. Det er kun den ene siden som grenser direkte til bebyggelse og som gir en klar avgrensning. Nå er det viktig å påpeke at motsatt side også skal bygges ut, men selv når det er gjort vil torget på to sider ha en relativt udefinert avgrensning mot omgivelsene ettersom det er en overgang over til Kampen på den ene siden, og det grenser til Ensjøveien på den andre siden. Sett i lys av Appletons teori (1975) vil torget dermed fremstå som relativt uoversiktlig, og potensielt utrygt og dermed vil preferansen for det være deretter. Ser vi det videre i lys av Gibsons Affordance-teori (2015) kan man da spørre seg om torget i realiteten legger til rette for opphold så godt som det kunne gjort hadde det hatt en tydeligere avgrensning. Når det er sagt må det påpekes at det var planlagt en trekke langs Ensjøveien som ikke lot seg realisere på grunn av teknisk infrastruktur i bakken. Denne ville kunnet bidra til å lukke torget mer inne, som kunne vært fordelaktig. Dette bringer oss inn på andre faktorer som også legger premisser for utformingen av arealene. Som vist er det mange hensyn som spiller inn i planprosessen. Viktige aspekter er blant andre eiendomsgrenser og tomteutnyttelse (TU), som gjerne blir førende for hvor høyt man kan bygge på den enkelte tomten. Her spiller økonomi en viktig rolle ettersom utbyggere trenger en viss utnyttelse for at det skal lønne seg for dem å bygge der, som vist i eget datamateriale. Det å legge til rette for optimal type lukkethet er dermed lettere sagt enn gjort. Her er det, på samme måte som beskrevet under naturelementer og solforhold, en mulighet å tenke på funksjonen man ønsker å oppnå, og forsøke å finne alternative måter å oppnå det samme resultatet. Om man ønsker at torget skal oppleves

oversiktlig og trygt, bør man søke å oppnå dette gjennom andre tiltak, eksempelvis gjennom skillevegger med beplantning.

Samlet sett kan man si at det er en viss overlapp mellom aktørene i prosessens vurderinger og forskningen fra miljøpsykologi. Det virker imidlertid å være vilkårlig hvilke elementer det er overlapp mellom og hvilke ikke, og det at det ikke er fullstendig overlapp kan sees som en barriere i seg selv for utvikling av levende og attraktive urbane, offentlige rom. Som nevnt over er det mange interesser som skal avklares opp mot hverandre i plan- og realiseringsprosessen, og det er ikke gitt at hensynet til sluttbrukeren alltid vil få forrang. Det er heller ikke poenget. Det vesentlige er at dette hensynet bør representeres sterkere gjennom prosessen, og at de valgene som tas, tas med en bevissthet omkring hva det kan medføre for sluttbrukerens opplevelse. Dette virker også å være rasjonale bak definisjonen av planlegging som disiplinen som handler om å ta i bruk kunnskap for å treffe gode valg for fremtiden.

Nedenfor skal vi gå inn på de to andre valgte undertemaene til temaet ‘realisering’; ‘kontekstspesifikt’ og ‘faktorer som preger’. Det andre underspørsmålet til forskningsspørsmålet, hvordan ble hensynet til lekfolk vektet mot andre interesser, eksempelvis økonomiske, i utbyggingen av torget?, vil sees i lys av disse to undertemaene.

Kontekstspesifikt

Under temaet kontekstspesifikt er det et undertema kalt ‘casespesifikke rammer’. Dette undertemaet sier noe om alt fra de økonomiske rammene rundt realiseringen av torget, til de fysiske forutsetningene på stedet. Når det gjelder økonomi formidler aktørene som har vært involvert i prosjekteringen av torget at økonomien har vært romslig, at den har gitt rom for å bruke ressurser på tidlig og god planlegging, samt planlegging og følging av prosjektet helt til siste slutt. Det har også gitt rom for kvalitet i materialer og utforming. En faktor som kan ha spilt inn her er at i dette tilfellet er det en etat i kommunen som har hatt rollen som byggherre i prosjektet. Kommunen hadde, som den ene aktørene bemerket, en hovedinteresse for de offentlige rommene. De ønsket å skape gode byrom, og var villige til å investere i det og legge inn den innsatsen som krevdes:

Ja, jeg tenker at det, det ble jo utarbeidet sånne kostnadsanalyser ganske tidlig i disse prosjektene også som gjorde at man hadde ganske romslig og god økonomi til å gjennomføre disse områdene med god kvalitet, både med tanke på planlegging, men også med tanke på

den konkrete materialbruken egentlig, som jeg vil si er veldig god og veldig høy på Ensjø generelt også, så det, jeg tenker det var lite begrensninger for så vidt der.

Ensjø-aktør

Her kan det hende situasjonen ville vært en annen hadde det vært en privat utbygger som hadde vært ansvarlig for prosjekteringen av torget. Dette vil diskuteres nærmere nedenfor under 'private utbyggers virkelighet'. En annen faktor som både er knyttet til økonomi og til utforming av torget, er valg av entreprisform. Entreprisform er som nevnt tidligere en kontraktsform som bestemmer hvor man plasserer ansvaret for selve prosjekteringen av torget. I forbindelse med utformingen av Ensjø torg er det sannsynlig at også entreprisformen spilte inn på hvordan hensynet til sluttbrukeren ble vektlagt:

Ja, det er litt vanskelig i forhold til akkurat den kontraktsformen der. Hvis vi hadde valgt en annen kontraktsform og ikke beskrevet prosjektet helt i detalj, hvis vi hadde valgt totalentreprise, så ville vi jo hatt en mye større mulighet, eller entreprenøren ville hatt en mye større mulighet til å foreslå andre tiltak, eller andre måter å gjøre det på, andre løsninger, andre materialer for eksempel, som fremdeles hadde vært innenfor kravet da, produksjonskravet, men kanskje vært rimeligere for han og for oss da. Men det har vi på en måte ikke åpnet for med å velge den typen entreprise som er valgt her. Da har vi på forhånd beskrevet alle materialer, alle kvaliteter, og entreprenør skal bare prise og utføre.

Ensjø-aktør

Som følge av entreprisformen valgt tilknyttet Ensjø torg, er det konsulent og utbygger som sammen har prosjektert torget. Som beskrevet over hadde også begge disse en felles interesse av å skape gode byrom. Det virker med andre ord som at det i dette prosjektet har vært et fokus på at torget skal være attraktivt for dem som skal bruke det, og dermed kan man si at i selve prosjekteringen har hensynet til sluttbrukeren blitt vektet relativt sterkt. Som vist i gjennomgangen av 'idéer om folks preferanser' er det imidlertid ikke alltid idéene om hva som vil være gode byrom stemmer overens med forskningen på feltet. Men det virker likevel som intensjonene har vært gode. Dette reflekteres også i tidligere faser hvor det har vært aktører involvert som har hatt intensjon om å skape gode byrom for mennesker både i tidlig fase av planleggingen, og i detaljreguleringen som skjer før prosjektering. Som beskrevet over er det imidlertid også en rekke andre faktorer som spiller inn, og som gjør at selv om aktørene har hatt gode intensjoner, er det ikke alt de får realisert likevel. Blant annet må det tas hensyn til vedlikehold, det tas hensyn til overordnet estetisk plan for Ensjø, det tas hensyn

til tilpasning til omkringliggende bebyggelse og eiendomsgrenser, og teknisk infrastruktur i bakken for å nevne noe. Et lite tilbakeblikk på et undertema til 'utforming av fellesarealer', som heter 'aspekter som påvirker' viser hvordan andre hensyn prioriteres over hensynet til sluttbrukeren:

Men så kom en føring fra Sporveien, at de måtte ha barrierer i forbindelse med betalingsystemet som skulle komme, som du har i London, så du må ha en fast avgrensning. Det syntes vi jo var dumt, for vi hadde jo lyst til å integrere dette her bedre inn i torget, så du fikk sosial kontroll, og alle disse godene, ikke sant? Selvfølgelig er det en utfordring i forhold til sikkerhet og så videre, men dette er løst andre steder.

Ensjø-aktør

De faktorene nevnt over er aspekter som er spesifikt knyttet til Ensjø torg. Det imidlertid lite om hvordan hensynet til sluttbrukeren typisk vektlegges i plan- og realiseringsprosesser. Dette er ikke nødvendigvis enkelt å si noe om. Som det kommer fram i temaet 'vanskelig å generalisere', er ulike prosesser generelt ganske ulike, og at det vil være ulike problemstillinger å håndtere i ulike tilfeller:

Det er veldig vanskelig å generalisere rundt altså, fordi hver situasjon er egentlig unik, selv om det er mange problemstillinger som går igjen ikke sant. Trafikk går igjen I alle disse prosjektene, overvann går igjen I alle disse prosjektene, energibruk går igjen osv. Men her møtes liksom, alle interesser skal avklares inn I reguleringsplanen. Så Ensjø vil være annerledes enn noe som skjer I Groruddalen eller noe som skjer på Oslo vest.

Ekspert

Det som likevel virker å være tilfellet, er at selv om det presiseres at det er vanskelig å generalisere, virker det også å være noen faste problemstillinger som går igjen, men at disse vektetes i større eller mindre grad avhengig av konteksten. Et viktig spørsmål å stille blir derfor om hensyn til sluttbrukeren er et slikt tema, eller om det er mer vilkårlig hvordan dette vektetes i prosessen, alt ettersom hvilke aktører som er involvert. Denne diskusjonen vil gås mer inn på under temaet 'systemet' nedenfor. Før det skal vi se kort på hvordan private utbyggere kan bidra til å hemme og fremme hensynet til sluttbrukeren i plan- og realiseringsprosessen.

Faktorer som preger

‘Private utbyggers virkelighet’ er et undertema under et undertema til realisering kalt ‘faktorer som preger’. Som navnet tilsier, sier dette temaet noe om det filteret private utbyggere ser virkeligheten gjennom. Det går blant annet på hva som motiverer og driver dem og hvilke prioriteringer de gjerne gjør. Det som må bemerkes, som to informanter beskriver, er at det også er forskjell på private utbyggere. Noen er mer opptatt av omdømme og kvalitet i prosjektene enn andre, og noen har lengre tidsperspektiv enn andre som gjør at de kanskje prioriterer ulikt. Likevel, det er et faktum at alle private utbyggere må tjene penger på prosjektene sine ettersom det er en bedrift. Det er derfor ikke utenkelig at hadde det vært en privat utbygger som stod for prosjekteringen av Ensjø torg, ville økonomi spilt en annen rolle enn det gjorde med kommunen som byggherre. Det er likevel ikke sikkert det ville vært begrensende. Som beskrevet ovenfor spiller ambisjoner inn her, og har man med en utbygger som har høye ambisjoner for et område er det sannsynlig at de også vil prioritere sluttbrukeren sterkt og legge inn en innsats i utformingen. Det hører likevel oftere til unntakene. Et sitat fra undertemaet ‘prioriteringer’ illustrerer:

men så kommer du til gjennomføringen og da blir den jo gjennomført av utbyggere som ikke får besøk av plan- og bygg for å si det sånn. Materialvalgene i fasaden tas av entreprenør i mange tilfeller, og da er det jo pris som avgjør. Og finish, den blir som den blir, også blir utomhusområdene, de gjennomføres i henhold til den utomhusplanen man har levert, men ikke noe mer enn det. Det er lite status omkring denne gjennomføringen.

Ekspert

Sitatet sier noe om at man gjør det man må for å møte de kravene som er satt gjennom reguleringsplanen, men utover det strekker man seg i de fleste tilfeller ikke lenger. Her kommer vi tilbake til det spørsmålet om hvorvidt hensyn til sluttbrukeren er et krav i systemet eller ikke. Hvis det er et krav, vil det være noe man må ta hensyn til. Hvis ikke hviler ansvaret på de enkelte aktørene. Med det går vi nå over til det siste hovedtemaet; ‘systemet’.

Hovedtema 3: Systemet

Tekstutdrag innenfor dette temaet sier alle noe om det systemet som legger rammer og gir muligheter for utvikling og realisering av prosjekter. Et viktig undertema å se den øvrige

gjennomgangen av resultater i lys av, er ‘krav til kompetanse’. Dette undertemaet sier noe om hvilken kompetanse i prosessen systemet setter krav til:

Det er jo det som er, holdt på å si, det som er vanlig og det som er nødvendig for på en måte å få prosessen framover. Altså, i en regulerings sak så må du ha med fagfolk på altså på kulturminner, på miljøforhold, på støy, på klima, på... ikke sant alle fagområder da, det må du jo, det følger av planprogrammet eller lovens krav, for de er forhold som skal utredes, og ofte så setter jo plan- og bygg krav til hva som skal utredes.

Ekspert

I starten av resultatgjennomgangen var det et sitat hentet fra temaet realisering som reflekterer nettopp konsekvensen av systemet for hvilken kompetanse som er representert i prosessen. Som vist er det ikke typisk at samfunnsvitenskapelig kompetanse med spesialisering i bygd miljø, er representert, og det henger videre sammen med at hensynet til sluttbrukeren ikke er noe det stilles eksplisitt krav om i systemet. En viktig barriere for realisering av levende og attraktive urbane, offentlige torg ligger derfor vel så mye i systemet aktørene opererer innenfor, som hos aktørene selv. De opererer tross alt innenfor et system som stiller krav om visse yrkesgrupper og andre ikke ut ifra hvilke temaer det stilles krav til at utredes og ikke. Et tekstutdrag fra et undertema til ‘systemet’ kalt ‘rammer som mangler’ illustrerer mangelen på struktur for å etterspørre hensynet til sluttbrukeren i prosessen og hvordan dette virker inn på aktørene:

Det er ingen som har etterspurt det, hverken inne hos plan- og bygg eller hos oppdragsgiveren min da, så. Og man rapporterer ikke på det, så da blir det litt sånn, da forsvinner det liksom, ja, det blir i hvert fall ikke trukket frem.

Ensjø-aktør

En mulig løsning på dette er imidlertid gjennom det som kalles konsekvensutredninger. I planer hvor det er krav om konsekvensutredning (KU), slik det er på Ensjø, er det satte temaer som skal undersøkes og utredes konsekvenser av i forbindelse med planprogrammet. Eksempler på slike temaer er konsekvenser for naturmangfold, kulturminner og forurensning (Forskrift om konsekvensutredninger, 2017, § 21). Det som imidlertid også oppgis som temaer som skal utredes i KU-er, er befolkningens helse og arkitektonisk og estetisk

utforming, uttrykk og kvalitet. Sistnevnte temaer virker å være en inngang og mulighet til å vurdere sluttbrukerens opplevelser. Sett ut ifra eget datamateriale virker det imidlertid ikke som det er en kobling aktørene selv gjør, ettersom ingen av dem trekker frem hensynet til sluttbrukeren som noe som vurderes systematisk i prosessen, heller ikke i forbindelse med KU-er. Noe som bør bemerkes her, er at kravet om konsekvensutredninger ikke gjelder alle reguleringsplaner (Forskrift om konsekvensutredninger, 2017, § 6). Dette er altså kontekstavhengig, og muligheten for å utrede konsekvenser av tiltaket for sluttbrukerens opplevelse er dermed knyttet til de reguleringsplanene som omfattes av kravet om konsekvensutredning.

En annen mulighet i systemet for å sette behovene til sluttbrukeren på agendaen finner man i et krav til planprosessen, som er kravet om varsling om planoppstart, hvor berørte parter skal varsles (Kommunal- og moderniseringsdepartementet, 2018). Ifølge reguleringsplanveilederen til KMD skal blant annet berørte etater i kommunene varsles, slik at de har mulighet til å komme med innspill til planleggingen og videre hva som bør utredes og vurderes i planprosessen. Her er det med andre ord en mulighet for å be om utredninger knyttet til sluttbrukerens opplevelse. Ved nærmere ettersyn av etatene som finnes i Oslo kommune, er det imidlertid ingen av de som umiddelbart stikker seg frem som noen som kan komme med innspill om at opplevelsen til sluttbrukeren bør tas hensyn til og utredes (Oslo kommune, 2021). Den mest nærliggende etaten vil kanskje være helseetaten, men da er spørsmålet om etaten har kompetansen som trengs på feltet til å komme med innspill. I tillegg kreves det også at aktørene i planprosessen anser denne etaten som en berørt part slik at de blir varslet om planarbeidet. Hvilke etater som finnes, er også avhengig av kommunestørrelse. Det taler med andre ord for at om man skal gjøre noe med hensynet til sluttbrukeren i planprosessen, vil det kanskje være sikrere å ikke la det hvile på at berørte parter kommer med innspill, men heller å innlemme det som et krav til kompetanse som skal være representert i prosessen på en eller annen måte.

Et annet aspekt ved systemet som virker som en barriere, dreier seg om plannivåene som eksisterer. Slik det kommer fram i intervjuene er de rammene som eksisterer ikke veldig godt egnede til å legge føringer på det detaljnivået som kreves om man skal ta hensyn til utforming som kan legge til rette for preferanse. Selv den mest detaljerte planen vi har virker ikke å være egnet til å legge konkrete føringer for utforming av omgivelsen, som illustrert av tekstutdraget under som er fra 'rammer er ikke nok' under 'systemet':

Og de rammene, de overordnede rammene de legges i reguleringsplanen, men når du kommer over til detaljeringen så, ja, du gir krav til fasade ikke sant, den skal deles opp og sånn, du får bedre skala i fasaden, men jeg tror, jeg har igjen å se de reguleringsbestemmelsene som gir god arkitektur. Det gjør de jo ikke, men de forhindrer kanskje de verste. Men, ja, det er veldig, veldig vanskelig å lage reguleringsbestemmelser på estetikk. Intensjoner kan du ha, og de kan du også skrive ned, men ja.

Ensjø-aktør

Denne barrieren er imidlertid en barriere knyttet til både utforming i seg selv og til systemet. Utforming som tar hensyn til sluttbrukerens preferanser, eller estetikk for den saks skyld, lar seg ikke enkelt konkretisere i objektive mål. I møte med et system som legger bedre til rette for krav som er kvantifiserbare blir det dermed en utfordring å skulle konkretisere spesifikk utforming i planbestemmelser eller i lovpålagte krav:

Ja, nei lovpålegges... dette er ikke sånn... kunne du uttrykke det i kvadratmeter så kunne du jo kanskje lage noen retningslinjer rundt det, men det kan du ikke. Det handler her om kvalitet, ikke sant. Og det er antakeligvis ikke entydig, og det er antageligvis også forskjellig fra situasjon til situasjon, men det er små ting som avgjør om det er sånn eller sånn, det er nettopp det som jeg antar er interessant, eller veldig spennende da. Og det vil være forskjellig fra hvor du er i landet, om du er i tett by eller ikke, hvem som er der, det er veldig mange ulike mennesker som skal bruke ting, de skal være universelle og...

Ensjø-aktør

Disse begrensningene i systemet er igjen viktige å se i sammenheng med private utbyggere som kun gjør det de må for å oppfylle kravene. Om en privat utbygger legger all innsatsen inn i arbeidet med reguleringsplanen, og de deretter kun gjør det de må for å fylle kravene satt i reguleringsplanen, vil sannsynligvis ikke hensynet til opplevelsen til sluttbrukeren bli ivaretatt i særlig grad ettersom reguleringsplanen ikke er finmasket nok til å gi gode nok føringer for utforming, mye fordi temaet i seg selv vanskelig lar seg konkretisere. I realiteten blir det derfor trolig vanskelig å reelt ta hensyn til sluttbrukeren i plan- og realiseringsprosessen slik den er nå. Det man igjen kommer tilbake til, er dermed de enkelte aktørene og hvilken interesse for opplevelsen til sluttbrukeren de har, om de har erfaring fra feltet fra før, eller om de har høye ambisjoner for området de arbeider på og ønsker å legge inn en innsats for å skape virkelig gode byrom. Likevel, selv der det er ambisjoner for uterommene og interesse for å skape gode byrom, slik det virker som det var på Ensjø torg,

ser vi at aktørene ikke sitter på den kompetansen som trengs for å legge best mulig til rette for at folk skal trives. Selv med gode intensjoner er det dermed ikke gitt at hensynet til sluttbrukeren blir ivaretatt. Det er også et problem om gode byrom skal være noe som er avhengig av de enkelte aktørenes ambisjonsnivå og/eller erfaring med temaet. I en markedsstyrt byutvikling hvor målet for de fleste utbyggerne er lønnsomhet i prosjektene, ender man fort opp med en skjevfordeling av de gode byrommene til statusprosjekter, som eksempelvis Bjørvika i Oslo. Ser man tilgangen på gode byrom som et sosialt gode som bør fordeles jevnt i befolkningen, blir dette også et spørsmål om sosial bærekraft i byutviklingen (Stender og Walter, 2019).

Barrierene for realisering av levende og attraktive, urbane offentlige rom er altså mange, men den viktigste virker å være mangelen på kompetanse i planprosessen på sammenhengen mellom omgivelsene og opplevelsen til sluttbrukeren. Dette er en barriere både fordi aktørene ikke nødvendigvis har nok informasjon til å ta de beste valgene for utforming, men også fordi i en planprosess hvor det er mange hensyn som skal vektet opp mot hverandre, trengs det det tyngde bak argumentene aktørene kommer med for ulike løsninger. Som en av aktørene påpeker bør argumentene helst være så konkrete som mulig. Når aktørene i prosessen ikke har kunnskap nok til å argumentere for grep som er til interesse for de som skal bruke torget, blekner gjerne argumentene for hensynet til sluttbrukeren mot andre hensyn. Det er uheldig ettersom det tross alt er sluttbrukerens opplevelse av omgivelsene som avgjør hvorvidt visjonene i de overordnede planene kan ansees for å være oppfylte eller ikke. Når det er sagt er det en siste ting som bør nevnes i forbindelse med barrieren knyttet til kompetanse i planprosessen. For slik en av aktørene nevner, er det ikke nødvendigvis nok at man tilfører ekspertkompetanse i enkelte deler av prosessen. Det må være forståelse for temaet både hos de som skal konkretisere det i planer, og de som skal tolke planene og arbeide med den konkrete utformingen. Hvis man kun har kompetanse hos de som utformer planene risikerer man at den andre parten ikke forstår betydningen, og da er man kommet like langt. Et sitat fra 'aktørene setter spor' illustrerer dette poenget godt:

For de så at du kan lage gode planer, også kommer det en eller annen fyr fra videregående skole og har lært å bli snekker eller murer eller hva det nå er for noe, som ikke forstår betydningen av de tegningene som ligger der og de løsningene som er valgt, også gjør de noe annet. Så de liksom jobba på hele rekka, helt ned til gjennomføring

Ekspert

Hvordan representere kompetanse i systemet?

Som vist i sitatet over er det med andre ord viktig at krav om kompetanse stilles både hos de som utformer planer, men også følges opp hos de som skal prosjektere og utføre. Det som blir viktig å se på videre er dermed hvordan denne kompetansen skal representeres i plansystemet. Som beskrevet over er det utfordrende å konkretisere føringer og prinsipper for utforming i planer ettersom det ikke er kvantifiserbart. En annen mulighet er å introdusere mennesker med denne kompetansen i plan- og realiseringsprosessen som kan ta skjønnsvurderinger ut ifra fagkunnskap. Gjennom denne oppgaven har fokus hovedsakelig vært på behovet for miljøpsykologisk kompetanse inn i planprosessen. En utfordring er imidlertid at det er begrenset med mennesker som sitter på denne kompetansen. I Norden er det eksempelvis kun en høgskole som tilbyr mastergrad på feltet, på tross av at fagfeltet i seg selv er stort internasjonalt og har eksistert lenge. Man kunne tenke seg at man bør utvide til et samfunnsvitenskapelig fagfelt med fokus på betydningen av det fysiske miljøet mer generelt bør representeres i prosessen. Det er likevel en utfordring at det heller ikke her er mange med denne kompetansen å ta av.

En annen mulighet kan være å utarbeide en veileder for utforming av offentlige rom, som er forankret i miljøpsykologisk teori og forskning. En slik veileder kan brukes som støtte, både av de som utarbeider planer og de som skal følge dem opp. Nå er det forsøkt utarbeidet veiledere allerede som er ment som støtte i skjønnsvurderinger av utforming, som Byggeskikknøkkelen er et eksempel på (Byggeskikknøkkelen, 2021). Denne har eksempler og råd om utforming. Disse er imidlertid ikke forankret i forskning. Den er også rettet spesifikt mot utforming av boligområder. Det kunne vært nødvendig med en som rettet seg spesifikt mot byrom, hvor blant annet det at det gjerne er ulike prosjekter som til sammen utgjør de felles byrommene tas hensyn til i veilederen. Kommunal- og moderniseringsdepartementet har utgitt en idéhåndbok om byrom, som også kan være nyttig (Kommunal- og moderniseringsdepartementet, 2016). Men selv om denne har fokus på uterom, mangler også denne solid forankring i forskning. I tillegg mangler begge en inngang til å tenke detaljering med utgangspunkt i opplevelsen til sluttbrukeren, fremfor kun estetikk. Det savnes eksempelvis veiledning for hvordan man kan tenke benkplasseringer som legger til rette for sosialisering, perspektiver på hvorfor man bør søke artikulering i fasadene, og hvorfor man bør tenke på området som helhet. Når det er sagt er det som nevnt innledningsvis en utfordring knyttet til forskning på utforming av omgivelser. Evidensbasert design (EBD) utgjør ikke et like solid grunnlag for å legge premisser for beslutningstakere,

som det evidensbasert medisin gjør, ettersom det er større usikkerhet knyttet til forskningsfunnene. Det er som nevnt tidligere mange faktorer som påvirker hvorvidt folk oppholder seg i offentlige rom utover den fysiske utformingen, som blant annet kan gjøre det utfordrende å skille ut effekten av enkelte variabler.

En mulighet kan være å utarbeide en veileder med rot i teoretiske prinsipper. Her kan teoriene valgt i denne oppgaven, samt gestaltpsykologiens prinsipper for visuell organisering være et nyttig utgangspunkt. Gestaltprinsippene for perseptuell organisering (Wagemans et al., 2012) kan eksempelvis tjene som inngang til hvordan man kan tenke plassering av vinduer, valg av materialer, hvorfor man bør bryte opp større fasader og lignende. En veileder som baserer seg på noen konkrete perseptuelle organiseringsprinsipper og teorier, vil kanskje også gjøre det lettere å koordinere innsats på tvers av prosjekter, ettersom man forholder seg til de samme underliggende prinsippene og dermed har et felles språk. En utfordring med slike føringer og veiledere er imidlertid at man potensielt går inn på formgivernes felt i for stor grad. I verste fall går det ut over motivasjon og drivkraft til å skape de gode byrommene.

Autonomi er eksempelvis positivt assosiert med indre motivasjon som beskrevet av Ryan og Deci i Self-Determination Theory (Deci og Ryan, 2008). Det er også funnet at meningsfullt arbeid er negativt assosiert med amotivasjon, altså mangel på motivasjon, både indre og ytre (Allan, Autin og Duffy, 2016). Man kan tenke seg at om det kommer for mange føringer for hvordan formgivere skal utforme bygninger og uterom, vil det gå utover den indre motivasjonen til å gjøre jobben, og i verste fall føre til amotivasjon. Når det er sagt er det allerede mange føringer og reguleringer formgivere må forholde seg til fra byggherrer som vist i eget datamateriale. Det er dermed ikke slik at de fra før har frie tøyler, men det kan tenkes at enda flere føringer likevel ikke vil være gunstig. Et annet aspekt som er verdt å nevne er at det er vist at preferanse kan læres. Forskning gjort på gjentatt eksponering for samme stimuli har eksempelvis funnet at jo flere ganger vi eksponeres for noe, jo mer attraktivt finner vi det (Zajonc, 2001). Da kan man spørre om man i det hele tatt trenger føringer for å legge til rette for sluttbrukerens opplevelse, ettersom gjentatt eksponering tross alt kan bidra til preferanse for omgivelser på sikt. I tillegg, om man innfører for tydelige føringer for utforming, kan man også risikere at den arkitektoniske utviklingen stagnerer (Hauge, 2020).

Her blir det imidlertid viktig å komme tilbake til poenget nevnt innledningsvis, om at forskning indikerer at utformingen av omgivelsene kan ha konsekvenser for bruk av de

samme omgivelsene. Da blir det viktig å stille seg spørsmålet om hva som er viktigst; behovene og opplevelsene til de som skal bruke uterommene, eller den arkitektoniske utviklingen og formgiverens opplevde mening knyttet til arbeidet? Som poengtert innledningsvis; hva er poenget med å prioritere areal til uterom i en by hvor det er kamp om arealene som følge av fortetningspolitikk, om arealene ikke blir anvendt slik de er tiltenkt? Kan det tenkes at det er mulig å skape motivasjon hos formgivere til å skape noe med utgangspunkt i funn fra forskning på lekfolks preferanser? Her kan en gylden middelvei være å finne noen underliggende prinsipper som kan være førende, men som ikke blir for detaljstyrende når det gjelder stil. Som nevnt kan nettopp en teoretisk inngang være et godt utgangspunkt her. Her vil det likevel være en utfordring å finne det riktige konkretiseringsnivået. Funn viser nemlig at rent konseptuelle kvaliteter som 'kompleksitet', 'meningsfullhet' og 'koherens' assosieres med ulike fysiske kvaliteter i bygg av lekfolk og arkitekter (Gifford, Hine, Muller-Clemm og Shaw, 2002), og at det dermed ikke holder å si at man bør søke mer kompleksitet og koherens for eksempel, for sannsynligheten er dermed stor for at formgiverens tolkning av disse konseptene ikke gir lekfolk samme opplevelse som de intenderte med byggene og uterommene. Det er også viktig å si at det er behov for mer forskning som kan teste de ulike teoriene i en urban setting. Som nevnt i teori-kapittelet er prospect og refuge-teorien til Appleton (1975) og preferansematrisen til Kaplan og Kaplan (1989) utviklet for å forstå preferanse for naturlandskaper. Her er det med andre ord behov for mer forskning på hvordan dette eventuelt lar seg overføre til urbane omgivelser. Det er også behov for forskning på anvendelse av gestaltprinsipper for visuell organisering i utforming av byrom og enkeltelementer i byrommene som fasader. I tillegg er det behov for forskning som tar for seg opplevelsen av helheten av ulike uterom. Som nevnt kan preferansen for uterom endre seg med flere elementer kontra kun ett element (Abdulkarim og Nasar, 2014).

Det er fortsatt en vei å gå, både når det gjelder å øke kunnskapen om opplevelsen til sluttbrukeren i plan- og realiseringsprosesser, men også i når det gjelder å komme med tydelige retningslinjer for utforming av de offentlige rommene. Det at man ikke har entydige funn betyr imidlertid ikke at man ikke skal ta utgangspunkt i de funnene man faktisk har. Sannsynligvis vil det å ta utgangspunkt i den antatte opplevelsen til sluttbrukeren uansett være et fruktbart perspektiv for de som skal lage planer og utforme uterom, parallelt med at forskningen på feltet fortsetter å peke ut retninger for veien videre, og forsterke de retningene vi allerede har. Forhåpentligvis vil man på sikt også kunne jobbe mer målrettet med de

enkelte byrommene og hva man ønsker å oppnå der. Kanskje bør man etter hvert søke å differensiere utformingen av ulike byrom i større grad, og ta hensyn til ulike sosiale og kulturelle gruppers særegne preferanser i de enkelte byrommene for å unngå en for generisk utforming på tvers av ulike byrom. Kanskje de felles preferansene, som har vært fokus i denne oppgaven, bør ligge som et grunnivå, mens særegne preferanser til enkelte grupper kan bidra til å prege byrommenes utforming på toppen av dette. I så fall blir det trolig viktig å aktivt ta i bruk medvirkning og hente inn synspunkter til de gruppene man ønsker å utforme det aktuelle byrommet for. Her blir det sannsynligvis viktig å jobbe med medvirkning i senere faser, når man kommer til prosjektering og realisering, ikke kun i planprosessene slik som lovens krav er i dag.

10 Begrensninger ved studien

10.1 Kontekstavhengighet

Prosessene er som vist kontekstavhengige. Det gjør det utfordrende å skulle si noe generelt om spesifikke muligheter og barrierer knyttet til realisering av levende og attraktive offentlige rom. Formuleringen 'levende og attraktive' er som nevnt spesifikt hentet fra VPOR for Ensjø, og er ikke noe som nødvendigvis skal gjelde for alle prosjekter. Hvordan hensynet til sluttbrukeren ivaretas er imidlertid noe det ville vært nyttig å si noe generelt om i planprosesser. Ulike prosesser preges imidlertid av ulike faktorer som gjør at noe som kan være en barriere i ett prosjekt, ikke er det i et annet og omvendt. Faktorer som størrelsen på prosjektene avgjør eksempelvis om man pålegges å gjennomføre konsekvensutredning eller ikke. Ulike problemstillinger vil være relevante i ulike prosesser, som kan påvirke hvordan man kan ta hensyn til sluttbrukeren. Entreprenøren vil ha ulik makt ved bruk av ulike entreprisereformer. Ulike utbyggere kan ha ulik motivasjon som påvirker hvordan de prioriterer sluttbrukeren. Alle disse faktorene vil skape ulike forutsetninger, som gjør at prosessene også blir ulike og at de ulike barrierene og mulighetene vil være mer eller mindre aktuelle i ulike prosesser. En annen faktor som ikke ble diskutert i gjennomgangen av resultater, men som er en viktig presisering er at også selve forutsetningene for utbyggingsprosessene vil være ulike i ulike byer, som funnet i eget datamateriale. I byer hvor det er mye utbyggingspress vil kommunen ha mer makt til å stille krav til utbyggere, enn i kommuner hvor kommunen selv må være pådriver for utbygging. Dette kan ha konsekvenser for hvilke krav man kan stille til at hensynet til sluttbrukeren blir ivarettatt, som igjen vil føre til at barrierene og mulighetene for å ivareta dette hensynet vil være ulikt i ulike kommuner.

Noe som også bør nevnes er at Ensjø torg som case er en del av et større transformasjonsprosjekt knyttet til Ensjø som helhet. Tilknyttet dette transformasjonsprosjektet ble det introdusert det som på den tiden var et nytt planverktøy; veiledende prinsipplan for offentlige rom (VPOR), som er beskrevet i kapittel tre. Som nevnt er dette et verktøy som ligger utenfor Plan- og bygningsloven, og som dermed ikke er juridisk bindende. Verktøyet ga Oslo kommune mulighet til å utarbeide en helhetlig plan for hele Ensjø-området. Rammene Ensjø torg ble utarbeidet innenfor og prosessen rundt, skiller seg

derfor fra mange andre realiseringsprosesser i Norge, kanskje særlig fra prosesser i mindre byer og steder. Nå er VPOR etter hvert blitt vanligere å bruke i Oslo og i noen andre større og mellomstore norske byer (Veiledende plan for offentlige rom Bryn, 2018; Veiledende plan for offentlige rom Bycampus, 2018; Veiledende plan for offentlige rom Sem, 2019), men som en av informantene påpekte, vil det være avhengig av den enkelte kommunen og hvilke ressurser de har til å ta i bruk dette verktøyet eller ikke.

Om man ønsker å si noe om spesifikke barrierer og muligheter er det derfor nødvendig å se på ulike caser fra samme type planprosesser. Det man kan tenke seg er at Ensjø torg og prosessen knyttet til realiseringen av det, bedre kan generaliseres til andre planprosesser hvor VPOR har blitt brukt. Det vil også være nødvendig å forske på planprosesser som kun tar i bruk planverktøyene som ligger i Plan- og bygningsloven. Her er det også viktig å nevne at også her er det ulikt om man går rett fra overordnet arealplan til byggeprosjekt, eller om man går via reguleringsplaner. Noen ganger vil det kun være via områderegulering og noen ganger via detaljregulering (Falleth og Saglie, 2020). Barrierene og mulighetene også her vil potensielt være ulike i de ulike prosessene.

Det man likevel kan si noe om på generelt grunnlag fra denne case-studien, er at mangel på relevant kompetanse i planprosessen gjør at enkeltaktørers interessefelt og ambisjonsnivå, både utbygges, planlegges og konsulenter (arkitekter og landskapsarkitekter), kan ende opp med å spille inn på valg som tas i utformingen av byene vi lever i. Man kan også si at planverktøyene ikke egner seg til å konkretisere føringer for utforming, som videre legger mer ansvar over på enkeltaktørenes skjønn og vurderinger. Dette er en form for generalisering kalt analytisk generalisering (Yin, 2018). Akkurat hvordan disse barrierene utspiller seg i ulike planprosesser, er det imidlertid ikke mulig å si noe om ut ifra denne casen, ettersom den ikke er representativ for alle planprosesser som helhet. Den gir likevel et illustrerende bilde av hvordan plansystemet og aktørene som er i det, former utformingen av stedene vi omgir oss med.

10.2 Analysen av datamaterialet

Datamaterialet ble kodet på tvers av informanter, selv om fire av dem var tilknyttet ulike deler av prosessen. Dette ble ansett som mest hensiktsmessig ettersom det ikke lot seg gjøre å

gjennomføre flere intervjuer på grunn av tidsmessige begrensninger. Dette gjorde imidlertid at barrierene og mulighetene som ble identifisert var relativt generelle. For å få mer innsikt i konkrete barrierer og muligheter knyttet til hver fase, ville det vært nyttig å ha flere informanter per fase, slik at man kunne kodet datamaterialet etter fase, og videre identifisert fasespesifikke temaer. Dette er en mulighet i videre forskning.

10.3 Innhenting av data

Det at plan- og realiseringsprosessen tilknyttet casen har strukket seg over lang tid, er en utfordring. Det kom også fram i intervjuene med aktørene som har arbeidet på området tilbake i tid. Særlig aktøren som var med å utforme VPOR, som ble vedtatt i 2007. Når det har gått så lang tid er det ikke sikkert aktøren husker riktig når det gjelder hvilke vurderinger som ble gjort og ikke, som påvirker validiteten til datamaterialet. Dette gjelder til en viss grad alle aktørene knyttet spesifikt til realiseringen av Ensjø torg ettersom denne prosessen er et tilbakelagt stadium for alle. For videre forskning på temaet kan det være aktuelt å vurdere følgeforskning av prosessen for å sikre validiteten. Her blir det imidlertid en utfordring med praktisk gjennomføring ettersom prosessene gjerne strekker seg over mange år.

En annen faktor, nevnt i metode-kapittelet, er at det kan ha vært en begrensning at jeg som intervjuer hadde begrenset forståelse for planprosessen da jeg satte i gang med intervjuene. En med dypere forståelse for prosessen ville kanskje valgt andre spørsmål, som igjen påvirker hvilket datamateriale man får, og videre analyse og konklusjoner man trekker. Samtidig kan min naive inngang ha bidratt til å belyse andre aspekter ved prosessen enn de aspektene en intervjuer med mer kjennskap til den ville valgt. Her kan det med andre ord være fordeler og ulemper.

10.4 Begrensninger ved verktøyet til Ewing og Clemente (2013)

Som nevnt er det flere begrensninger ved verktøyet til Ewing og Clemente (2013). For det første er operasjonaliseringene det hviler på, gjort av eksperter med bakgrunn i formgivningsfag. Som gjennomgått tidligere er det forskningsfunn som indikerer at det er forskjell på lekfolk og eksperter med formgivningsbakgrunn i preferanse og respons på de fysiske omgivelsene. Man kunne derfor stille spørsmålet om operasjonaliseringene hadde vært annerledes hadde det vært lekfolk inkludert i panelet. Operasjonaliseringene ligger til

grunn for hva som noteres av den som vurderer omgivelsene, og videre hvilken skåre omgivelsene får på de ulike kvalitetene. For at skårene på kvalitetene skal gjenspeile den opplevelsen til sluttbrukeren er det dermed viktig at operasjonaliseringene også er valide.

En annen begrensning ved verktøyet er at den baserer seg på subjektiv vurdering fra den som vurderer. Selv om det er nøye forklart i manualen hvordan man skal gå frem, er det likevel rom for at individuelle forskjeller påvirker de vurderingene man gjør. Eksempelvis skal støy vurderes anslagsvis på en skala fra 1-5. Uten å ha noe å sammenligne med kan det være veldig subjektivt hvordan man bedømmer ulike omgivelser.

En tredje faktor som kan påvirke validiteten til verktøyet er hvordan de har gruppert sammen relativt ulike elementer under menneskelig skala, under samlebetegnelsen 'gateelementer'. I kombinasjon med at det er funnet at preferanse for kompleksitet i omgivelsene er avhengig av hvilke elementer det gjelder, stilles det spørsmålstegn ved om denne kategorien burde vært nyansert mer. Selv om det er under elementet 'menneskelig skala', vil elementene her bidra til en generell kompleksitet i omgivelsene. I verktøyet til Ewing og Clemente (2013) er det slik at jo flere slike elementer det er, jo høyere skåre på menneskelig skala får omgivelsene. Men om noen av disse elementene i realiteten oppfattes negativt av folk, er det en utfordring ved verktøyet som utfordrer validiteten.

11 Konklusjon

Hva kan man så si om barrierer og muligheter for realisering av levende og attraktive, urbane offentlige torg? Det første som må sies er at det er mange barrierer. En hovedbarriere er at det er mange interesser involvert i slike prosesser, som ikke handler om utforming eller å ta hensyn til sluttbrukernes behov i det hele tatt. Hvis man imidlertid ser isolert på de barrierene som relaterer til sluttbrukeren er det også her flere å ta av. Den største barrieren, og dermed også største muligheten for endring, finner vi i det faktum at det ikke er noe system for å representere samfunnsvitenskapelig kunnskap inn i planprosessen. Slik det kommer fram gjennom intervjuene er det i all hovedsak aktører med formgivningsbakgrunn, teknisk bakgrunn og juridisk bakgrunn som er representert i prosessen. Konsekvensen er da at realiseringen av attraktive og levende offentlige rom blir avhengig av den enkelte aktørs interesse og erfaring med utforming av byrom for sluttbrukeren og ambisjoner for å skape gode byrom.

Når det gjelder overlapp i kunnskap mellom aktørene i prosessen og forskningen fra miljøpsykologi er svaret både ja og nei. For det første er det viktig å påpeke at ettersom ingen av aktørene har formell kompetanse innen miljøpsykologi eller andre samfunnsvitenskapelige felt med spesialisering i betydningen av fysisk miljø, kan man ikke med rette kalle det de argumenterer ut ifra, for kunnskap. Man må kalle det lekteorier. Her er det noe overlapp og noe ikke. Der man finner tydeligst overlapp er mellom vektlegging av grøntstruktur og betydningen av solforhold. Her er det entydige svar fra aktørene som har nevnt det, om at det er viktig for å skape gode byrom for folk. Et aspekt som vektlegges av flere aktører, men som ikke nevnes i EC-verktøyet er betydningen av romslighet. Flere av aktørene vektlegger dette som viktig fordi det muliggjør gjennomføring av større arrangementer på torget. Dette blir et spørsmål om hvilken type aktivitet man ønsker seg på torget. Hvis man ser til visjonene formulert i VPOR, er det nærliggende å tolke de som at målet er å skape et torg som har liv til daglig, ikke kun til spesielle anledninger som arrangementer. Dette fokuset på romslighet kan med andre ord potensielt bli en barriere for liv på torget fordi den åpne plassen ikke nødvendigvis legger til rette for opphold over tid for mange mennesker.

Et aspekt som det er uenighet blant aktørene rundt, er dette med støy. De fleste aktørene er enige i at støy er en ulempe, men flere nevner at det kanskje ikke er en så stor ulempe som

man liker å tro. Her er imidlertid forskningen tydelig på at mengden støy som er på Ensjø torg (rød sone) ikke er å anbefale, og er assosiert med negative virkninger psykologisk. Når det gjelder gode sitteplasser er det også her enighet blant aktørene om at dette er viktig. Akkurat hva som utgjør gode sitteplasser er det imidlertid delte meninger om, aktørene imellom. De som har stått for selve detaljeringen av torget har avvikende holdninger fra det forskningen finner, til hva som utgjør gode sitteplasser på enkelte punkter. Det er eksempelvis valgt vekk å ha ryggstøtte på de fleste benkene på torget, noe forskningen peker på som et viktig element for benker som foretrekkes av folk. Hvis man tenker at man skal legge til rette for opphold og komfort ville prioritering av benker med ryggstø vært å foretrekke.

Samlet er idéene og holdningene til de som utformer torget og legger premisser for utformingen delvis en barriere og delvis en hjelp og mulighet. Det at det ikke er helt overlapp er imidlertid en barriere i seg selv. Da blir det opp til tilfeldighetene hvordan utformingen blir, alt ettersom hvilke aktører som er med i de ulike prosessene, og hvilke holdninger og idéer de tilfeldigvis har.

Møtet mellom aktører som ikke har formell kompetanse, med en realiseringsprosess hvor ulike interesser skal vektas opp mot hverandre, blir også en barriere for realiseringen av levende og attraktive torg. Som nevnt trengs det tyngde bak argumentene, og de bør helst være så konkrete som mulig, men når aktørene i prosessen mangler den riktige kunnskapen blekner gjerne argumentene for hensynet til sluttbrukeren opp mot andre hensyn. Vektleggingen av hensynet til sluttbrukeren blir dermed også opp til tilfeldigheter og hvorvidt det er aktører i prosessen som kjemper deres sak. Det virker også som det er en utfordring at systemet favoriserer faktorer som er kvantifiserbare. Utforming av omgivelser er i stor grad skjønnsbasert og kontekstavhengige. Ikke nødvendigvis prinsippene man jobber ut ifra, men hvordan de anvendes må nødvendigvis sees ut ifra stedet man er ettersom mennesker jo ser omgivelsene som helhet. Man må derfor se hva man har å arbeide med for så å ta de valgene som fungerer best der man er. Selv om vurderingene må gjøres på denne måten betyr imidlertid ikke det at de bør være underordnede. De er bare av en annen art, og plansystemet slik det er i dag virker å være en barriere for nettopp denne typen vurderinger.

11.1 Implikasjoner for videreutvikling av evalueringsverktøyet til Ewing og Clemente (2013)

- Det er ulike aspekter ved verktøyet til Ewing og Clemente (2013) som på sikt bør presiseres og nyanseres sett i lys av forskningen på elementene. Det første som bør nevnes er at det bør gjøres en differensiering på gateelementer som oppleves positivt, slik som planter og lys, og gateelementer som potensielt kan oppleves negativt, som søppelkasser og skilt. Disse grupperes sammen under en felles betegnelse av gateelementer under kategorien ‘menneskelig skala’ slik verktøyet er i dag.
- Et annet aspekt som bør nyanseres og potensielt operasjonaliseres på nytt, er lukkethet. Slik litteraturgjennomgangen indikerer, er det preferanse for bygninger som er lavere heller enn høyere. Om Ewing og Clemente operasjonalisere lukkethet som noe positivt, bør kanskje høyde på hus trekkes inn under denne kategorien, og proporsjon av himmel bør enten utelates i nåværende form, eller så bør proporsjon av himmel telle positivt på lukkethet.
- Et siste aspekt som bør vurderes å nyanseres er kvalitet på og plassering av sitteplasser. Dette er imidlertid mer relevant i vurderingen av torg, og ettersom verktøyet er intendert for å vurdere gater er dette aspektet mindre relevant. Om verktøyet skal videreutvikles slik at det egner seg bedre til evaluering av torg som oppholdsplass bør det imidlertid inkorporeres vurderinger av eksempelvis benker som står i vinkler i forhold til hverandre som i større grad muliggjør sosial kontakt mellom flere og tilstedeværelsen av flyttbare møbler som tillater fleksible smitemønstre. Det bør også være mulig å vurdere om sitteplassene er plassert opp mot ‘ankere’ i omgivelsene som trær eller andre elementer. I tillegg vil det være en fordel om sitteplassene er plassert spredt slik at man kan flytte seg etter solforhold.

11.2 Implikasjoner for praksis

- Den viktigste implikasjonen for praksis er at kunnskaps- og kompetansehullet som eksisterer hos aktørene i planprosessen må fylles på en eller annen måte. Her kan det være aktuelt både krav til kompetanse i prosessen, for å sikre at aktørene som skal realisere prosjektene pålegges å tilknytte seg den kompetansen som trengs, på samme

måte som de må tilknytte seg kompetanse på vann- og avløp, kulturminner og andre felt.

- Som nevnt i diskusjonen, bør det også vurderes om det skal utarbeides en veileder som er forankret i miljøpsykologisk forskning for støtte til skjønnsmessige vurderinger av uteområder for aktørene
- En annen, mer konkret implikasjon er at det potensielt bør komme et plannivå eller koordineringsnivå mellom reguleringsplan og rammesøknad. Grunnen til dette er at reguleringsplanen er et nivå hvor man kan knytte sammen og legge premisser på tvers av ulike byggeprosjekter, og på den måten kan man sørge for en helhet i områdeutviklingen. Samtidig er ikke reguleringsplanen detaljert nok til å gi spesifikke føringer for utforming som kanskje trengs skal man sikre utforming som kan sikre variasjon i bygningshøyder, fargebruk, fasadebekledning og lignende. Neste ledd i hierarkiet er imidlertid rammesøknad, og her sender hvert prosjekt inn egne rammesøknader, og det finnes ingen ordning for koordinering på tvers av disse.
- En fjerde implikasjon er at man bør øke bevisstheten rundt hva slags prosess man står ovenfor. Hvis man skal gjøre konsekvensutredninger, kan potensielt hensynet til sluttbrukeren utredes her. Hvis ikke må det tas hensyn til på en annen måte. Hvis man velger totalentreprise må man være seg bevisst at da ligger mye makt til detaljering av utforming hos entreprenøren. Ulike prosesser kan derfor ha ulike implikasjoner for hvordan hensynet til sluttbrukeren bør ivaretas.

11.3 Videre forskning

Når det gjelder forskning på de fysiske omgivelsene er det generelt behov for mer forskning på nesten alle temaene gjennomgått, kanskje foruten på naturelementer og støy. Jeg vil likevel kun trekke frem enkelte retninger jeg anser som de viktigste:

- Noe som ble nevnt innledningsvis, er at det er funn som tyder på at preferansen for flere typer stimuli sammen vil være annerledes enn hvert element alene. Her trengs det mer forskning på effekten av helheten av det bygde miljøet og hvordan dette oppfattes, fremfor kun enkeltelementer som grøntstruktur og sitteplasser.
- Som nevnt er det behov for forskning på anvendelse av gestaltprinsipper for visuell organisering i utforming av byrom og enkeltelementer i byrommene som fasader.

- Forskning på lukkethet og effekt av ulike typer lukkethet for opplevelse av byrom bør forskes mer på. Hvordan oppleves definerte byrom med lavere bygningsmasse, men med definerte bygningsvegger? Om dette er noe som jevnt over oppleves som positivt kan lukkethet gi en mulighet til å løse mikroklimatiske utfordringer med utendørs, offentlige rom, ettersom lukkede byrom i større grad også vil gi lunere byrom.
- Et annet aspekt som bør forskes mer på er preferanse knyttet til bruk av elementer i menneskelig skala i byrommene. Eksempelvis gjennom bruk av tak over benker, lyktestolper som i større grad korresponderer til menneskers høyde og andre elementer som kan fungere som ankere i omgivelsen. Ut ifra intervjuene som ble gjennomført er inntrykket at veldig mye fokus er på grønt og trær. Det er viktige elementer å få inn i byrom, men som Ensjø torg også er et eksempel på, er det ikke alltid praktisk mulig å få det til grunnet eksempelvis teknisk infrastruktur i bakken. Her bør det forskes på alternativer som kan fungere intimifiserende i byrommene, som kan kompensere for stadig høyere bygninger.
- Det bør forskes mer på spesifikke barrierer og muligheter knyttet til å ivareta hensynet til sluttbrukeren i ulike typer planprosesser
- Det bør forskes mer på fasespesifikke barrierer og muligheter, på tvers av planprosesser knyttet til å ivareta hensynet til sluttbrukeren

12 Litteratur

- Abdulkarim, D., & Nasar, J. L. (2014). Do Seats, Food Vendors, and Sculptures Improve Plaza Visitability? *Journal of Environmental Psychology*, 38(2014), 29-38.
<http://dx.doi.org/10.1016/j.jenvp.2013.12.003>
- Agresti, A. & Finlay, B. (2014). *Statistical Methods for the Social Sciences* (4. utg.). Pearson Education Limited.
- Alexander, C., Ishikawa, A., Silverstein, M., Jacobson, M., Fiksdahl-King, I. og Angel, S. (1977). *A Pattern Language. Towns. Buildings. Construction*. Oxford University Press.
- Alkhresheh, M. M. (2007). Enclosure as a function of height-to-width ratio and scale: its influence on user's sense of comfort and safety in urban street space / [Doktorgradsavhandling, University of Florida]. Hentet fra
<https://ufdc.ufl.edu/UFE0019676/00001>
- Alkhresheh, M. M. (2012). Preference for void-to-solid ratio in residential facades. *Journal of Environmental Psychology*, 32(3), 234–245.
<https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2012.02.003>
- Allan, B. A., Autin, K. L., & Duffy, R. D. (2016). Self-Determination and Meaningful Work: Exploring Socioeconomic Constraints. *Frontiers in Psychology*, 71(7), 1-9.
<https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.00071>
- Ameli, S. H., Hamidi, S., Garfinkel-Castro, A., & Ewing, R. (2015). Do Better Urban Design Qualities Lead to More Walking in Salt Lake City, Utah? *Journal of Urban Design*, 20(3), 393–410. <https://doi.org/10.1080/13574809.2015.1041894>
- Appleton, J. (1975). *The Experience of Landscape*. Johnh Wiley & Sons.
- Aarsæther, N. (2020). Den målrasjonelle planmodellen. I N. Aarsæther, E. Falleth, T. Nyseth og R. Kristensen (Red.), *Plan og Samfunn. System, praksis, teori* (s. 230-247). Cappelen Damm Akademisk
- Aarsæther, N., Falleth, E., Nyseth, T & Kristiansen, R. (2020). Plansystem, praksis og teori. I N. Aarsæther, E. Falleth, T. Nyseth og R. Kristensen (Red.), *Plan og Samfunn. System, praksis, teori* (s. 15-26). Cappelen Damm Akademisk
- Aarsæther, N. & Jakobsen, K. K. (2020). Planlegging på kommunenivå: Rammer og ambisjonar. I N. Aarsæther, E. Falleth, T. Nyseth og R. Kristensen (Red.), *Plan og*

- Samfunn. System, praksis, teori* (s. 44-67). Cappelen Damm Akademisk
- Asgarzadeh, M., Koga, T., Hirate, K., Farvid, M., & Lusk, A. (2014). Investigating oppressiveness and spaciousness in relation to building, trees, sky and ground surface: A study in Tokyo. *Landscape and Urban Planning*, 131, 36–41.
<https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2014.07.011>
- Babisch, W., Fromme, H., Beyer, A., & Ising, H. (2001). Increased catecholamine levels in urine in subjects exposed to road traffic noise: The role of stress hormones in noise research. *Environment International*, 26(7), 475–481. [https://doi.org/10.1016/S0160-4120\(01\)00030-7](https://doi.org/10.1016/S0160-4120(01)00030-7)
- Beatley, T., & Newman, P. (2013). Biophilic Cities Are Sustainable, Resilient Cities. *Sustainability*, 5(2013), 3328-3345. Doi:10.3390/su5083328
- Berg, O. B. (2019, 22. august). Få bilene ut, bygg parkene på Ensjø nå! *Aftenposten*.
<https://www.aftenposten.no/meninger/debatt/i/wP0vwG/faa-bilene-ut-bygg-parkene-paa-ensjoe-naa-ove-bengt-berg>
- Boarnet, M. G., Day, K., Alfonzo, M., Forsyth, A., & Oakes, M. (2006). The Irvine–Minnesota Inventory to Measure Built Environments. *American Journal of Preventive Medicine*, 30(2), 153-159. DOI: 10.1016/j.amepre.2005.09.018
- Bordens, K. S. & Abbott, B. B. (2016). *Research Design and Methods: International Edition* (9. utg.). McGraw-Hill Education
- Borst, H. C., de Vries, S. I., Graham, J. M. A., van Dongen, J. E. F., Bakker, I., & Miedema, H. M. E. (2009). Influence of environmental street characteristics on walking route choice of elderly people. *Journal of Environmental Psychology*, 29(4), 477–484.
<https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2009.08.002>
- Borst, H. C., Miedema, H. M. E., de Vries, S. I., & Graham, J. M. A. (2008). Relationships between street characteristics and perceived attractiveness for walking reported by elderly people. *Journal of Environmental Psychology*, 28(2008), 353-361.
 Doi:10.1016/j.jenvp.2008.02.010
- Braun, V & Clarke, V. (2006). Using Thematic Analysis in Psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3, 77-101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Braun, V., & Clarke, V. (2019). Reflecting on reflexive thematic analysis. *Qualitative Research in Sport, Exercise and Health*, 11(4), 589–597.
<https://doi.org/10.1080/2159676X.2019.1628806>
- Brochmann, G. (2019, 25. Oktober). Alle bekker små. *Morgenbladet*.
<https://www.morgenbladet.no/kultur/arkitektur/2019/10/25/alle-bekker-sma/>

- Brochmann, R. (2021, 27. april). Samtalen om stygt og pent er ikke banal, skriver Ragnhild Brochmann: mitt hjem er min borg – del 1. *Morgenbladet*. https://www.morgenbladet.no/kultur/kommentar/2021/04/27/samtalen-om-stygt-og-pent-er-ikke-banal-skriver-ragnhildbrochmann/?fbclid=IwAR1OcBpfVjLD1umEF7_gr0ktTKRXPn6_yPhVlknUCF1BaLMEibztcAs7vg
- Brown, B. B., Werner, C. M., Amburgey, J. W., & Szalay, C. (2007). Walkable Route Perceptions and Physical Features: Converging Evidence for En Route Walking Experiences. *Environment and Behavior*, 39(1), 34–61. <https://doi.org/10.1177/0013916506295569>
- Brown, G., & Gifford, R. (2001). Architects predict lay evaluations of large contemporary buildings: whose conceptual properties? *Journal of Environmental Psychology*, 21(1), 93–99. <https://doi.org/10.1006/jevp.2000.0176>
- Brownson, R. C., Hoehner, C. M., Day, K., Forsyth, A., & Sallis, J. F. (2009). Measuring the Built Environment for Physical Activity. *American Journal of Preventive Medicine*, 36(2009), 99-123. Doi:10.1016/j.amepre.2009.01.005
- Byggeskikknøkkelen (2021, 11. September). *Byggeskikknøkkelen*. Byggeskikknøkkelen. <https://byggeskikknøkkelen-dibk.azurewebsites.net/bsn/Sider/default.html>
- Byggordboka (2018, 9. april). *Entrepriseformer*. www.byggordboka.no. <https://www.byggordboka.no/artikkel/les/entrepriseformer>
- Castelhano, M. S., & Heaven, C. (2010). The relative contribution of scene context and target features to visual search in scenes. *Attention, Perception & Psychophysics*, 72(5), 1283–1297. <https://doi.org/10.3758/APP.72.5.1283>
- Cervero, R., & Kockelman, K. (1997). Travel demand and the 3Ds: Density, diversity, and design. *Transportation Research Part D: Transport and Environment*, 2(3), 199–219. [https://doi.org/10.1016/S1361-9209\(97\)00009-6](https://doi.org/10.1016/S1361-9209(97)00009-6)
- Chen, Y., Liu, T., Xie, X., & Maru, B. G. (2016). What Attracts People to Visit Community Open Spaces? A Case Study of the Overseas Chinese Town Community in Shenzhen, China. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 13(2016), 1-17. Doi:10.3390/ijerph13070644
- Churchman, A. (2002). Environmental Psychology and Urban Planning: Where Can the Twain Meet? I R. B. Bechtel og A. Churchman (Red.), *Handbook of Environmental Psychology* (s. 191-200). John Wiley & Sons, Inc.
- Cohen, S. (1980). Aftereffects of stress on human performance and social behavior: A review

- of research and theory. *Psychological Bulletin*, 88(1980), 82-108. Hentet fra <https://psycnet-apa-org.ezproxy.inn.no/fulltext/1980-26969-001.pdf>
- Dammann, R. (2014). VPOR i planprosessen. Hentet fra <https://docplayer.me/8322943-Vpor-veiledende-plan-for-offentlige-rom-et-planverktoy-for-kvalitet-i-uterom.html>
- Darwin, C. (1998). *Om artenes opprinnelse gjennom det naturlige utvalg*. Bokklubbens Dagens bøker
- Day, K., Boarnet, M., Alfonzo, M., & Forsyth, A. (2006). The Irvine–Minnesota Inventory to Measure Built Environments. Development. *American Journal of Preventive Medicine*, 30(2), 144-152. Doi:10.1016/j.amepre.2005.09.017
- De Looze, M. P., Kuijt-Evers, L. F. M., & Van Dieën, J. (2003). Sitting comfort and discomfort and the relationships with objective measures. *Ergonomics*, 46(10), 985–997. <https://doi.org/10.1080/0014013031000121977>
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2008). Self-determination theory: A macrotheory of human motivation, development, and health. *Canadian Psychology/Psychologie canadienne*, 49(3), 182. <https://doi.org/10.1037/a0012801>
- Direktoratet for byggkvalitet. (2017, 1. juli). *Kapittel 6 Kommunens saksbehandling, § 6-4. Rammetillatelse*. Direktoratet for byggkvalitet. <https://dibk.no/regelverk/sak/2/6/6-4/>
- Direktoratet for byggkvalitet. (2020, 11. november). *Vedlegg 3.2. Prosjekteringsprosessen. 3.2.5. Entrepriseformer*. Direktoratet for byggkvalitet. <https://dibk.no/saksbehandling/kommunalt-tilsyn/temaveiledninger/tilsyn/del-3--vedlegg/vedlegg-3.2/3.2.5.-entrepriseformer/>
- Djongyang, N., Tchinda, R., & Njomo, D. (2010). Thermal comfort: A review paper. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 14(9), 2626–2640. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2010.07.040>
- Dratva, J., Zemp, E., Dietrich, D. F., Bridevaux, P.-O., Rochat, T., Schindler, C., & Gerbase, M. W. (2010). Impact of road traffic noise annoyance on health-related quality of life: Results from a population-based study. *Quality of Life Research*, 19(1), 37–46. <https://doi.org/10.1007/s11136-009-9571-2>
- Ellermeier, W., Eigenstetter, M., & Zimmer, K. (2001). Psychoacoustic correlates of individual noise sensitivity. *The Journal of the Acoustical Society of America*, 109(4), 1464–1473. <https://doi.org/10.1121/1.1350402>
- Elsheshtawy, Y. (1997). Urban complexity: toward the measurement of the physical complexity of street-scapes. *Journal of Architectural and Planning Research*, 14(4), 301-316. Hentet fra <https://www.jstor.org/stable/43030433>

- Ensari, E., & Akbay, S. (2018). Walkability and Colour Experience: Façade Colours and Pedestrian Walking Preferences on Urban Streets. *AIC Lisboa 2018. Colour & Human comfort, 2018*. Hentet fra https://www.researchgate.net/publication/329040387_Walkability_and_Colour_Experience_Facade_Colours_and_Pedestrian_Walking_Preferences_on_Urban_Streets
- Eskilson, S. (2018). *The Age of Glass: A Cultural History of Glass in Modern and Contemporary Architecture*. Bloomsbury Publishing.
- Ewing, R., & Cervero, R. (2010). Travel and the Built Environment: A Meta-Analysis. *Journal of the American Planning Association, 76*(3), 265–294. <https://doi.org/10.1080/01944361003766766>
- Ewing, R. & Clemente, O. (2013). *Measuring Urban Design. Metrics for Livable Places*. Island Press
- Ewing, R., Clemente, O., Handy, S., Winston, E. og Brownson, R. C. (2006, juli). Measurement Instrument for Urban Design Quantities Related to Walkability. Active Living Research. <https://activelivingresearch.org/measurement-instrument-urban-design-quantities-related-walkability>
- Ewing, R., Hajrasouliha, A., Neckerman, K. M., Purciel-Hill, M., & Greene, W. (2016). Streetscape Features Related to Pedestrian Activity. *Journal of Planning Education and Research, 36*(1), 5–15. <https://doi.org/10.1177/0739456X15591585>
- Falleth, E. & Holsen, T. (2020). Introduksjon til norsk planlegging. I N. Aarsæther, E. Falleth, T. Nyseth og R. Kristensen (Red.), *Plan og Samfunn. System, praksis, teori* (s. 27-43). Cappelen Damm Akademisk
- Falleth, E. & Saglie, I-L. (2020). Kommunal arealplanlegging. I N. Aarsæther, E. Falleth, T. Nyseth og R. Kristensen (Red.), *Plan og Samfunn. System, praksis, teori* (s. 69-86). Cappelen Damm Akademisk
- Fawcett, W., Ellingham, I., & Platt, S. (2008). Reconciling the Architectural Preferences of Architects and the Public: The Ordered Preference Model. *Environment and Behavior, 40*(5), 599–618. <https://doi.org/10.1177/0013916507304695>
- Foltete, J.-C., & Piombini, A. (2007). Urban layout, landscape features and pedestrian usage. *Landscape and Urban Planning, 81*(3), 225–234. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2006.12.001>
- Forskrift om konsekvensutredninger. (2017). *Forskrift om konsekvensutredninger* (FOR-2017-06-21-854). Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2017-06-21-854>

- Fotios, S., Unwin, J., & Farrall, S. (2015). Road lighting and pedestrian reassurance after dark: A review. *Lighting Research & Technology*, 47(4), 449–469.
<https://doi.org/10.1177/1477153514524587>
- Garvin, T., Nykiforuk, C. I. J. & Johnson, S. (2012). Can we get old here? Seniors' perceptions of seasonal constraints of neighbourhood built environments in a northern, winter city. *Geografiska Annaler. Series B, Human Geography*, 94(4), 369-389. Hentet fra <https://www.jstor.org/stable/23360832>
- Gehl, J. (2011). *Life Between Buildings. Using Public Space*. Island Press.
- Gibson, J. J. (2015). *The Ecological Approach to Visual Perception*. Psychological Press
- Gifford, R., & Gallagher, T. M. B. (1985). Sociability: Personality, Social Context, and Physical Setting. *Journal of Personality and Social Psychology*, 48(4), 1015-1023.
<https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0022-3514.48.4.1015>
- Gifford, R., Hine, D. W., Muller-Clemm, W., Reynolds, D. J. & Shaw, K. T. (2000). Decoding Modern Architecture. A lens Model Approach for Understanding the Aesthetic Differences of Architects and Laypersons. *Environment and Behavior*, 32(2), 163-187. <https://doi.org/10.1177%2F00139160021972487>
- Gifford, R., Hine, D. W., Muller-Clemm, W. & Shaw, K. T. (2002). Why Architects and Laypersons Judge Buildings Differently: Cognitive Properties and Physical Bases. *Journal of Architectural and Planning Research*, 19(2), 131-148. Hentet fra https://www.researchgate.net/publication/228911177_Why_architects_and_laypersons_judge_buildings_differently_Cognitive_properties_and_physical_bases
- Gjertsen, T., Jørgense, A. H., With, A., Borchsenius, C. H., Fuhr, S. & Kempf, P. F. (2019). *Håndbok utbyggingsavtaler – fra plan til gjennomføring*. Norsk Eiendom. Hentet fra <https://www.norskeiendom.org/ny-handbok-i-utbyggingsavtaler-lansert/>
- Goličnik, B., & Ward Thompson, C. (2010). Emerging relationships between design and use of urban park spaces. *Landscape and Urban Planning*, 94(1), 38–53.
<https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2009.07.016>
- Guyatt, G., Cairns, J., Churchill, D., Cook, D., Haynes, B., Hirsh, J., Irvine, J., Levine, M., Levine, M., Nishikawa, J., Sackett, D., Brill-Edwards, P., Gerstein, H., Gibson, J., Jaeschke, R., Kerigan, A., Neville, A., Panju, A., Detsky, A., ... Tugwell, P. (1992). Evidence-Based Medicine: A New Approach to Teaching the Practice of Medicine. *Journal of the American Medical Association*, 268(17), 2420–2425.
<https://doi.org/10.1001/jama.1992.03490170092032>

- Hamilton, K. (2003). The Four Levels of Evidence-Based Practice. *Healthcare Design*, 3(2003), 18-26.
https://www.researchgate.net/publication/265004428_Four_Levels_of_Evidence-Based_Practice
- Hanssen, S. G., Hofstad, H., Saglie, I-L., Næss, P. & Røe, P. G. (2015). Hvorfor studere den kompakte byen? I G. S. Hanssen, H. Hofstad og I-L. Saglie (Red.), *Kompakt byutvikling. Muligheter og utfordringer*. (s. 13-25). Universitetsforlaget
- Harvey, C., Aultman-Hall, L, Hurley, S. & Troy, A. (2015). Effects of skeletal streetscape design on perceived safety. *Landscape and Urban Planning*, 142(2015), 18-28.
<http://dx.doi.org/10.1016/j.landurbplan.2015.05.007>
- Harvey, C., & Aultman-Hall, L. (2016). Measuring Urban Streetscapes for Livability: A Review of Approaches. *The Professional Geographer*, 68(1), 149- 158.
<https://doi.org/10.1080/00330124.2015.1065546>
- Hauge, Å. L. (13.08.2020). *Estetikk og miljøpsykologi*. [Lysarkpresentasjon]. Åshild Lappegard Hauge.
https://inn.instructure.com/courses/8517/files/718309?module_item_id=174132
- Heft, H. (2012). Foundations of an Ecological Approach to Psychology. I S. D. Clayton (Red.), *The Oxford Handbook of Environmental and Conservation Psychology* (s. 11-40). New York: Oxford University Press.
- Henderson, J. (2005). Introduction to real-world scene perception. *Visual Cognition*, 12(6), 849–851. <https://doi.org/10.1080/13506280444000544>
- Herzog, T. R., & Gale, T. A. (1996). Preference for Urban Buildings as a Function of Age and Nature Context. *Environment and Behavior*, 28(1), 44-72.
<https://doi.org/10.1177%2F0013916596281003>
- Herzog, T. R., & Shier, R. L. (2000). Complexity, Age, and Building Preference. *Environment and Behavior*, 32(4), 557-575.
<https://doi.org/10.1177%2F00139160021972667>
- Hillnhutter, H. (2021). Stimulating urban walking environments—Can we measure the effect? *Environment and Planning B-Urban Analytics and City Science*,
<https://doi.org/10.1177/23998083211002839>
- Hoehner, C. M., Brennan Ramirez, L. K., Elliott, M. B., Handy, S. L., & Brownson, R. C. (2005). Perceived and objective environmental measures and physical activity among urban adults. *American Journal of Preventive Medicine*, 28(2), 105–116.
<https://doi.org/10.1016/j.amepre.2004.10.023>

- Hollander, J. B., Purdy, A., Wiley, A., Foster, V., Jacob, R. J. K., Taylor, H. A., & Brunyé, T. (2019). Seeing the city: Using eye-tracking technology to explore cognitive responses to the built environment. *Journal of Urbanism: International Research on Placemaking and Urban Sustainability*, 12(2), 156–171.
<https://doi.org/10.1080/17549175.2018.1531908>
- Hooi, E., & Pojani, D. (2020). Urban design quality and walkability: An audit of suburban high streets in an Australian city. *Journal of Urban Design*, 25(1), 155–179.
<https://doi.org/10.1080/13574809.2018.1554996>
- Jiang, B., Larsen, L., Deal, B., & Sullivan, W. C. (2015). A dose–response curve describing the relationship between tree cover density and landscape preference. *Landscape and Urban Planning*, 139, 16–25. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2015.02.018>
- Joardar, S. D. & Neill, J. W. (1978). The subtle differences in configuration of small public places. *Landscape Architecture Magazine*, 68(6), 487-491. Hentet fra <https://www.jstor.org/stable/44666565>
- Kalayci, P. D. & Bilir, M. B. (2016). Police Station Facades: Searching the Architectural Characteristics that can be Appreciated by all. *Gazi University Journal of Science*, 29(1), 35-48. Hentet fra https://www.researchgate.net/publication/300942472_Police_station_facades_Searching_the_architectural_characteristics_that_can_be_appreciated_by_all
- Kaplan, R. & Kaplan, S. (1989). *The Experience of Nature: A Psychological Perspective*. Google Books:
https://books.google.no/books?hl=no&lr=&id=7l80AAAIAAJ&oi=fnd&pg=PR7&dq=the+experience+of+nature+kaplan&ots=TqKXMMlaYh&sig=lOVZIWg3Q19BGRmrIJb-d2zZ-TE&redir_esc=y#v=onepage&q=the%20experience%20of%20nature%20kaplan&f=false
- Kasraian, D., Adhikari, S., Kossowsky, D., Luubert, M., Hall, B. G., Hawkins, J., Nurul Habib, K., & Roorda, M. J. (2020). Evaluating pedestrian perceptions of street design with a 3D stated preference survey. *Environment and Planning B: Urban Analytics and City Science*, 48(7), 1787–1805. <https://doi.org/10.1177/2399808320946050>
- Kellert, S. R. (2005). Building for life: Designing and understanding the human-nature connection. Hentet fra <http://ebookcentral.proquest.com>

- Kitchin, R. M. (1994). Cognitive maps: What are they and why study them? *Journal of Environmental Psychology*, 14(1), 1–19. [https://doi.org/10.1016/S0272-4944\(05\)80194-X](https://doi.org/10.1016/S0272-4944(05)80194-X)
- Kleinke, C. L. (1986). Gaze and eye contact: A research review. *Psychological Bulletin*, 100(1), 78-100. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.100.1.78>
- Klæboe, G. (2019, 30. juni). Hvem kan redde Ensjø? *Dagsavisen*.
<https://www.dagsavisen.no/debatt/2019/06/30/hvem-kan-redde-ensjo/>
- Kommunal- og moderniseringsdepartementet. (2016, 20. desember). *Byrom – en idehåndbok*. Regjeringen. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/byrom---en-idehandbok/id2524971/>
- Kommunal- og moderniseringsdepartementet. 2019. Nasjonale forventninger til regional og kommunal planlegging 2019-2023. Vedtatt ved kongelig resolusjon 14. mai 2019. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nasjonale-forventninger-til-regional-og-kommunal-planlegging-20192023/id2645090/>
- Kommunal- og moderniseringsdepartementet. (2018, 10. oktober). *Reguleringsplanveileder*. Regjeringen. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/reguleringsplanveileder/id2609532/?ch=4>
- Kommunal- og moderniseringsdepartementet. (2018, 10. oktober). Figur 2.1 Reguleringsplan i det kommunale plansystemet. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/reguleringsplanveileder/id2609532/?ch=4>
- Kommunesektorens organisasjon. (2018). *Forholdet mellom kommuneplanens handlingsdel og økonomiplanen i et velfungerende kommunalt plansystem* (612248-01– Handlingsdel til kommuneplanen).
<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/forholdet-mellom-kommuneplanens-handlingsdel-og-okonomiplanen/id2600219/>
- Kozou, H., Kujala, T., Shtyrov, Y., Toppila, E., Starck, J., Alku, P., & Näätänen, R. (2005). The effect of different noise types on the speech and non-speech elicited mismatch negativity. *Hearing Research*, 199(1–2), 31–39.
<https://doi.org/10.1016/j.heares.2004.07.010>
- Li, P.-Y., Chen, M.-S., Hibino, H., Koyama, S. & Zheng, M.-K. (2009). Rest Facilities at Commercial Plazas through User Behavior Perspective. *Journal of Asian Architecture and Building Engineering*, 8(1), 127-134. DOI: 10.3130/jaabe.8.127
- Li, X., Santi, P., Courtney, T. K., Verma, S. K., & Ratti, C. (2018). Investigating the association between streetscapes and human walking activities using Google Street

- View and human trajectory data. *Transactions in GIS*, 22(4), 1029–1044.
<https://doi.org/10.1111/tgis.12472>
- Lin, T.-P., Tsai, K.T., Liao, C.-C. & Huang, Y.-C. (2013). Effects of thermal comfort and adaptation on park attendance regarding different shading levels and activity types. *Building and Environment*, 59(2013), 599-611. DOI: 10.3130/jaabe.8.127
- Liu, Y., Yang, D. Y., Timmermans, H. J. P., & de Vries, B. (2020). Analysis of the impact of street-scale built environment design near metro stations on pedestrian and cyclist road segment choice: A stated choice experiment. *Journal of Transport Geography*, 82(2020), 102570
- Lohr, V. I., & Pearson-Mims, C. H. (2006). Responses to scenes with spreading, rounded, and conical tree forms. *Environment and Behavior*, 38(5), 667–688.
<https://doi.org/10.1177/0013916506287355>
- Lundgaard, H. (2021, 25. april). Arkitektene slår tilbake. Aftenposten.
https://www.aftenposten.no/oslo/i/JJeqEm/arkitektene-slaar-tilbake-det-var-kjempelett-aa-finne-flotte-prosjekt?r=s&fbclid=IwAR1_nCZgEGuypvY7x3xor82NWYK3nyUmoC1yIx1S_8Jsxu_gaK66HY9HEH4
- Luximon, Y., Kwong, H. Y., & Tai, Y. Y. (2015). User preferences of urban park seating pattern in Hong Kong. *Procedia Manufacturing*, 3(2015), 4273-4278.
<https://doi.org/10.1016/j.promfg.2015.07.415>
- Ma, K. W., Mak, C. M., & Wong, H. M. (2021). Effects of environmental sound quality on soundscape preference in a public urban space. *Applied Acoustics*, 171(2021), 107570. <https://doi.org/10.1016/j.apacoust.2020.107570>
- Mao, M., Yanai, S., & Kinoshita, I. (2020). Seat Preferences on Long Linear Benches in Public Spaces—A Case Study in Tokyo Dome City. *Conference on Environmental Information Science, 2020*. https://doi.org/10.11492/ceispapers.ceis34.0_109
- Masuda, T., Ellsworth, P. C., & Mesquita, B., Leu, J., Tanida, S. & Van de Veerdonk, E. (2008). Placing the Face in Context: Cultural Differences in the Perception of Facial Emotion. *Journal of Personality and Social Psychology*, 94(3), 365-381. DOI: 10.1037/0022-3514.94.3.365
- Mehta, V. (2014). Evaluating Public Space. *Journal of Urban Design*, 19(1), 53-88.
<http://dx.doi.org/10.1080/13574809.2013.854698>

- Mouratidis, K. & Hassan, R. (2020). Contemporary versus traditional styles in architecture and public space: A virtual reality study with 360-degree videos. *Cities*, 97(2020), 102499. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2019.102499>
- Moxnes, A. (2021, 2. mai). Hvorfor blir alt så jævla stygt? *NRK*.
https://www.nrk.no/ytring/hvorfor-blir-det-sa-jaevla-stygt___-1.15477434
- Mumcu, S., Düzenli, T., & Özbilen, A. (2010). Prospect and refuge as the predictors of preferences for seating areas. *Scientific Research Essays*, 5(11), 1223-1233. Hentet fra https://www.researchgate.net/publication/228483212_Prospect_and_refuge_as_the_predictors_of_preferences_for_seating_areas
- Nasar, J. L. (1987). Environmental Correlates of Evaluative Appraisals of Central Business District Scenes. *Landscape and Urban Planning*, 14(1987), 117-130.
[https://doi-org.ezproxy.inn.no/10.1016/0169-2046\(87\)90017-X](https://doi-org.ezproxy.inn.no/10.1016/0169-2046(87)90017-X)
- Nasar, J. L. (1988). Preface. I J. L. Nasar (Red.), *Environmental Aesthetics, Theory, Research & Applications*. Cambridge University Press.
- Nasar, J. L. (1998). *The Evaluative Image of the City*. Sage Publications, Inc.
- Neto, O. A., & Munakata, J. (2015). Seat Choice and Distance Judgment in Public Spaces. *Perceptual & Motor Skills*, 121(2), 548-567. DOI 10.2466/24.PMS.121c20x3
- Ng, C. F. (2020.). Perception and Evaluation of Buildings: The Effects of Style and Frequency of Exposure. *Collabra: Psychology*, 6(1) 44.
<https://doi.org/10.1525/collabra.324>
- Nordahl, B. I. (2020). Fra planstyrt til markedsdrevet byutvikling. I N. Aarsæthe, E. Falleth, T. Nyseth og R. Kristensen (Red.), *Plan og Samfunn. System, praksis, teori* (s. 150-167). Cappelen Damm Akademisk
- Norouzian-Maleki, S., Bell, S., Hosseini, S.-B., Faizi, M., & Saleh-Sedghpour, B. (2018). A comparison of neighbourhood liveability as perceived by two groups of residents: Tehran, Iran and Tartu, Estonia. *Urban Forestry & Urban Greening*, 35, 8–20.
<https://doi.org/10.1016/j.ufug.2018.08.004>
- Ornitz, E. M., & Guthrie, D. (1989). Long-Term Habituation and Sensitization of the Acoustic Startle Response in the Normal Adult Human. *Psychophysiology*, 26(2), 166–173. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1111/j.1469-8986.1989.tb03149.x>
- Oslo kommune, Plan- og bygningsetaten. (2006). Ensjø veiledende prinsipplan for offentlige rom. Hentet fra <https://www.oslo.kommune.no/slik-bygger-vi-oslo/ensjobyen/#gref>
- Oslo kommune, Plan- og bygningsetaten. (2018). Bryn veiledende plan for offentlige rom. Hentet fra https://od2.pbe.oslo.kommune.no/pages/vedlegg/vpor/bryn_vedtatt.pdf

- Oslo kommune. 2015. Reguleringsbestemmelser for Ensjø – Tyngdepunktet. Vedtatt av Oslo bystyre 23.09.2015. Hentet fra <https://www.oslo.kommune.no/etater-foretak-og-ombud/eiendoms-og-byfornyelsesetaten/kunngjoringer-fra-eiendoms-og-byfornyelsesetaten/ensjoveien-17-pa-ensjo-tyngdepunktet-utbyggingsavtale-til-offentlig-ettersyn#gref>
- Oslo kommune. 2018. Kommuneplan 2018: Vår by, vår framtid. Vedtatt av Oslo bystyre 30.01.19. Hentet fra <https://www.oslo.kommune.no/politikk/kommuneplan/>
- Oslo kommune. (2021, 11. september). *Planinnsyn*. Plan- og bygningsetaten, Oslo kommune. <https://od2.pbe.oslo.kommune.no/kart/#599965,6643197,8>
- Oslo kommune. (2021, 11. september). *Etater, foretak og ombud*. Oslo kommune. <https://www.oslo.kommune.no/etater-foretak-og-ombud/#gref>
- Painter, K. (1996). The influence of street lighting improvements on crime, fear and pedestrian street use, after dark. *Landscape and Urban Planning*, 35(2–3), 193–201. [https://doi.org/10.1016/0169-2046\(96\)00311-8](https://doi.org/10.1016/0169-2046(96)00311-8)
- Park, K., Ewing, R., Sabouri, S., & Larsen, J. (2019). Street life and the built environment in an auto-oriented US region. *Cities*, 88, 243–251. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2018.11.005>
- Pikora, T., Giles-Corti, B., Bull, F., Jamrozik, K., & Donovan, R. (2003). Developing a framework for assessment of the environmental determinants of walking and cycling. *Social Science & Medicine*, 56(8), 1693–1703. [https://doi.org/10.1016/S0277-9536\(02\)00163-6](https://doi.org/10.1016/S0277-9536(02)00163-6)
- Plan- og bygningsloven. (2008). Lov om planlegging og byggesaksbehandling (LOV-2008-06-27-71). Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2008-06-27-71>
- Popper, K. R. (1963). *Conjectures and Refutations. The Growth of Scientific Knowledge*. Routledge
- Posner, M. I. (1980). Orienting of Attention. *Quarterly Journal of Experimental Psychology*, 32(1980), 3-25. Hentet fra [http://wexler.free.fr/library/files/posner%20\(1980\)%20orienting%20of%20attention.pdf](http://wexler.free.fr/library/files/posner%20(1980)%20orienting%20of%20attention.pdf)
- Rapoport, A. (1982). *The Meaning of the Built Environment*. Sage Publications.
- Rašković, S. & Decker, R. (2015). The influence of trees on the perception of urban squares. *Urban Forestry & Urban Greening*, 14(2015), 237-245. <http://dx.doi.org/10.1016/j.ufug.2015.02.003>
- Ringholm, T. & Hanssen, G. S. (2020). Medvirkning i lokal planlegging. I N. Aarsæther, E.

- Falleth, T. Nyseth og R. Kristensen (Red.), *Plan og Samfunn. System, praksis, teori* (s. 191-210). Cappelen Damm Akademisk
- Robson, S. K. A. (2008). Scenes from a restaurant: Privacy regulation in stressful situations. *Journal of Environmental Psychology*, 28(2008), 373-378.
doi:10.1016/j.jenvp.2008.03.001
- Rostami, R. (2016). Successful public places: A case study of historical Persian gardens. *Urban Forestry & Urban Greening*, 15(2016), 211-224.
dx.doi.org/10.1016/j.ufug.2015.08.011
- Ruta, N., Mastandrea, S., Penacchio, O., Lamaddalena, S., & Bove, G. (2019.). A comparison between preference judgments of curvature and sharpness in architectural façades. *Architectural Science Review*, 62(2), 171-181.
https://doi.org/10.1080/00038628.2018.1558393
- Ryu, J., Hashimoto, N., Sato, M., Soeda, M., & Ohno, R. (2007). Application of Human-scale Immersive VR System for Environmental Design Assessment- A Proposal for an Architectural Design Evaluation Tool. *Journal of Asian Architecture and Building Engineering*, 6(1), 57–64. https://doi.org/10.3130/jaabe.6.57
- Saelens, B. E., & Handy, S. L. (2008). Built Environment Correlates of Walking: A Review. *Medicine & Science in Sports & Exercise*, 40(7), S550–S566.
https://doi.org/10.1249/MSS.0b013e31817c67a4
- Salazar Miranda, A., Fan, Z., Duarte, F., & Ratti, C. (2021). Desirable streets: Using deviations in pedestrian trajectories to measure the value of the built environment. *Computers, Environment and Urban Systems*, 86, 101563.
https://doi.org/10.1016/j.compenvurbsys.2020.101563
- Saglie, I.-L., Strand, A. & Schmidt, L. (2007). By- og bokvaliteter i markedsbasert fortetningspolitikk (NIBR-notat 2007:105).
https://fagarkivet.oslomet.no/handle/20.500.12199/2506
- Sandkjær Hanssen, G. & Skogheim, R. (2019). Styring av arealutvikling på områdenivå (NIBR-rapport 2019:23). https://fagarkivet.oslomet.no/handle/20.500.12199/2979
- Schnell, A.J. (2021, 5. April). Fordummer boligdebatten. *Avisa Oslo*.
https://www.ao.no/fordummer-boligdebatten/o/5-128-76635
- Scinta, S. B. (2017). Type and location of seating on pedestrian streets and influence on duration of stay / [Masteroppgave, Cornell University]. Hentet fra
https://ecommons.cornell.edu/bitstream/handle/1813/47834/Scinta_cornell_0058O_10006.pdf?sequence=1

- Scopelliti, M., Carrus, G. & Bonnes, M. (2012). Natural Landscapes. I S. D. Clayton (Red.), *The Oxford Handbook of Environmental and Conservation Psychology* (s. 332-347). Oxford University Press.
- Shaw, R. (2010). Embedding Reflexivity Within Experiential Qualitative Psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 7(3), 233–243.
<https://doi.org/10.1080/14780880802699092>
- Shemesh, A., Talmon, R., Karp, O., Amir, I., Bar, M., & Grobman, Y. J. (2017). Affective response to architecture – investigating human reaction to spaces with different geometry. *Architectural Science Review*, 60(2), 116–125.
<https://doi.org/10.1080/00038628.2016.1266597>
- Shi, S., Gou, Z., & Chen, L. H. C. (2014). How does enclosure influence environmental preferences? A cognitive study on urban public open spaces in Hong Kong. *Sustainable Cities and Society*, 13, 148–156. <https://doi.org/10.1016/j.scs.2014.04.011>
- Stamps, A. E. (2002). Entropy, Visual Diversity, and Preference. *The Journal of General Psychology*, 129(3), 300–320. <https://doi.org/10.1080/00221300209602100>
- Stamps, A. E. (2005a). Enclosure and Safety in Urbanscapes. *Environment and Behavior*, 37(1), 102-133. DOI: 10.1177/0013916504266806
- Stamps, A. E. (2005b). Visual Permeability, Locomotive Permeability, Safety, and Enclosure. *Environment and Behavior*, 37(5), 587-619. DOI: 10.1177/0013916505276741
- Stamps, A. E. (2003). Advances in Visual Diversity and Entropy. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 30(3), 449–463. <https://doi.org/10.1068/b12986>
- Stamps, A. E. (2013). Effects of Multiple Boundaries on Perceived Spaciousness and Enclosure. *Environment and Behavior*, 45(7), 851–875.
<https://doi.org/10.1177/0013916512446808>
- Stamps, A. E. & Nasar, J. N. (1997). Design review and public preferences- effects of geographical location, public consensus, sensation seeking, and architectural styles. *Journal of Environmental Psychology*, 17(1997), 11-32.
DOI: 10.1006/jevp.1996.0036
- Stansfeld, S., Haines, M., Berry, B., & Burr, M. (2009). Reduction of road traffic noise and mental health: An intervention study. *Noise and Health*, 11(44), 169.
<https://doi.org/10.4103/1463-1741.53364>
- Stender, M. & Walter, A. (2019). The role of social sustainability in building assessment. *Building Research & Information*, 47(5), 598-610.
<https://doi.org/10.1080/09613218.2018.1468057>

- Strumse, E. (1996). Demographic differences in the visual preferences for agrarian landscapes in western Norway. *Journal of Environmental Psychology*, 16(1), 17–31. <https://doi.org/10.1006/jevp.1996.0002>
- Staats, H., & Groot, P. (2019). Seat Choice in a Crowded Café: Effects of Eye Contact, Distance, and Anchoring. *Frontiers in Psychology*, 10(2019), 331. Doi: 10.3389/fpsyg.2019.00331
- Todorova, A., Asakawa, S., & Aikoh, T. (2004). Preferences for and attitudes towards street flowers and trees in Sapporo, Japan. *Landscape and Urban Planning*, 69(4), 403–416. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2003.11.001>
- Trondheim kommune, Byplankontoret. (2018). Bycampus veiledende plan for offentlige rom. Hentet fra <https://www.trondheim.kommune.no/aktuelt/kunngjoring-arealplan/arkiv-planer-kunngjort/Veiledende-plan-for-offentlige-rom-og-forbindelser-i-bycampus/>
- Tønsberg kommune, avdeling plan. (2019). Sem Veiledende plan for offentlige rom. Hentet fra https://www.tonsberg.kommune.no/_f/p1/i1b8dac4d-9f6a-48ba-8661-1175e71cb073/veiledende-plan-for-offentlige-rom-pa-sem.pdf
- Valseth, A. S. (2021). NVivo (utgitt, juni 2021), <https://www.qsrinternational.com/nvivo-qualitative-data-analysis-software/home>
- van Kempen, E. E. M. M., Kruize, H., Boshuizen, H. C., Ameling, C. B., Staatsen, B. A. M., & de Hollander, A. E. M. (2002). The association between noise exposure and blood pressure and ischemic heart disease: A meta-analysis. *Environmental Health Perspectives*, 110(3), 307–317. <https://doi.org/10.1289/ehp.02110307>
- van Zijp, H. M. (2021, 30. april). Ta den urbane stova på alvor. *Arkitektnytt*. https://www.arkitektnytt.no/debatt/ta-den-urbane-stova-pa-alvor?fbclid=IwAR3X7I3XHZVVN8nQqMwgTVzK1mXaq53VMPx_b1-GUkRmKfNjkPEbSdAq9Ts
- Veitch, J., Flowers, E., Ball, K., Deforche, B. & Timperio, A. (2020). Designing parks for older adults: A qualitative study using walk-along interviews. *Urban Forestry & Urban Greening*, 54(2020), 126768. <https://doi.org/10.1016/j.ufug.2020.126768>
- Verdens helseorganisasjon, (2018). *Environmental Noise Guidelines for the European Region* (ISBN 978 92 890 5356 3). https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0008/383921/noise-guidelines-eng.pdf
- Wagemans, J., Elder, J. H., Kubovy, M., Palmer, S. E., Peterson, M. A., Singh, M., & von der Heydt, R. (2012). A century of Gestalt psychology in visual perception: I. Perceptual

- grouping and figure–ground organization. *Psychological Bulletin*, 138(6), 1172.
<https://doi.org/10.1037/a0029333>
- Walton, D., Dravitzki, V., & Donn, M. (2007). The relative influence of wind, sunlight and temperature on user comfort in urban outdoor spaces. *Building and Environment*, 42(2007), 3166-3175. Doi:10.1016/j.buildenv.2006.08.004
- Wesselmann, E. D., Cardoso, F. D., Slater, S. & Williams, K. D. (2012). To Be Looked at as Though Air: Civil Attention Matters. *Psychological Science*, 23(2), 166-168. DOI: 10.1177/0956797611427921
- Willig, C. (2013). *Introducing Qualitative Research in Psychology* (3. utg.). Open University Press
- Whyte, W. (1980). *The Social Life of Small Urban Spaces*. Project for Public Spaces.
- Wolfe, J. M., Kluender, K. R., Levi, D. M., Bartoshuk, L. M., Herz, R. S., Klatzky, R. L. & Merfeld, D. M. (2019). *Sensation & Perception*. (5. Utg.). New York: Oxford University Press.
- Worchel, S., & Teddie, C. (1976). The experience of crowding: A two-factor theory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 34(1), 30–40. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.34.1.30>
- Yang, W., & Kang, J. (2005). Soundscape and Sound Preferences in Urban Squares: A Case Study in Sheffield. *Journal of Urban Design*. 10(1), 61-80.
<https://doi.org/10.1080/13574800500062395>
- Yin, R. K. (2018). *Case Study Research and Applications. Design and Methods* (6. utg.). Sage Publications, Inc.
- Zacharias, J., Stathopoulos, T., & Wu, H. (2001). Microclimate and Downtown Open Space Activity. *Environment and Behavior*, 33(2), 296-315.
<https://doi.org/10.1177/0013916501332008>
- Zacharias, J., Stathopoulos, T., & Wu, H. (2004). Spatial Behavior in San Francisco's Plazas: The Effects of Microclimate, Other People, and Environmental Design. *Environment and Behavior*, 36(5), 638–658. <https://doi.org/10.1177/0013916503262545>
- Zapata, O., & Honey-Rosés, J. (2020). The Behavioral Response to Increased Pedestrian and Staying Activity in Public Space: A Field Experiment. *Environment and Behavior*.
<https://doi.org/10.1177/0013916520953147>
- Zhu, X., & Lee, C. (2008). Walkability and Safety Around Elementary Schools. *American Journal of Preventive Medicine*, 34(4), 282–290.
<https://doi.org/10.1016/j.amepre.2008.01.024>

Öhrström, E., Björkman, M., & Rylander, R. (1990). Effects of noise during sleep with reference to noise sensitivity and habituation. *Environment International*, 16(4), 477–482. [https://doi.org/10.1016/0160-4120\(90\)90016-Y](https://doi.org/10.1016/0160-4120(90)90016-Y)

13 Vedlegg

13.1 Vedlegg 1: Informasjonsskriv og samtykkeerklæring

Vil du delta i forskningsprosjektet

”Fra plan til praksis: barrierer og muligheter for realisering av levende og attraktive offentlige rom»

Dette er et spørsmål til deg om å delta i et forskningsprosjekt hvor formålet er å utvikle kunnskap om prosessen med å realisere visjoner fra kommuneplan i konkrete utbyggingsprosjekter. Nærmere bestemt realisering av levende, attraktive og tilgjengelige offentlige rom. I dette skrivet gir vi deg informasjon om målene for prosjektet og hva deltakelse vil innebære for deg.

Formål

Prosjektet er en del av en masteroppgave i miljøpsykologi ved Høgskolen i Innlandet.

Formålet med oppgaven er å utvikle kunnskap om hva som skjer i overgangen fra visjon om levende, attraktive og tilgjengelige offentlige rom i overordnet plan, til realisering av offentlig rom.

Følgende forskningsspørsmål er utgangspunktet for prosjektet: Hva er barrierer og muligheter for realisering av levende og attraktive offentlige rom?

Ensjø torg brukes som case. Jeg vil utvikle kunnskap om prosessen fra ulike aktørers perspektiv. Både aktører som har vært involvert i realiseringen av torget konkret, samt aktører som kan si noe generelt om prosessen fra plan til praksis i byutviklingen i Norge.

Hvem er ansvarlig for forskningsprosjektet?

Høgskolen i Innlandet er ansvarlig for prosjektet.

Hvorfor får du spørsmål om å delta?

Du får spørsmål om å delta fordi du enten har hatt en rolle i utbyggingen av Ensjø torg, eller kan si noe overordnet om byutviklingen i Norge. Jeg har fått kontaktinformasjonen din gjennom snøballmetoden.

Hva innebærer det for deg å delta?

Det skal gjennomføres kvalitative intervjuer av aktører som kan si noe om utbyggingen av Ensjø torg og/eller generelt si noe om overgang fra plan til praksis i byutviklingen i Norge. Det vil gjøres opptak av intervjuene, som transkriberes (skrives ned) og analyseres. Ulike aktørers kunnskap om og innsikt i ulike elementer som kan fremme fellesskap i offentlige rom, samt erfaringer med prosessen fra plan til praksis, vil være tema i intervjuet.

Det er frivillig å delta

Det er frivillig å delta i prosjektet. Hvis du velger å delta, kan du når som helst trekke

samtykket tilbake uten å oppgi noen grunn. Alle dine personopplysninger vil da bli slettet. Det vil ikke ha noen negative konsekvenser for deg hvis du ikke vil delta eller senere velger å trekke deg.

Ditt personvern – hvordan vi oppbevarer og bruker dine opplysninger

Vi vil bare bruke opplysningene om deg til formålene vi har fortalt om i dette skrevet. Vi behandler opplysningene konfidensielt og i samsvar med personvernregelverket.

- Student og veileder ved behandlingsansvarlig institusjon vil ha tilgang til informasjonen du gir
- Kontaktinformasjonen vil bli slettet etter intervjuet er gjennomført, slik at ingen uvedkommende får tilgang til personopplysningene. Datamaterialet vil lagres på en server som krever innlogging.

De som intervjues vil ikke kunne gjenkjennes i masteroppgaven.

Hva skjer med opplysningene dine når vi avslutter forskningsprosjektet?

Personopplysningene anonymiseres når prosjektet avsluttes/oppgaven er godkjent, noe som etter planen er juni, 2021.

Dine rettigheter

Så lenge du kan identifiseres i datamaterialet, har du rett til:

- innsyn i hvilke personopplysninger som er registrert om deg, og å få utlevert en kopi av opplysningene,
- å få rettet personopplysninger om deg,
- å få slettet personopplysninger om deg, og
- å sende klage til Datatilsynet om behandlingen av dine personopplysninger.

Hva gir oss rett til å behandle personopplysninger om deg?

Vi behandler opplysninger om deg basert på ditt samtykke.

På oppdrag fra Høgskolen i Innlandet har NSD – Norsk senter for forskningsdata AS vurdert at behandlingen av personopplysninger i dette prosjektet er i samsvar med personvernregelverket.

Hvor kan jeg finne ut mer?

Hvis du har spørsmål til studien, eller ønsker å benytte deg av dine rettigheter, ta kontakt med:

- Høgskolen i Innlandet ved Åshild Lappegard Hauge: ashild.hauge@inn.no, +47 952 30 172
- Vårt personvernombud: Anne Sofie Lofthus: anne.lofthus@inn.no, +47 61 28 82 77

Hvis du har spørsmål knyttet til NSD sin vurdering av prosjektet, kan du ta kontakt med:

- NSD – Norsk senter for forskningsdata AS på epost (personverntjenester@nsd.no) eller på telefon: 55 58 21 17.

Med vennlig hilsen

Åshild Lappagard Hauge.

Anja Sunniva Valseth

(veileder)

(student)

Samtykkeerklæring

Jeg har mottatt og forstått informasjon om prosjektet «Fra plan til praksis: barrierer og muligheter for realisering av urbane offentlige rom som legger til rette for fellesskap» og har fått anledning til å stille spørsmål. Jeg samtykker til:

- å delta i intervju
- at det tas opp lyd fra intervjuet
- at det tas kontakt for oppfølging innenfor prosjektperioden fram til prosjektslutt i juni 2021

Jeg samtykker til at mine opplysninger behandles frem til prosjektet er avsluttet

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

13.2 Vedlegg 2: Intervjuguide planlegger VPOR

- **Kan du fortelle litt om bakgrunnen din?**
 - Yrke
 - Rolle i opparbeidelsen av Ensjø torg

- **Litt overordnet om VPOR Ensjø**
 - Hva var hensikten med planen? Hva skulle den sikre?
 - Hadde dere noen økonomiske rammer å forholde dere til i utarbeidelsen av planen?
 - Hvilket detaljnivå lå valgene i VPOR på?
 - F.eks. plassering av torg og parker?
 - Hvilke gater skal være bilgater og ikke?
 - Hvordan relaterer den til kommuneplanens samfunnsdel og arealdel?
 - Hvordan var det tenkt at byggherrer, arkitekter, landskapsarkitekter etc. skulle forholde seg til VPOR'en?
 - den er ikke juridisk bindende, skulle den skape inspirasjon? Hvor mye frihet hadde de / har de?

- **Hvordan er det lagt til rette for at Ensjø torg skal oppleves som levende og attraktivt?**
 - F.eks. når det gjelder plasseringen av torget (ved Ensjøveien, jernbanen og t-banen)
 - Tenkte dere på plasseringen av torget noen gang? F.eks hva bilveien kan ha å si for bruken av torget?
 - Støy fra jernbane og t-bane?
 - Høyde på omkringliggende bebyggelse?
 - Solforhold?

- **Kan du nevne noen kjennetegn ved steder som du tror tiltrekker seg folk?**
 - Gi eksempler fra Ewing og Clemente / komfort
 - Støynivå
 - Grad av lukkethet, proporsjon av gatevegg (som også gir mulighet for aktiv bruk)
 - Bygningshøyde for bygningene rundt
 - Trær
 - Solforhold / vindforhold / temperatur

- **Hvilke barrierer tror du finnes for realisering av levende, attraktive og tilgjengelige offentlige rom i overgangen fra plan til realisering?**

13.3 Vedlegg 3: Intervjuguide utbygger

- **Kan du fortelle litt om bakgrunnen din?**
 - Yrke
 - Rolle i opparbeidelsen av Ensjø torg
- **Kan du fortelle hvordan rollen som byggherre var i opparbeidelsen av Ensjø torg?**
 - Hvordan ser prosessen ut fra dere starter arbeidet til deres jobb er ferdig?
- **Kan du fortelle litt om hvordan utbyggingen av Ensjø torg gikk?**
 - Tidsbruk
 - Hvilke aktører var involvert?
 - Hvem hadde ansvar for hva?
 - Var det noen utfordringer i prosessen?
- **I gjennomføringen av utbyggingen, var det noe som ikke ble slik dere hadde tenkt?**
 - Var det noe som måtte bortprioriteres som dere helst skulle hatt med?
 - Var det noen prioriteringskonflikter

Visjon fra VPOR: levende, attraktive og tilgjengelige for alle

- **Hvilke dokumenter var førende for det arbeidet dere gjorde?**
 - f.eks. VPOR Ensjø? Reguleringsplanen?
 - Var disse planene førende for det forslaget dere sendte inn?
 - På hvilken måte?
 - Hvis ikke, hvorfor ikke?
- **Hva tenker du om kvalitetene på torget som er opparbeidet ved t-banen?**
 - Er det noen ting du tenker kunne vært annerledes?
 - Stikkord fra Ewing og Clemente
- **Kan du nevne noen kvaliteter ved det bygde miljøet du tenker legger til rette for levende, attraktive og tilgjengelige offentlige rom?**
 - Eks.
 - Solforhold, støy, typer gatemøbler og plasseringen av disse, mer bevisst bruk av trær
 - Hvis det er kvaliteter som ikke er realisert, er det noe i prosessen som kunne gjort at dette ble realisert?

13.4 Vedlegg 4: intervjuguide landskapsarkitekt

- **Kan du fortelle litt om bakgrunnen din?**
 - Yrke
 - Samt hva landskapsarkitektstudiet innebærer
 - Rolle i opparbeidelsen av Ensjø torg
- **Kan du fortelle i korte trekk hva din rolle som landskapsarkitekt var i opparbeidelsen av Ensjø torg?**
 - Hvordan ser prosessen ut fra dere blir engasjert, til deres jobb er ferdig?
 - Var dere med i ulike faser, i så fall hvilke? Hvordan foregår disse?
 - Hvordan var samarbeidet med utbygger?
- **Forholdt du deg til VPOR Ensjø da du/dere tegnet forslaget?**
 - Var denne planen førende for det forslaget dere tegnet?
- **Hva var viktig for dere i valgene du/dere tok i skisseringen av Ensjø torg?**
 - Hva vektla du/dere av kvaliteter?
- **Hvordan opplevde du/dere at utbygger forholdt seg til skissene?**
 - Var det noen uenigheter / konflikter?
- **Hva tenker du om kvalitetene på torget som er opparbeidet ved t-banen? (vis bilde?)**
 - Er det noen ting du tenker kunne vært annerledes?
- **Kan du nevne noen kvaliteter ved det bygde miljøet du tenker kan bidra til levende, attraktive og tilgjengelige offentlige rom?**
 - Elementer fra Ewing og Clemente
 - Støy, sol, høyde på bygg, typer og plassering av benker
- **La utbygger noen begrensninger på deg/dere når det gjaldt ressursbruk?**
 - tid / penger?
- **Var det noen elementer ved ditt/deres forslag som ikke kom med i den endelige utformingen?**
- **Kunne utformingen blitt gjort annerledes med de samme ressursene?**

13.5 Vedlegg 5: intervjuguide planlegger reguleringsplan

- **Kan du fortelle litt om bakgrunnen din?**
 - Yrke
 - Rolle i utarbeidelsen av reguleringsplanen for Tyngdepunktet

- **Kan du skissere gangen i reguleringsplanarbeidet fra start til slutt?**
- **Litt overordnet om reguleringsplanen**
 - Hva er hensikten med planen? Hva skal denne planen gjøre/sikre?
 - Hvilken rolle spilte VPOR for Ensjø i utarbeidelsen av reguleringsplanen?
 - Forholder dere dere til visjonen i VPOR? Offentlige rom skal være levende, attraktive og tilgjengelig?
 - Hvilke hensyn måtte dere vekte? Kom noen hensyn i konflikt?
 - Hva kan man avkreve i reguleringsplanen av utredninger?
 - Hva bestemmer hvilket detaljnivå dere skal legge dere på i utforming av planen? F.eks. når det gjelder detaljer i utformingen?
 - Eks: «ST1 (Ensjo torg) skal ha fast belegg i form av skifer/granitt eller lignende stein, og skal trekkes inntil fortauskant mot kjøreveg. Det skal etableres minimum 400 m²vannspeil med elvevann fra Hovinbekken.»

- **Spesifikt om enkelte formuleringer**
 - «god arkitektonisk kvalitet» - hva legges i dette begrepet?
 - Eks: «Overflater, materialvalg, belysning, byromsmøbler og utstyr, kunst og grønnstruktur skal utformes med god arkitektonisk kvalitet.»

- **Gjøres det noen valg i reguleringsplanen for å forsøke å sikre at Ensjø torg skal oppleves som levende, attraktivt og tilgjengelig?**
 - Jeg har lest at man argumenterer med at vannspeilet skal ha denne funksjonen. Hva baseres antakelsen om at dette vil være samlende?
 - Gjøres det noen vurderinger av husene rundt og deres potensielle innvirkning på opplevelsen av torget?
 - Hva med f.eks.
 - plassering av benker, type benker?
 - Presisere at man må utforme elementer som skjermes fra støy fra jernbane, t-bane og vei?
 - Legge inn tiltak som kan bøte på høyde på omkringliggende bebyggelse?
 - Elementer som kan lekes med?

- **Kan du nevne noen kjennetegn ved steder som du tror tiltrekker seg folk?**
 - Gi eksempler fra Ewing og Clemente / komfort
 - Støynivå
 - Grad av lukkethet, proporsjon av gatevegg (som også gir mulighet for aktiv bruk)
 - Bygningshøyde for bygningene rundt
 - Trær
 - Solforhold / vindforhold / temperatur

- **Hvilke barrierer tror du finnes for realisering av levende, attraktive og tilgjengelige offentlige rom i overgangen fra plan til realisering?**

13.6 Vedlegg 6: Intervjuguide eksperter

- **Kan du fortelle litt om bakgrunnen din?**
 - Yrke / hvordan du kjenner til byutviklingen i Norge
- **Jeg har jo nå pratet med et utvalg av aktørene involvert i realiseringen av Ensjø torg. Det jeg sitter igjen med derfra er:**
 - Virker for eksempel som preferansene til de som skal bruke torget er mindre førende for valg som tas versus hensyn til teknisk infrastruktur, overgang til annen bebyggelse, forutsetninger for beplantning og vedlikehold
 - Ingen aktører jeg har pratet med så langt har formell kompetanse innen psykologi, miljøpsykologi, sosiologi, sosialantropologi eller lignende og det virker ikke som det etterlyses heller
 - Virker å være godt samarbeid mellom utbygger og konsulent, romslig budsjett og en utbygger som er lydhør for konsulentens meninger i denne casen.
 - Er disse aspektene typisk for byutviklingen?
 - Hvordan er typisk forholdet mellom utbygger og konsulenter som arkitekter og landskapsarkitekter?
 - Hvilken fagkunnskap er typisk representert i planprosessen og utbyggingsprosessen?
- **Kan du illustrere i grove trekk veien fra overordnet plan til ferdig bygget prosjekt sånn prosessen ofte er?**
 - Hvilke aktører er involvert?
 - Hvilke hensyn må vektas?
 - Hvor lang tid tar det typisk?
- **Kan du si noe om hvordan ulike hensyn typisk vektas når et prosjekt skal realiseres?**
 - Økonomiske
 - Sosiale
 - Maktforholdet mellom konsulenter og utbyggere
 - Kunne hensynet til brukeren blitt styrket på noen måte slik du ser det?
- **Deler av visjonen for de offentlige rommene på Ensjø er at de skal være «levende og attraktive». Hvordan kan man sørge for at en slik visjon ivaretas?**
 - hvordan konkretiseres en slik visjon?
 - Hvordan oversettes den til fysisk realitet?
- **Ser du noen barrierer i planprosessen for å legge til rette for levende og attraktive offentlige rom?**
- **Hvordan tenker du at hensynet til sluttbrukeren kan ivaretas i realiseringen av planer?**
- **Hvordan er mulighetene for å gå inn og justere utforming av enkelte elementer i etterkant av at prosjekter er ferdig? Gjøres det?**

13.7 Vedlegg 7: Godkjenning NSD

Vurdering (1)

23.12.2020 – Vurdert

Det er vår vurdering at behandlingen av personopplysninger i prosjektet vil være i samsvar med personvernlovgivningen så fremt den gjennomføres i tråd med det som er dokumentert i meldeskjemaet med vedlegg den 23.12.2020. Behandlingen kan starte.

MELD VESENTLIGE ENDRINGER

Dersom det skjer vesentlige endringer i behandlingen av personopplysninger, kan det være nødvendig å melde dette til NSD ved å oppdatere meldeskjemaet. Før du melder inn en endring, oppfordrer vi deg til å lese om hvilke type endringer det er nødvendig å melde:

<https://www.nsd.no/personverntjenester/fylle-ut-meldeskjema-for-personopplysninger/melde-endringer-i-meldeskjema>

Du må vente på svar fra NSD før endringen gjennomføres.

TYPE OPPLYSNINGER OG VARIGHET

Prosjektet vil behandle alminnelige kategorier av personopplysninger frem til 30.06.2021.

LOVLIG GRUNNLAG

Prosjektet vil innhente samtykke fra de registrerte til behandlingen av personopplysninger. Vår vurdering er at prosjektet legger opp til et samtykke i samsvar med kravene i art. 4 og 7, ved at det er en frivillig, spesifikk, informert og utvetydig bekreftelse som kan dokumenteres, og som den registrerte kan trekke tilbake. Lovlig grunnlag for behandlingen vil dermed være den registrertes samtykke, jf. personvernforordningen art. 6 nr. 1 bokstav a.

PERSONVERNPRINSIPPER

NSD vurderer at den planlagte behandlingen av personopplysninger vil følge prinsippene i personvernforordningen om:

- lovlighet, rettferdighet og åpenhet (art. 5.1 a), ved at de registrerte får tilfredsstillende informasjon om og samtykker til behandlingen
- formålsbegrensning (art. 5.1 b), ved at personopplysninger samles inn for spesifikke, uttrykkelig angitte og berettigede formål, og ikke viderebehandles til nye uforenlige formål
- dataminimering (art. 5.1 c), ved at det kun behandles opplysninger som er adekvate, relevante og nødvendige for formålet med prosjektet
- lagringsbegrensning (art. 5.1 e), ved at personopplysningene ikke lagres lengre enn nødvendig for å oppfylle formålet

DE REGISTRERTES RETTIGHETER

Så lenge de registrerte kan identifiseres i datamaterialet vil de ha følgende rettigheter: åpenhet (art. 12), informasjon (art. 13), innsyn (art. 15), retting (art. 16), sletting (art. 17), begrensning (art. 18), underretning (art. 19), dataportabilitet (art. 20).

NSD vurderer at informasjonen som de registrerte vil motta oppfyller lovens krav til form og innhold, jf. art. 12.1 og art. 13.

Vi minner om at hvis en registrert tar kontakt om sine rettigheter, har behandlingsansvarlig institusjon plikt til å svare innen en måned.

FØLG DIN INSTITUSJONS RETNINGSLINJER

NSD legger til grunn at behandlingen oppfyller kravene i personvernforordningen om riktighet (art. 5.1 d), integritet og konfidensialitet (art. 5.1. f) og sikkerhet (art. 32).

Nettskjema-diktafon ved UiO er databehandler i prosjektet. NSD legger til grunn at behandlingen oppfyller kravene til bruk av databehandler, jf. art 28 og 29.

For å forsikre dere om at kravene oppfylles, må dere følge interne retningslinjer og eventuelt rådføre dere med behandlingsansvarlig institusjon.

OPPFØLGING AV PROSJEKTET

NSD vil følge opp ved planlagt avslutning for å avklare om behandlingen av personopplysningene er avsluttet.

Lykke til med prosjektet!

Kontaktperson hos NSD: Tlf. Personverntjenester: 55 58 21 17 (tast 1)

13.8 Vedlegg 8: Skjema ekspertevaluering Ensjø torg

measuring urban design qualities scoring sheet		auditor	
street: Ensjø torg		date & time	
step	recorded value	multiplier	(multiplier) x (recorded value)
imageability			
1. number of courtyards, plazas, and parks (both sides, within study area)	0	0,41	0,00
2. number of major landscape features (both sides, beyond study area)	0	0,72	0,00
3. proportion historic building frontage (both sides, within study area)	0	0,97	0,00
4. number of buildings with identifiers (both sides, within study area)	2	0,11	0,22
5. number of buildings with non-rectangular shapes (both sides, within study area)	0	0,08	0,00
6. presence of outdoor dining (your side, within study area)	1	0,64	0,64
7. number of people (your side, within study area)	3,75	0,02	0,08
8. noise level (both sides, within study area)	2,75	-0,18	-0,50
add constant			+2.44
imageability score			2,88
enclosure			
1. number of long sight lines (both sides, beyond study area)	1	-0,31	-0,31
2a. proportion street wall (your side, beyond study area)	0,2	0,72	0,14
2b. proportion street wall (opposite side, beyond study area)	0	0,94	0,00
3a. proportion sky (ahead, beyond study area)	0,2	-1,42	-0,28
3b. proportion sky (across, beyond study area)	0,4	-2,19	-0,88
add constant			+2.57
enclosure score			1,24
human scale			
1. number of long sight lines (both sides, beyond study area)	1	-0,74	-0,74
2. proportion windows at street level (your side, within study area)	0,2	1,10	0,22
3. average building heights (your side, within study area)	8	-0,003	-0,02
4. number of small planters (your side, within study area)	0	0,05	0,00
5. number of pieces of street furniture and other street items (your side, within study area)	57	0,04	2,28
add constant			+2.61
human scale score			4,35
transparency			
1. proportion windows at street level (your side, within study area)	0,2	1,22	0,24
2. proportion street wall (your side, beyond study area)	0,2	0,67	0,13
3. proportion active uses (your side, within study area)	0,5	0,53	0,27
add constant			+1.71
transparency score			2,35
complexity			
1. number of buildings (both sides, beyond study area)	1	0,05	0,05
2a. number of basic building colors (both sides, beyond study area)	1	0,23	0,23
2b. number of accent colors (both sides, beyond study area)	1	0,12	0,12
3. presence of outdoor dining (your side, within study area)	1	0,42	0,42
4. number of pieces of public art (both sides, within study area)	0	0,29	0,00
5. number of people (your side, within study area)	3,75	0,03	0,12
add constant			+2.61
complexity score			3,53

13.9 Vedlegg 9: Skjema ekspertevaluering Kampen torg

measuring urban design qualities scoring sheet		auditor		
street: Kampen torg		date & time		
step	recorded value	multiplier	(multiplier) x (recorded value)	
imageability				
1. number of courtyards, plazas, and parks (both sides, within study area)	0	0,41	0,00	
2. number of major landscape features (both sides, beyond study area)	0	0,72	0,00	
3. proportion historic building frontage (both sides, within study area)	0,5	0,97	0,49	
4. number of buildings with identifiers (both sides, within study area)	3	0,11	0,33	
5. number of buildings with non-rectangular shapes (both sides, within study area)	3	0,08	0,24	
6. presence of outdoor dining (your side, within study area)	1	0,64	0,64	
7. number of people (your side, within study area)	28	0,02	0,56	
8. noise level (both sides, within study area)	1,75	-0,18	-0,32	
		add constant	+2.44	
		imageability score	4,38	
enclosure				
1. number of long sight lines (both sides, beyond study area)	1	-0,31	-0,31	
2a. proportion street wall (your side, beyond study area)	0,4	0,72	0,29	
2b. proportion street wall (opposite side, beyond study area)	0	0,94	0,00	
3a. proportion sky (ahead, beyond study area)	0,4	-1,42	-0,57	
3b. proportion sky (across, beyond study area)	0,3	-2,19	-0,66	
		add constant	+2.57	
		enclosure score	1,32	
human scale				
1. number of long sight lines (both sides, beyond study area)	1	-0,74	-0,74	
2. proportion windows at street level (your side, within study area)	0,2	1,10	0,22	
3. average building heights (your side, within study area)	4	-0,003	-0,01	
4. number of small planters (your side, within study area)	8	0,05	0,38	
5. number of pieces of street furniture and other street items (your side, within study area)	34	0,04	1,36	
		add constant	+2.61	
		human scale score	3,81	
transparency				
1. proportion windows at street level (your side, within study area)	0,2	1,22	0,24	
2. proportion street wall (your side, beyond study area)	0,4	0,67	0,27	
3. proportion active uses (your side, within study area)	0,2	0,53	0,11	
		add constant	+1.71	
		transparency score	2,33	
complexity				
1. number of buildings (both sides, beyond study area)	5	0,05	0,23	
2a. number of basic building colors (both sides, beyond study area)	4	0,23	0,90	
2b. number of accent colors (both sides, beyond study area)	2	0,12	0,23	
3. presence of outdoor dining (your side, within study area)	1	0,42	0,42	
4. number of pieces of public art (both sides, within study area)	0	0,29	0,00	
5. number of people (your side, within study area)	28	0,03	0,87	
		add constant	+2.61	
		complexity score	5,26	